475

5221
F. Hz. 14
Lad. Hoi Otago Bi:
Carafab: ab Hoffm
167 R.M.L. III. 3871

HISTORIA ECCLESIARUM TRANSYLVANICARUM,

Inde a primis Populorum Originibus ad hæc usqve tempora,

Ex variis iisqve antiqvissimis & probatissimis Auctoribus, abditissimis Archyvis & fide dignissimis Manuscriptis

IV. LIBRIS

delineata

AUCTORE

M. GEORGIO Haner
Schäsburgo Transylvano Saxone.

FRANCOFURTI ET LIPSIÆ,
Apud Joh. Christoph. Fölginer /
Anno 1694.

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Libr. B. Gh. coll. R. Ad
Acad. in cenſum venit
ſub Acer. Prof. Mic
Fogarasi

TRANSYLVANIÆ

PATRIÆ DULCISSIMÆ
MATRI SVAVISSIMÆ
NUTRICI BENIGNISSIMÆ

& in ea
Bib. Gh. Sch. Inita
Ex Bibl. Lad.
Ofvarh —
2081

Speciatim

ECCLESIASTICÆ atq; POLITICÆ
SAXONUM UNIVERSITATI,
quarum, illi,
Vir Summe Venerabilis, Clarisſimus ac Doctisſimus

D. LUCAS HERRMANNUS

Eccleſiæ qvæ Birthalbini eſt,
Paſtor Meritiſſimus,
EPISCOPALI DIGNITATE
præeſt,
In hac vero
SUMMAS TENET
Illuſtris, Magnificus ac Generoſus

D. VALENTINUS FRANCK a FRANCKENSTEIN,

Statui Tranſylvaniæ, a Conſiliis intimus, Saxonum COMES Spectatsiſimus, & Reip. Cibinienſis, Judex Regius, Graviſsimus,

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Nominatim

VIRIS

Summe Reverendo, Clarissimo atq; Doctissimo

DN. GEORGIO KRAUSZ

Schæsburgensium Antistiti

Vigilantissimo,

Cum cæteris Ministerii Schæsburgensis

SYNERGIS

Nobilissimo, Consultissimo atq; Doctissimo

DN. MICHAELI DELI,

Civitatis Schæsburgensis

PROCONSULI MERITISSIMO,

Generoso Amplissimo atq; Consultissimo

DN. JOHANNI SCHULERO,

Prædictæ Civitatis Consuli optime in dies de eadem Merenti,

Reliqvisqve, Judicibus, Villico, & Senatoribus ejusdem Reipublicæ

Dominis, Mœcenatibus, Patronis,

Promotoribus atq; Fautoribus meis

Nunqvam non æstimatissimis, colendissimis.

S. P. D.

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Patria Dulcissima, Utriusq; Universitatis Præsides Spectatissimi, cœteriq; conscripti in iisdem, Patres Gravissimi, Viri summe Reverendi, Clarissimi, Doctissimi, Magnifici, Generosi, Nobilissimi, Consultissimi, Circumspecti, Amplissimi, & Prudentes.

Domini, Mœcenates, Patroni, Promotores, Fautores, atqve Amici Æstimatissimi & in æternum Honorandi.

DE Æthiopibus Bellulgianicis, Libro XIIX. Rerum Gestarum, Paulus Jovius Novocomensis, Episcopus Nucerinus,

cerinus, referente Reinero Reineccio, Steinhemio, in proemio, Operi Julio, sive Syntagmati Historico, ad Illustrissimos Principes Julium & Henricum Julium, Duces Brunovic. & Lüneb. &c. præmisso, prodidit, eos rerum gestarum memoriã perpetuasq; Regiæ Stirpis Successiones, publico instituto, fideli literarum custodiæ, tanta cura & religione demandare, ut Præfectus Notariorum, factorum nusqvam interciſam memoriam & annorum supra mille nullibi deficientem successionem pertexere ex archivis, atq; proferre, facile accidat.

Qvam dispar gentis nostræ socordia fuerit, & qvanto nostro cum damno hæc omnia neglexerit, tot doctissimorum Virorum vigiliæ, tantiq; labores, qvibus

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Egyesület Székelyudvarhely

qvibus tamen Exordia Gentis Noſtræ, ſucceſsiones item Regum Ducumq́, eorumq́ res geſtæ, transmigrationes & cultus erui vix poſſunt, imo licet multi attentarint, exq́viſitione juxta ac explicatione eruere, non dico abſolverint, ſed operæ pretium fecerit nemo, luculentiſsime demonſtrant.

Devorarunt forſan omnia, ut in pectoribus ſapientiam tantam retinerent Tartarorum *more, qvibus adhuc hodie* Turcas *hoc laudi ducere*, qvod cum cœteræ Gentes omnes atq́; Nationes, in libris ſcriptam ſapientiam & ſeriem rerum geſtarũ habeant, ſoli illi libros ſuos devorent, ac in pectoribus ſuis aſſervent, *teſtis eſt* Busbeqvius Epiſt. IV, *Vel Reip.* literarũ uſum, *in qvos talia*

talia conjicere debuiſſent, noxium reputarunt, eo qvod animos enervent motusqve bellicoſos, pro aris & focis tutandis, plus juſto ſufflaminent & extingvant. Nam teſte Bodino in Methodi Hiſtoriarum Cap. IV. p. 47. *ſæpiſſime contigit, ut*, qvæ gentes arma diutiſsime coluerant, poſtqvam literas amplecti cœperunt, animi vim ac robur amiſerint. *Qvod ut credam ſvadet* Joh. Magno, *qvi in ſua* Sveonum Gothorumq́; Hiſtoria, veluti criminis inſtar AMALOSUNTHÆ, Theodorici Gothorum Regis Filiæ, a Regni ſui Proceribus imputatum eſſe, qvod ATHALARICUM Filiũ ſuum, innutririliteris procuraſſet; teſtatur & Cœlius Rhodigi-

nus

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtár
Székelyudvarhely

nus, *dum*, Lib. VII. Cap. I. *refert*, Gothorum institutum fuisse, ne literis imbuerentur Reges, qvod illæ longo intervallo a fortitudine & magnanimitate abessent, & animi iisdem effœminarentur, emollitiq; ad timiditatem delaberentur. *Hoc enim & aliis Populis accidisse, authoritate suâ confirmat* Procopius, *qvi in* Libro *suo de* Rebus Gothicis, ex Æliano, *de* Lacedemoniis *asserit*, qvod literarũ rudes esse gestierint, ut qvævis exercitia corporum, ac speciatim arma apposite tractare possint.

Qvamcunqve autem harum causarũ suam fecerint nostri, nullatenus excusari possunt. Non ob primam; fragilis enim est memoria, & rerum turbæ

bæ non sufficit, necesse est qvantũ recipit emittat, & recentissimis antiqvissima obruat. Et qvotqvot qvæso sunt, qvi memoriæ cuncta concredere audeant. Cænis, Vespasiani Pellex *eqvidẽ excellẽtissima memoria fuit*, & Heræ suæ Anthoniæ, Matri Claudii, qvæ ad Tyberiam, non nihil per eam de Sejano scripserat, jussera tq;, ut id, ne qvis forte deprehenderet, statim deleretur, frustra, respondebat, Domina jussisti, hæc enim atq; cætera omnia qvæ mihi imperas, ita semper in memoria habeo, ut ex ea deleri non possint, *qvemadmodum* Xiphilin, *in* Vespasiano *p.* 321. *adnotavit; ast nullus dubito, qvin illud* Senecæ *aliqvando experta fuerit*, Memoria

moria res ex omnib9 partibus animi, maxime delicata & fragilis est, in qvam primum senectus incurrit, nam qvæcunq; apud illã, aut puer aut juvenis deposui, qvasi recentia & modo audita, sine cunctatione profert: at si qvæ illi intra proximos annos commisi, sic perdidit & amisit, ut etiam si sæpius ingerantur, toties nova audiam.

Non ob alteram. *Posito enim qvod magis referat fortitudo qvam doctrina, non tamen aliunde robur est, qvã a bonis artibus & contemplatione, inqvit, idem* Seneca Epist. 71. & Plutarchus in Lysandro. *Periculo atqve negotiis compertum est, fortitudinem nullam dari, nisi regatur consiliis, teste*

Sa-

Salustio in Catilina c. 2. & Tiberius *apud* Tacitum Libro II. Annalium c. 2. *fatetur, se plura consilio qvam vi perfeciss̃e.* Philipp9 Macedo *inter Græcos Monarchiam sibi comparasse & Imperium non tam armis, qvam comitate sermonis, & benignæ voluntatis erga homines declaratione, auxisse dicitur*, ex Diodori Siculi Bibliotheca Libr. XVI. *Ita* Alexander *ejus Filius, interroganti, qvomodo tam brevi tempore totius Orbis Imperium obtinuisset, respondit:* Consiliis, Eloqventia & Arte Imperatoria *ut ex* Stobæo videre est.

Et hinc merito tanqvam injurii a posteris accusantur. Nam hæc illa socordia est, qvæ tantam caliginem origini & gestis eorum offudit, ut licet lu-

men

Szabó Rezső Múzeum Tudománytörténeti Könyvtára Székelyudvarhely

en aliunde mutuo accipiamus, vix tamen qvicqvã lucis eo inferre valeamus; qvæ literarum culturam & imperitiã intulit; qvæ Reipublicæ non tantum, sed & Religioni obfuit, qvod & Galliæ qvondam accidisse, Magnus Regni illius Amiralius, Gaspar9 Colinius in carnificina Parisiensi, A. 1572. perfide trucidatus, vere non minus qvam acute asseruit, Strabo vero Lib. IV. de Situ Orbis, testatur, cum Druidas originem suam ignorasse refert.

Ne igitur nobis eadem socordia aliqvando objici qviret, de me animum ad Delineationem Historiæ Ecclesiarum Transylvanicarum, e qva præter Franciſci Pariz Papai, Med. D. & in Illustri Gymnasio Enyedienſi P.P. Rudus Redivivum

vum, publici juris factum, me nihil vidisse lubens fateor, non modo adjeci, sed etiam Deo adsistente, ad finem qvomodocunq; ex variis Auctoribus, aliqvot manuscriptis, atq; volumine Actorum Synodalium deduxi.

Omnium desiderio eqvidem vix satisfaciet, nec deerunt canes, qvi eandem malignius interpretabuntur; Ast qvemadmodũ amore Patriæ & ut juventuti Patriæ prodessem, eamq; ad majora incitarem, non vero vanæ atq; evanidæ gloriolæ cujusdam augurio incitatus publici juris hoc qvantum est facio, ita & spe hac fruor, cordatum neminem fore, qvi institutum improbaturus sit. Canes non moror, scio enim qvam difficile sit, cani lectum struere, qvod accubiturus, huc illucq; in gyrum volvatur

& nescire cogamur, ubi capiti pulvinar supponendum est. Ne tamen eorum obtrectationibus obnoxium sit, & nihil tam sancte tam caste, tam fideliter, tã simpliciter scriptum videatur, qvod illi prorsꝰ suis interpretametis non faciant iniqvum, perfidum, criminosum; Tuis PATRIA DULCISSIMA, utriusq; SAXONUM UNIVERSITATIS & MINISTERII SENATUSq; ejus loci, in qvo An. 1672 d. 28. April. prima vice auram hausi, NOMINIBUS SUAVISSIMIS, SUMME VENERANDIS atqve SPECTATISSIMIS, CELEBERIMISq; eam communire volui, eaqve qva par est reverentia consecrare debui. TUUS enim PATRIA DULcis-

cissima, Amor, ad talé qvid audendũ me instigavit, VESTRA, VIRI OMNIUM ORDINUM ÆSTIMATISSIMI Merita, chartaceum hoc Munus postularunt.

Meas ego in TE Patria, rationes habeo sitas, plurimas q; meæ salutis partes in TVA salute positas, existimo. TUI juvandæ ornandæq; causa, peregrinam auram, per qvadriennium hausi, & exilium literarium non invitus suscepi. Suscepi inqvam, & natale solum verti, ita tamen, ut a te mentem meam, nunqvam averterim. Nationes ac regiones peregrinas adii, TUI amorem nunqvam exui, qvi TUA officia qvali qvali etiam modõ possum, demereri allaboro. Ita q; hanc qvalemcunq; amoris mei, erga TE tesseram Tibi acceptam,

fore

fore- non spero modo, sed & confido.

VOBIS *autem*, VIRI Omnium Ordinum æstimatissimi & in æternum colendi, *qvin hoc qvale qvale munusculum consecrarem, abstinere non potui, ut non tam qvid ob nunqvam satis deprædicanda in literas Merita, sed etiam qvid mei officii & Pietatis in* Inclytã SAXONUM NATIONEM *esset, publicè testarer. Utut ergo, istud, qvod a me proficiscitur,* perpetuæ *meæ* erga Vos observantiæ, *ita tenue, ita modicum, ita humile testimoniũ sit, ut Meritorum vestrorum in literas,* Schæsburgensium *vero qvos in* Faventissimorum Patronorum, Promotorum, Fautorum ac Amicorum Annulo GEMMA Sagnosce. *In hebe-*

nificiorum sublimitatem *neqvaqvam ad æqvare possit, suscipiatis tamen hoc literarum depositum, &* a claritate NOMINIS VESTRI, tenui *huic* Delineationi *splendoris non nihil mutuamini.* PLATO *cum parem beneficii facultatem Socratis Meritis apud se non reperiret, inopiam ingenuè professus,* Platonem *exclamavit*, o Socrates pro beneficiis accipe *Non aliter ego, ob nunqvam satis in literas deprædicanda merita, immortalia eorum apud qvos natus sum, in me beneficia, siqvidem tenuitas mea tantæ gratiæ non sufficit, me vobis* PATRES PATRIÆ *perpetuo devotum devinctumqve in pretium beneficiorum annumero. Suscipite qvæso, defendite, &*

qvod

Erdélyi Múzeum-Egyesület udományos könyvtára Székelyudvarhely

qvod vestrum feci Depositum fovete, absentis mei vero famam atqve fortunas in Bona fide & Patrocinio *esse patiamini faciam & ego ardenti studio ut de Me optime meriti lætemini.* Vigeas Patria Dulcissima, Valete Patres Patriæ, utraqve Saxonum Universitas Floreas, ut prō aris & focis, pro lege & Grege, pro DEO & Cæsare dimicare, prosperisq; semper successibus gaudere valeas. Datum Vitebergæ An. 1694. d. 23. Sept.

Patriæ Studiosissimus Utriqve Saxonum, Universitati Obseqventissimus, & S. Imperii Ministerio. Senatui, atqve toti Reipublicæ devinctissimus Clients.

M. G. Haner.

J. N. J.

LIBER I.

EVadebat *Noachus* arcæ communis beneficio universale diluvium, orbisqve inundationē, ex qva post exsiccatas demuo terras egressus, in illis ipsis montibus, qvos *Hebrai Ararat, Arabes Montes Korud, Berosus apud Josephum Antiqv. Libr. I. cap. IV.* κορδυαίους, *& Latini Cordyæos vel Gordyæos vocant*, stationem cum tribus filiis *Sem Cham & Japhet*, ab omnibus hominibus vacuam occupavit, occupatamqve colere incepit, postqvam *Themanim, ut Author est Eutychius Patriarcha Alexandrinus in Annal. p. 43. Edit. Oxonienſis*, (*idem affirmat Agathias Libro IV. qvi pagum*, κώμην θαμανῶν *vocat, videsis Elmacin-*

num Lib. I. Cap. I. Historiæ Saracenicæ, Georgius Armenus apud Aunium, addens Linguâ Aramea Sale-Noa, hoc est ipso Interprete, Exitus sive Egressorium Noæ dici, nec non Josephus l. c. qui Græcè απο βατήριον audire asserit, extruxisset. Sustinebat hanc rem, usqve dum Patriæ desiderio excitatus Montes Armeniæ derelinqveret, & Natale solum, terram Palæstinam, *ut ex Jacobo Orrhaita tradit Moses Bar Sepha Libr. I. de Paradiso, cap. XII. repetens,* sedem rerum & fortunarum suarum in Hebronem collocaret, qvi ager Scriptoribus ideo ἐξοχὴν a Domino & incola suo appellatur, eo qvod *Noachus Ogygis nomine* indigitaretur, *teste Xenophonte in Tractatu de Æqvivocis.* Qvo delatus liberis creandis & instituendis sese mancipavit, & non modo plantandarum arborum & agriculturæ rationes eosdem docuit, sed & verum Dei cultum iisdem instillavit, usqve dum crescente multitudine, *consilium de coloniis deducendis iniret, qvod Nimrodi* ardor dominandi confirmabat.

Nam

Nam potens iste Venator coram DEo, imperii atqve dominationis oestro percitus ingentem multitudinem secum in convallem *Schinbaris* abduxit, Dominiumqve longe lateqve dilatavit. Principium Regni constituebat *Babylonem*, ibiqve ad vires suas ostendandas, & ad famæ memoriam posteritati relinqvendam, ad aqvarum deniqve impetum, si qvando altera vice diluvium contingeret, inhibendum, prælatam struere turrim cœpit, qvod impium tamen opus DEus impediit ubi ædificantium lingvas confunderet, sicqve conatibus nefariis resisteret.

Hinc itaqve in diversa migratum, & per familias, alii versus orientem, alii ad occidentem, multi ad Meridiem, nec pauciores ad Septentrionem colonias deducebant, qvoqve qvemqve sors ferebat & DEus, eam terram cum suis occupabat, ut tam maritima qvam mediterranea cultoribus replerentur. Non qvidem ac si uno eodemqve momento migrationes, vel inchoatas, vel

confectas esse credam, sed qvod multitudine qvotidie crescente, loca commodiora qværerent, scio enim inqvit, *Theophilus Antiochenus Libr. II. Primo loca meridiei, orienti & occidenti subjecta inhabitata sunt, postmodum inde progressi paulatim homines, etiam reliqvas orbis partes invaserunt.* Factum ergo ut orbis habitati partes qvidem tres, de totidem Noæ Filiis numerarentur potius qvam nuncuparentur, cæteræ autem Regiones, ut & Gentes ipsæ a nepotibus, horumqve posteris *nomina sortirentur*, imo de Conditoribus quasi particularibus, denominationes particulares introducerentur, qvod inter paternæ auctoritatis metam imperia s. Respublicæ, vel ut Græco vocabulo uti liceat, πολιτείαι καὶ ἀρχαὶ consisterent: Qvibusdam etiam *locorum natura, Cœlique plaga teste Varrone de Lingva Latina Libr. IV. Mores* item, aut similis qvidam respectus nomen daret, qvod & ex sanguinis conjunctione non raro mutatum fuisse credibile est. Et sic evenit, ut, ii qvi occi-

occidentem versus per Asiam minorem hodie Natoliam dictam, Bosphorum Thracicum transfretarent, & in adjacentibus Regionibus considerent a Ductoribus suis, *Posteris Japheti & Semi*, THRACES ET GETÆ audirent. THRACES qvidem a *Thiraso* filio Japheti, *authore Josepho Lib. I. Antiqvit. Jud. qvam opinionem Berosus, Zonaras & Isidorus Lib. IX. sequuntur, Hieronymus etiam in Qvæst. Hebr. annotavit*, GETÆ vero a Gethere nepote Semi, a qvo ortos esse *Melanchton & Peucerus in Chronico Carionis consentaneum autumant Lib. I. p. m. 38.* qvos sermonis similitudo & amicitiæ nexus ita conjunxit, ut unus populus per longum temporis tractum existimarentur, *ut videre est in Strabone Lib. VII. Herodoto Libr. IV. & V. Luciani Jove Tragædo, Suidæ Zamolxi, Stephani Getia, Melæ Lib. II. Cap. I. Statii Libr. IV. Thebaid. Plutarchi Demetrio, Polynæi, Lib. VII. Justini Libr. XVI. Orosii Libr. III. Cap. ult.*

Crescebant jam mirumqve in modum

dum augebantur, & omnes adjacentes Regiones implebant, ex variis respectibus peculiaria nomina sortientes, nam ex Fluviorum accolatu, qvi ad fluvium *Thiras*, hodie *Nyester*, ubi Tartaria Bialogrodiensis conspicitur *Thira Getæ*, qvi ad Pathisium modernum Tybiscum habitabant, *Thyssa Getæ*, appellabantur; alii Massa Getæ &c. dicebantur. Una fere omnibus erat Lingva, *Germanica sc.* qvod de Getis & Dacis expresse *Strabo Lib. VII.* asserit, verbosius vero & exqvisitius disputarunt: *Bilibaldus Pyrcamerus in Germania sua, Gesnerus in Mithridate, Goropius in Originibus, Philipp. Melanchton & Peucerus in Chron. Camerarius in Chronol. Niceph.* Specimina ejus protulere *Lipsius Cent. III. Epist. ad Belgas Ep. 44. Vulcanius Brug in Libro de Literis & Lingva Gothorum. Melchior Goldastus T. I. Const. Imp. p. 190. Olaus Vormius de literatura Runica Cap. 17. p. 145. Johann justus Vinckelman in Notitia Historico Politica Vet. Saxo-Vestphal. Libr. III. Cap. VII. p. 454. & Otfridus*

dus Poeta Germanicus in suis Poematibus, Hartknoch in Prussia.

Posthæc Regionis divisio antiqva diu duravit, ut alii DACI alii Getæ audirent. Getæ qvi versus Pontum & Orientem inclinant: Daci qvi in diversum ad Germaniam & Istri fontes pergunt, qvos puto, (sunt verba Strabonis) antiqvitus Davos appellatos, unde etiam apud Atticos in usu fuerint servorum nomina, Getæ & Davi. Id enim probabilius est, qvam a Dais Scythis, procul apud Hyrcaniam dissitis dictos fuisse, cum veri simile non videatur inde in Atticam allata mancipia. Nam Servis Attici nomina imponebant, aut gentis unde fuerant allati, ut Lydum, Syrum, aut ea, qvæ apud ipsas gentes essent usitatissima, ut Manen vel Midam qvi ex Phrygia, Tibium, qvi ex Paphlagonia. Hæc ille. Latuit tamen Dacorum hoc nomen sub Getico, usqve dum, auspicio Bærebistæ cujusdam ut videtur Regnum proprium stabilirent.

Sed sic crescente numero, patentibusq; Regionibus, imperia illa Paterna rejecerunt, jusqve pietatis naturalis

lis aſpernantes, Politias inſtituentes, qvæ jus ſocietatis civilis ac Dominationis conſtituunt, earum *Rectores non Patres ſed Reges* appellarunt, unde varia poſtmodum Regna, per diverſa nomina ab invicem diſtincta exorta ſunt. Haud ultimum qvod ad Regni dignitatem exſurgebat, erat Regnum ſic dictũ *Geticum*, ampliſſimum, populoſiſſimumqve, cujus ditiones attingebant *Svevos*, trans Albim habitantes, & juxta Auſtrinam partem ſecundum Iſtrum, eis & trans, protendebantur, & e Regione Hercyniæ Sylvæ, partem montium ipſæ qvoqve complectentes: Deinde verſo Septentrionem dilatabantur usqve ad Tyrigetas, ex *Strabonis Libr. VII.* Dacorumq; Regio *Provinciæ Geticæ cognomine* veniebat. *ut apud Zonaram in Gallieno*, legimus. Obſcurabatur tamen qvod ſub communi *Scytharum* nomine plerisqve comprehenderetur, affirmante *Plutarcho in Tr. de valetudine tuenda, Luciano in Scytha, Zoſimo, Nicephoro Calliſto, Zonara, Cedreno, Manaſſe, Arniano Libr. III. Cap. 18. Libr. 7. cap. 34.* Ita

ta qvidem, ut licet, certum ſit, primis cito temporibus claruiſſe, Regibusqve ſuis qvi in Tomis ſolium collocarant, gaviſum fuiſſe, Eorundem tamen ſeriem continua recitatione complecti impoſſibile videatur. *Illud e Servio in I. Æneidos* planum fit, ante Trojani belli tempora Getas *Harpalicum* non ſolum debellaſſe, ſed & cœpiſſe, ex *Claudiano Lib. II. de raptu Proſerpinæ Amazones* cum eis belli geraſſe, *ex Herodoto Lib. IV. a Dario Hyſtaſpe* in Scythas expeditionem accelerante, cum per imperitiam ei reſtitiſſent, victos fuiſſe, *e Thucydide L. II.* qvod Sitalco Regi Odryſſarum ſe aſſociarint contra Perdiccam *II.* Regem Macedoniæ, ex *Oroſio Lib. I. Cap. 16.* Alexandrum Getas evitandas pronunciaſſe &c.

Ex hoc Regno *Getico*, ſucceſſu temporis *Dacicum* auſpicabatur, qvod conjunctione omnium bonorum & authoritate Regia ad magnam nominis gloriam, Romanorumqve terrorem excrevit. Si *Voſſio* credendum qvi *in*

Notis ad Justinum Lib. 32. Rubeboſtem ut in minore Epitome Trogi dicitur, *Bærebiſtam* eſſe aſſerit, & *Bærebiſta* idem eſt qvi *Olores* ut Reineccius, vel *Oroles*, ut Voſſius legunt, qvod huic videtur, certum eſt ad decus hoc *Dacos* perveniſſe, dum viderent ſe reliqvis pares, viresq; ſuas experti, forti animo hoſtes, opibus & Regioni ſuæ inſultantes repuliſſent. *Nam Bærebiſtas vir natione Geta, cum Gentis ejus Præfecturæ, (ſunt verba Strab. Lib. VII.) inſiſteret, homines frequentia bellorum & cladibus afflictos reficiendos eſſe curavit, eosqve eo magnitudinis extulit, nunc exercitatione corporum, nunc victus ſobrietate, nunc eductorum obedientia, ut intra paucos Annos, latum adeptus ſit imperium, plurimosqve finitimorum, Getarum ditioni ſubdiderit: trajectoqve audaciter Iſtro, Thraciam diripiens, usqve in Macedoniam & Illyricum, magnum Romanis, terrorem incuſſerit, deq; Gallis finitimis, Thracibus & Illyriis prædas ingentes reportavit.*

Cui ex accuratiori Strabonis conſideratione non poſſum non ſubſcribere. De Præfectura qvippe mentionem injicit, qvod de Getico Regno dici non poterat; & Præfectum Præfecturæ Iſtrum trajeciſſe, qvod Getis Regnicolis non incumbebat, qvi trans Iſtrum habitabant, aſſerit. Imprimis vero eadem pag. *Gens eadem, inqvit, qvæ Bærebiſtæ ductu in tantam conſcenderat amplitudinem demum ob domeſticas ſeditiones & ex Romanorum bellis depreſſa eſt. Tamen adhuc ad millia hominum qvadraginta emittere apte valent. Per ipſos autem* MARISIUS *fluvius Danubium influit.*

Unde & tempus augurari licebit ex iis enim qvæ *Juſtinus de Perſei Regis Macedonum* apparatu bellico in medium affert, liqvet, vel ejus, vel Patris Philippi ætati adſcribendum eſſe Regni hujus exordium, qvi ab Anno M. 3728, usqve ad A. M. 3782. Summa Rei in Regno Macedonico potiti ſunt, Annis poſt Urbem C. 518. ſqq. Olympiad. 136. 137. ſqq.

Geographicam Regni deſcriptionem

nem exponit *Ptolomæus Lib. III. Cap. IIX. Videlicet definiebatur a Septentrione parte Samatiæ*, qvæ est in Europa a Carpatho monte, usqve ad conversionem Tyræ fluvii, cujus gradus sunt

53. 0. Long. 48. 30. Lat.

ab occasu Jazygibus Metanastis juxta Tybiscum amnem

A Meridie autẽ ea parte Danubii fluminis qvæ est a divertigio Tibisci amnis, usq; Axium civitatem, a qva jam Danubius usqve ad Pontum & Ostia Ister apellatur, cujus partis situs sic se habet: Post divertigium Tybisci fluvii, prima ad austrum conversio

47. 20. | 44. 45.

Juxta divertigium Rhabonis fluvii, qvod ad Daciam tendit

49. 0. | 43. 30.

Ciambi divertigiũ 49. 30. | 43. 45.

Id qvod juxta divertigium est alutæ amnis, qvi ad septentrionem cum impetu vectus Daciam dividit,

50. 0. | 44. 0.

Con-

Conversio juxta Oescum

51. 0. | 44. 0.

Conversio juxta Axium

54. 20. | 45. 45.

Ab oriente autem terminatur inde Istro fluvio usqve ad conversionem, qvæ juxta Dinogetiam civitatem est, cujus gradus 53. 0. | 46. 40.

Præterea Hieraso fluvio, qvi juxta Dinogetiam ab Istro exeptus, ad septentrionem & Orientem fertur, usqve ad præfatam conversionem Tyræ fluvii ut dictum gr. 53. 0. | 46. 30.

Et tenebant hoc Regnum maxime septentrion. A plaga occidentali incipiendo, Anarti, Teurisci Cistoboci, & sub his Prendavesii, Rhatacensii, Caucoensii, sub qvibus similiter Bielphii, Buridensii, Cotensii, & iterum sub his Albocensii, Potulatensii & Sensii, sub his qvi maxime australes sunt, Saldensii, Ciagisi & Piephigi inhabitantes civitates varias, qvarum præcipuæ hæ erant:

Rhuconnium	46.	30.	48.	10.
Docirava	47.	20.	48.	0.
Paroliſſum	49.	0.	48.	9.
Arcobadara	52.	0.	48.	15.
Triphulum	52.	15.	48.	15.
Patrodava	53.	0.	48.	15.
Carſidava	53.	20.	48.	15.
Petrodava	53.	45.	47.	40.
Ulpianum	47.	30.	47.	30.
Napuca	49.	0.	47.	40.
Patruiſſa	49.	0.	47.	20.
Salinæ	49.	15.	47.	10.
Prætoria Auguſta	50.	30.	47.	0.
Sandava	51.	30.	47.	30.
Auguſtia	52.	55.	47.	15.
Utidava	53.	10.	47.	40.
Marcodava	49.	30.	47.	0.
Ziridava	49.	30.	46.	20.
Singidava	48.	0.	46.	30.
Apulum	49.	15.	46.	40.
Zermizirga	49.	36.	46.	4.
Comidava	51.	30.	46.	40.
Rhamidava	51.	50.	46.	30.
Pirum	51.	15.	46.	0.
	Long.		Lat.	

Zuſi-

Zuſidava	52.	40.	46.	15.
Paloda	53.	0.	47.	0.
Zurobara	45.	40.	45.	40.
Liziſis	46.	15.	45.	20.
Argidava	49.	30.	45.	15.
Tiriſcum	48.	30.	45.	15.
ZarmigethuſaRegia	47.	50.	45.	15.
Hydata	49.	30.	45.	40.
Nentidava	52.	45.	45.	30.
Tiaſum	52.	0.	45.	30.
Zeugma	41.	40.	44	40.
Tibiſcum	46.	40.	44	50.
Dierna	47.	15.	44.	30.
Acmonia	48.	0.	45.	0.
Druphegis	47.	45.	44.	30
Phrateri	49.	30.	44.	30.
Arcina	49.	30.	44.	15.
Pinum	50.	30.	44.	40.
Amutrium	50.	0.	44.	45.
Sornum	51.	0.	45.	0.
	Long.		Lat.	

Schultzius in Manuali Geographico compendioſius ita definit. Dacia von den Dacis alſo genennet/ gräntzete am Berge Crapack, die Teiſſa, Donau, und

Az Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára Szakkönyvtár

und Pruth, und ward abgetheilet in Daciam *Alpestrem* Mediterraneam und Ripensem. Alpestris oder das Bergigte begreiffet in sich/ was zwischen dem Gebürg an Siebenbürgen der Donau dem Fluß Pruth und Reussen gelegen/ nemlich die grosse und kleine Valachay; eigentlich also genommen/ und zwar von der Moldau nur ein Stück biß an den Fluß Pruth/ denn das übrige biß an den Niester gehöret zum Europæischen Sarmatia. Mediterranea oder das Mittel-ländige Dacia, lieget dem vorigen zur Seite gegen Abend/ und begreiffet in sich mehrentheils was jetzo Siebenbürgen heisset und ist. Ripensis oder das Wässertichte Dacia so nemlich zwischen der Teissa und Siebenbürgen gelegen ist.

Qvanto vero magis, (ut ad institutum perveniamus) & ætate & loco abinde distabant, unde omnes gentes primitus egressæ fuerant, Daciæ incolæ, tanto magis a Patrum instituto, qvi eis veram de Deo Doctrinam fidelissime instillarant, recesserunt, & in maximis

ximis Idololatriæ tenebris delituerunt, qvippe cum *Getis Zamolxidem*, qvem plurimi *Getherem* existimant, alii vero *Semum* intelligi volunt, & *Regem & Deum*, prisco sed pagano Gentium fere omnium instituto coluerunt, sacrificiumqve nescienti procurarunt.

Meminit hujus rei *Plato in Charmide*, *Medicus enim Thracensis ait, Zamolxidis Sectator, qvod genus Medicorum etiam immortalitatem inducere dicitur, Zamolxis inqvit, noster Rex, qvi DEUS est, dicit, qvemadmodum absq; capite non oportet oculorum curam tentare, neqve capitis absq; corpore sic neq; corporis absq; anima.* Hunc Zamolxidē eodem honore qvo reliqvæ Gentes *Saturnū*, afficiebant, unde *Mnesæas* ex *Suida* ait, *coli apud Getas Saturnum, dicig; Zamolxin*, item *Laertius Libr. VIII. Getas ei sacrificare, credereq; eum Saturnum*, cujus rei & *Herodotum* laudat testem, apud qvem id hodieqve legitur in Melpomene. Acceperant ab eo animarum immortalitatem, mortuos ad Zamolxidem ire tradebant, qvos

qvos redituros, ajebant, idqve semper verum esse putabant, teste Hellanico, in eo tamen ab illis discrepans, qvod Græcum fuisse asserat, forte ut suis laudem inventorum eo melius adscribere qviret, vide omaino hac de re *Hermippum*, qvi ea Thracibus adscribit, qvæ Hellanicus Græcis vendicat.

Hinc solenne ipsis fuit, ut qvinto qvoqve anno, qvempiam e suorum numero sorte delectum ad Zamolxidem mitterent, & ita mitterent, ut de ipsis qvæ ipsis opus essent, mandata daret. Missio hoc modo fiebat ex Herodoto, *Quibusdam eorum datur negotium ut tria jacula teneant, aliisve comprehensis ejus qvi ad Zamolxin mittitur, manibus pedibusq, hominem agitantes, in sublime jactant adjacula. Qvi si impræsentiarum extingvitur, propitium sibi Deum arbitrantur: Sin minus ipsum nuncium insimulant, asseverantes malum esse virum.*

II. *Sacerdotis cujusdam meminit Strabo Lib. VII.* Apud Getas Sacerdos, Deus dicitur, & mons sacer existimatur, atqve

qve ità appellatur, *adqve verba Lipsius in Lib. I. Historiarum Taciti p. 306. col. & sq. col. 1.* Sed tu disce, Getarum populum Dacos esse ex Dione *Libr. LI.* & Strabone ipso statim, etiam Appianus notat Getas ultra Danubium a Romanis Dacos appellari. *Statius III. Montis:*

Hæc est qvæ victis parentia fœdera Cattis,
Qvæqve suum DACIS donat clementia *montem.*

Item:

Tu civile nefas tu tardum in fœdera montem
Longo Marte domas.

In qvem Locum idem *Lipsius l.c.* Cur montem disertè nominat? Qviane montana Dacia, & tales ibi munitiones? Apparet è Fragmentis Dionis in Rebus Trajani: ὁδὲ Τραϊανὸς, ὅρη τε ἐντειχισμένα ἔλαβε, καὶ ἐν αὐτοῖς τὰ τε ὅπλα, καὶ μηχανήματα, καὶ τὰ ἀκμαλωτά. Suspicari etiam possis in re occultius aliqvid designari, ἐνικῶς enim & unum montem duntaxat appellitat. Aspectum igitur

Uhaz Bezsé Múzeum Tudományos Könyvtára
Szekszárd

igitur a Poeta, ad ſtupendam & miri ſtuporis ſuperſtitionem Dacorum, qvibus Sacerdos in monte qvopiam DEus habebatur, & mons ipſe ſacer.

Rem hanc totam explicat *Bonfinius*. Nam poſthæc, inqvit, eGetarum Gente qvendam *Zamolxidem* nomine, *Pythagoræ* ſerviſſe ferunt ab eo ne mediocrem qvidem divinarum rerum cognitiooem didiciſſe: *ad Ægyptios* peregrinatum, nonnulla ſuis artibus addidiſſe: in Patriam reverſum, in ſummo honore apud ſuos habitum: auguria, ſomnia, prodigia præſagiviſſe, proinde Regem Getarum ultro animum induxiſſe, ut optimum divinæ voluntatis interpretem ſibi in Regni ſocietatem hunc Philoſophum adſciſceret: imprimis peculiarem *Dei Sacerdotem fuiſſe deſignatum, deinde pro Deo habitum*, ſpeluncam ſubterraneam, ac aliis inviam ſubiviſſe: nemini præterqvam Regi Regisq; Miniſtris colloqvendi feciſſe poteſtatem, ibi Deorum more oracula redidiſſe: Edicta edidiſſe multa. Demum morem hunc ad Tiberii usqve tem-

tempora perduraſſe, qvo ſemper aliqvis ſanctiſſimis inſtitutis præditus inveniretur, qvi Regi Conſiliarius foret, & pro *Deo a Getis coleretur*. Cæſaris Auguſti tempore, qvi adverſus Bærebiſtam Getarum Regem comparavit Exercitum, Deceneas hoc honore in ſacro *monte cui Cogeono* nomen erat, fungebatur.

Licet itaqve in hac enarratione dubia qvædam oriantur; ubi Zamolxis ſervus Pythagoræ dicitur, qvod ex ipſo Herodoto, qvi aſſerti hujus primus auctor eſt, facile refutatur, nam *Malchus ſive Porphyrius* & *Jamblichus* uterqve in vita Pytagoræ, Laertius vero *Libr. IIX. Hiſtoriæ Philoſophicæ* illud prætereunt, qvod poſtea *Herodotus* addidit: Putare ſe atqve credere *Zamolxin* multis *ante Pythagoram* annis extitiſſe. Nec mirum, ab illis enim omittitur ut Præceptoris ſui laudes eo magis evehere poſſent; ab hoc vero qvia mallet Philoſophiæ inventæ gloriam, ſuis adſcribere Græcis qvam Barbaris. Aſſeritur Zamolxin a Pythagora rerum divinarum

narum cognitionem hausisse, cum potius ab hoc hausisse Hermippus observaverit, imprimis doctrinam de μετεμψυχώσει, quam Getas a Zamolxide accepisse auctor est *Julianus in Cæsaribus*: quia tamen de monte & sacerdote tam perspicuis rem explicat verbis, adscribi omnino debuit.

Jornandes seculi VI. Scriptor. cultum quendam etiam inculcat ac Rebus Geticis Hist. August. Script. min. p. 1094. Dehinc inquit, regnante in Gothis Berbista, Diceneus venit in Gothiam (*est hæc vero Dacia. Daciam dico antiquam, quam nunc Gepidarum populi possidere noscuntur, quæ patria in conspectu Masiæ sita trans Danubium, corona montium cingitur, duos tantum habens accessus, unum per Bontas, alterum per Tabas. Hanc Gothiam quam Daciam appellavere majores &c. p. sq.*) qui cernens eorum animos sibi in omnibus obedire, & naturale eos habere ingenium, omnem pene Philosophiam eos instruxit, Erat enim hujus rei Magister. Nam Ethicam eos erudivit, bar-

barbaricos mores compescuit Physicam tradens, naturaliter propriis legibus vivere fecit, quas usque nunc Belagines nuncupant. Logicam instruens eos rationis supra cæteras Gentes fecit expertos: Practicen extendens, in bonis actibus conversari svasit. Theoricen demonstrans signorum duodecim, & per ea planetarum cursus omnemque Astronomiam contemplari edocuit; & quomodo lunaris orbis augmentum sustinet, aut patitur detrimentum edixit; solisque Globus igneus quantum terrenum orbem in mensura excedat ostendit; aut quibus nominibus, vel quibus signis in Cœli polo vergentes aut revergentes trecentæ & quadraginta sex stellæ, ab ortu in occasum præcipites ruant, exposuit. Qualis erat rogo voluptas ut viri fortissimi quando ab armis quantulumcunque vacassent, Doctrinis Philosophicis imbuebantur? Videres unum Cœli positionem, alium herbarum frugumque explorare naturas; istum Lu-

næ commoda incommodaqve, Illum ſolis labores attendere, & qvomodo rotatu cœli raptus, retro reduci ad partem occiduam, qvi ad orientalem plagam ire feſtinavit, ratione accepta qvieſcere. Hæc & alia multa Diceneus Gothis ſua peritia tradens, mirabilis apud eos enituit, ut non ſolum mediocribus imo & Regibus imperaret. Elegit namqve ex eis tunc nobiliſſimos prudentioresqve viros, qvos Theologiam inſtruens, numina qvædam & ſacella venerari ſvaſit, fecitqve Sacerdotes, nomen illis *Pileatorum* contradens, ut reor qvia opertis capitibus tiaris, qvos pileos alio nomine nuncupamus litabant: reliqvam vero gentem Capillatos dicere juſſit, qvod nomen Gothi pro magno ſuſcipientes, adhuc hodie ſuis cantionibus reminiſcuntur. Et hi Pileati forſan iidem ſunt qvos *Joſephus Lib. XIIX. Antiqvit. Jud. Cap. II. p. 494. Edit. Baſil. 1567. Pliſtos vocat.* Eſſenorum inqvit Placitum univerſitatis regimen citra exceptionem

nem DEO aſſerit, immortalitatem animis: nec aliud qvicqvam æqve ac juſtitiam omni contentione expetendum exiſtimat. Ad templum autem donaria mittentes, ſacra ibi non faciunt, qvum ſanctioribus utantur Ceremoniis, qvapropter excluſi a communi fano, ſeorſum ſacrificant. Moribus alioqvi ſunt probatiſſimis, agris colendis in totum dediti. Miranda etiam eorum eſt juſtitia, qva omnes Græcos & Barbaros longe ſuperant, multis jam ſeculis triti, in ejus continuis ſtudiis. Facultates in commune poſſident, nec aliqvis dives magis utitur ſuis bonis, qvam qvivis nihil poſſidens. Atqve hoc inſtituto vivunt virorum ſupra qvatuor millia, nec uxores habentium, nec ſervos, qvod alterum ad injuriam communis naturæ pertinere cenſeant, alterum tranqvilitati vitæ parum commodum, qvare per ſe ipſi viventes, invicem ſibi miniſtrant. Qvæſtores creant viros probos ex ſacerdotum numero, qvi ex agrorũ

reditibus & frugum proventibus cibos eis conficiant. In summa: eandem fere vivendi rationem sequuntur, qvam hi, *qvi apud* DACOS *Pilisti nominantur.*

Igitur in eam Rem conferri potest *Possidonius*, nam hic tanqvam religioni deditissimos, a carnibus abstinentes, perpetuiqve cælibatus non parva ex parte describit observatores: Melle tantum ac lacte caseoqve vesci solitos, atqve idcirco *Dei colas* & *Capnobabas*, i.e. fumi conscensores dictos, nonnullos, qvi sine mulieribus vitam exegerint, *Cristas* vocatos, qvasi Creatores, honorisqve gratia sacro sanctos habitos, & omni deniqve libertate donatos. *Menander* ille *Comicus* idem sentiens *Thraces*, inqvit, *universi, nos præsertim Getæ, nam eorum indigenam esse, me ipse glorior, præteris continentiam nimis agimus.* Et subdit: *E nobis Uxorem ducit nemo. Apud Bonf. Hist. Ung. Decad. I. L. 1. p. m. 6.*

His addidêre Martem, cui vota sua exsolvebant, & asperrima semper cultura placabant, qvippe cujus victimæ erant mortes captorum, opinantes bellorum præsidem apte humani sangvinis effusione placandum. Huic prædæ primordia vovebantur, huic truncis suspendebantur exuviæ, eratqve illis religionis præter cæteros insinuatus affectus, cum parenti devotio numinis videretur impendi, uti rem describit *Jornandes in Geticis suis*, inter Historiæ Augustæ Scriptores Min. p. 1091. Fanum ei ex sarmentorum congerie erexerant Thordæ, qvam Diernam veteres appellarunt. Ubi præter homines sc. primos ex præda, qvoslibet, ex reliqvis captivis vero centesimum qvemqve imolantes, Lupos, canes, Eqvos ei offerebant, ex avibus Gallum & Vulturem consecrabant, Gramen vero dedicabant.

Paucis: Religionis facies torva erat, Idolorum cultus primus imperium atqve robur obtinebat, sacrificium nescientibus procurabatur, lumen cœcis inferrebatur, thura non spirantibus con-

cremabantur, allegabantur preces surdis, & ab iis custodia petebatur, qvos fur nunqvam timuit involare, ad tempora *Valentis* usqve, sub cujus imperio Christianorum nomen, non tamen veram Religionem amplectebantur. Hoc ut melius pateat accuratius evolvendum erit.

LIBER II.

GEsserat cum Romanis bellum *Philippus Rex Macedoniæ* a qvibus insigni certamine repressus magis qvam victus, in apparatum novi belli totus incumbebat. Interveniente vero inter Filios ejus *Perseo* & *Demetrio* simultate, *Demetriq́*, ob Fratris calumnias, Patri suspecti, morte, cognita Filii innocentia, *Philippus* periit, bellumqve *Perseo* cum Regno reliqvit. Hic Paterni in Romanos hæres odii atqve consilii, nullo prudentiæ subsidio fultus, conciliatis sibi per *Græciam civitatibus, Thracibus item, Illyriis & Dacis* in vires suas,

as *tractis, teste Justino Libro* XXXII. bellum a Patre acceptum, A. Regni sui septimo, continuabat, sed tam infeliciter, ut qvarto anno tam illius, qvam totius Macedonici imperii clade ad servitute finiretur.

Enimvero qvod Daci Signa Persei in Romanos secuti fuerant, id primo *Minutium Rufum, deinde Curionem in Dacos animavit*, qvorum *ille Anno ab Urbe condita. 644. hic vero 678. Macedoniam* prō consulari dignitate administravit, *ut ex Floro Libr.* III. *Cap.* IV. & *Julio Frontino Lib.* II. *cap.* IV. colligere licet, ob qvod succedentibus temporibus, magno in Odio Daci Romanis & Romani Dacis erant, usqve dum COTISO Romanis terribilis, & Regionibus ipsorum maxime infestus Rex, contra hostes suos legiones instrueret, per variasqve in Thraciam & Pontum excursiones JULIUM CÆSAREM graviter offendens, ejus Adventum præstolaretur, qvo odium tantum dirimeretur. *Lucianus* hac de re *Cæsarem*, mirantem ex

urbe Roma procerum fugam, *Lib.* III. ita loqventem inducit:

Dii melius, qvod non Latias Bous in oras.
Nunc furor incubuit, nec junctо sarmata velox.
Panonio, DACISqve *Getis admissus; habenti*
Tam Pavidum Tibi Roma ducem fortuna pepercit,
Qvod bellum civile fuit.

Expediisset etiam hoc bellum Cæsar nisi subito periisset. (*Caperant jam Daci & Getæ confundi, & Daci mox Getæ mox Daci dici. Unde & Plinius Lib. IV. cap.* XII. *Getas Romanis Dacos esse asserit, Dion vero in Domitiano, a Græcis Getas, qvi Romanis Daci dicuntur, appellari author est.*) Inclarescebat exinde fama nominis eximia COTISO tanta qvidem, ut triumviralibus temporibus AUGUSTUS CÆSAR, filiæ ejus matrimonium peteret, & rursus filiam suam Regi conjugem offerre non dubitaret, in qvam rem *C. Svetonius Tranqvillus* inqvit: *Marcus Antonius* scribit. *Primum cum Antonio filio suo, despondisse Juliam. Dein Cotisoni Getarum Regi: qvo tempore sibi qvoq; invicem filiam Regis in matrimonium petiisse,* Histor. Augustæ cit. p. 135. Hoc institutum vero a necessitate profectum, ut successu caruit, ita qvoqve in capitale odium exarsit. Nam Rex tantis promissis illectus arma posuerat, & Legatos suos Romam mittebat, ut novam nuptam sibi peterent & adveherent, qvi cum nihil impetrarent Antonii partes amplectebantur, bellique qve famam sibi præmittebant. Abstersurus ergo hanc ignominiam, Rex, qvamprimum concretus in gelu Danubius ripas junxerat, Panoniam & Mysiam infestis populationibus vexabat, sic enim *Florus, Daci montibus adhærent, Cotisonis Regis Imperio, qvotiens concretus gelu Danubius junxerat ripas, decurrere solebant & vicinia populari. Histor. Augustæ cit. p. 45.* (alludit huc *Virgilius Libro 2, Georg. p. 63 Edit. Amstelod. cum notis Farnabii.* hoc versu:

Aut conjurato descendens Dacus ab Istro.)

& varias cladesRomanis infligens,tantum terrorem Romanis injiciebat, ut jam deperditam existimarent urbem, canebant enim præcentore *Horatio Liber.* III. *Oda* VI.

Pene occupatam seditionibus,
Delevit urbem Dacus.

Italiam petiturus erat, nisi primo *Marcus Crassus*, mox *Lentulus*, & tandem *Tiberius* victoriæ cursum inhibuissent,a qvibus ter victus, multis milibus relictis,Daciam suam repetere cogebatur.

Gaudium ob tantam victoriam enatum, describit *Horatius Oda* IX. *Libr.* III.

Sume Mœcenas cyathos amici
Sospitis centum,& vigiles lucernas
Perfer in Lucem: procul omnis esto
Clamor & ira
Mitte Civiles super urbe curas
Occidit DACI COTISONIS *agmen.*

Nihil tamen amplius obtinebant, qvam qvod trans ulteriorem ripam eun-

eundem repellerent. *Visum est*, inqvit *Florus l. c. Cæsari Augusto Gentem aditu difficillimam submovere, misso igiuur Lentulo, ultra ulteriorem repulit ripam, citra præsidia constituit, sic tunc* Dacia *non victa sed summota tantum est, atq; dilata.*

Animadvertens itaq; *Augustus* se parum contra Cotisonem proficere, pacem a se læsam ei obtulit,& singulari favore Dacos omnes fovit, ne fortitudinem eorum experiri denuo cogeretur. *Cotiso* ea accepta in suis ditionibus permanens, qvieti se totum dabat,Regnum per longum satis bellum, ditatum licet,debilitatum tamen,pristino vigori restituturus. Post ejus obitum successor ejus mox sufficientem belli ansam nactus, coactis copiis in Mæsiam irrumpebat, & ferro flammis rapinisqve omnia devastabat, TIBERIO, qvi *Augusto* successerat monstraturus, eum qvi pacem interturbat, & sibi & suis malorum causam esse, omne bellum sumi facile, cæterum ægerrimę desinere, nec in ejusdem pote-

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára Székelyudvarhely

ſtate finem eſſe; amicitiam tuendam fuiſſe, confœderationemqve ſuam a Romanis neqve utiliter negligi, neqve ſecurè contemni. Succeſſus ubiqve tunc erat feliciſſimus, donec rapinis onuſtus Patriam repetebat, & qvieti ſeſe mancipabat. Voluit qvidem Tiberius, eam Dacicæ Gentis violentiam vindicare, ſed prius in fata conceſſit qvam exercitus ad illud bellum comparatus expediri potuit. Succeſſori *Tiberii, Cajo Caligulæ* illud incubuiſſet, ſed dum minis tantum eos debellare tentat, timeri non poterat tam vitæ perditæ tyrannus, a viris tanto robore & militari ſcientia præditis. Nec *Claudius Druſus* ad bellum provocare tentabat, cum omnibus qvi ad Domitianum usqve Romanorum Imperium moderabantur, multo minus *Domitianus* illis arma intuliſſet, niſi eum tanqvam ſordidæ avaritiæ mancipium contemnentes deliberaviſſent, Romanorum terras ſibi vicinas, ab indigno Imperatore liberandas & armis, vel pactis vel alio qvo-

qvocunqve modo ad ſe pertrahendas eſſe.

DECEBALUS tunc ſummas tenebat inter Dacos, vir ſummus, animi corporisqve viribus robuſtus, ſub cujus ſignis ſe totum orbem vincere poſſe confidebant. Nec deerat ſpei ſucceſſus. Lectis turmis adoriebantur Romana ad Danubium præſidia, & victo cæſoqve *Popæo Sabino*, omnia longe lateqve populabantur, urbes diripiebant, prædaqve onuſti denuo ſe in ſua recipiebant. Hujus rei fama cum ad *Domitianum* perveniret, *Cornelio Fuſcos* ſummam demandans, ingentibus copiis bellum *Decebalo* inferre curabat. Qvamprimum *Decebalus* inſtitutum perciperet obviam *Fuſco* contendebat, & hoſte profligato, ipſoqve *Fuſco* obtruncato, eam formidinem *Domitiano* incutiebat, ut in bello adminiſtrando *Julianum*, etiam ſibi ſurrogare, non dubitaret.

Martialis huic *Fuſco* tale fecit Epitaphium:

Ille sacri lateris custos, Martisq; togati
Credita cui summa castra fuere Duci:
Hic situs est FUSCUS. *Licet hoc fortuna fateri:*
Non timet hostiles, jam lapis iste minas.
Grande jugum Domina, DACUS *cervice recepit,*
Et famulum victrix possidet umbra nemus.

Repetebat qvidem arma *Juliani*, sed & victus in *Tapis Decebalus*, ita Romanos infestabat & premebat, ut pacem petere, & annuum tributum pendere compellerentur, qvo ipso imperium Romanum, qvod omnibus fuerat formidini, a Barbaris jam contemnebatur, sicut ea de re *Plinius in Panegyr.* conqveritur: *Ergo sustulerant animos,* (Barbari,) *& jugum excusserant, nec jam nobiscum de sua libertate, sed de nostra servitute certabant.* Amovere a se hanc ignominiam studuissent Romani, nisi magis curassent, qvomodo ab atroce illo & domestico Tyranno, qvam qvovis extraneo hoste Imperium liberarent.

rent Sublato verò eo & trucidato, de libertate sua consultabant, at NERVÆ senectus Gothorum potentiæ par esse non poterat, & adeo conventio illa Tributaria ad TRAJANUM usq; durabat, Imperatorem Reip. bonum, & nisi tertiæ persecutioni occasionem dedisset, laudatissimum.

Ille Romano nomini rem parum decoram existimans, auro pacem & libertatem emere, ferro qvam auro transigere maluit. Ergo *bellum Decebalo* inferebat, in qvo Rex inferior maxime cruentam victoriam Romanis relinqvebat. Cum iisdem Regias ejus invadentibus certamen qvidem repetebat, sed frustra, hinc pacem petens, ea conditione obtinebat, ut arma, machinas, earumq; artifices traderet, transfugas dederet, & amicos hostesqve eosdem, qvos populus Romanus duceret. Confirmabatur hæc pacificatio Romæ Legatis, qvos Rex Italiam Urbemqve repetenti adjunxerat Imperatori. Sed cum *Trajano Triumphus* simul, simul

cognomentum DACICI decerneretur a S. Pqve R. per ea irritatus *Decebalus* denuo arma comparare, transfugas recipere, arces instaurare, finitimas nationes ad defectionem solicitare, & eos qvi ei non parebant diripere, honestū judicabat. *Quo & factum, ut Judæi, qvi a Vespasiano victi in universo orbe dispersi hinc inde vagabantur, a Decebalo in Transylvaniam, tunc Daciam Mediterraneam, reciperentur, impetratisq; sedibus, oppidum qvod hodiedum Talmisch appellatur, amplum optimumqve, cujus tamen pulchritudo jam non conspicua est, circa Annum Christi* 105. *ædificarent.*

Coactis ergo turmis *Jazygas* Regionis parte mulctabat, *Mysiam* vastabat, *Romanorumq; Præsidia* adortus, profligata hostiliter insequebatur. Ob id hostem declaratum, validissimo belli apparatu Imperator coacto, qvalem Dacorum potentiæ parem existimabat, tanto cum successu petit, ut *Regis morte Daciæqve captivitate* finiretur expeditio. Nam Imperator *ponte* firmo in *Danubio* con-

structo, (cui XX. stabant ex qvadrato lapide pylæ, qvarum altitudo CL. præter fundamenta, latitudo vero LX. pedes continebat: distabant autem inter se CXXC. passibus, fornicibus vero conjungebatur, cum hac inscriptione:

Providentia Augusti vere Pontificis
Virtus Romana qvid non domet?
sub jugum rapitur & Danubius.)

eoqve cum Legionibus trajecto, prælis omnibus victor Daciam vincens, Regnum Regiamqve occupabat, Regem vero eo adigebat, ut salute desperata, ne caperetur, vivusqve Romam in Triumphum duceretur, manus sibi ipsi inferret, cujus rei argumento milites Romani hos decantare solebant versiculus:

Nonne Tibi dixi DECEBALE? *Funestum est* HERCULEM *lacessere. Non recte facis Tua ipse qvod jaces manu: sed te utcunq;* CÆSAR *vicit, tulit Tibi semper* AUGUR AUGUSTALIS.

Descripserunt bellum hoc plurimi inter

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

ter alios vero *Caninius Rufus, Graco carmine delineavit*, ut legere est apud *Plinium*, qvi testis est, nullam recentiorem materiam, tunc copiosiorē, latiorem, magisqve poeticam, & in rebus verissimis fabulosam scribi potuisse, atqve vulgari, qvia in his expeditionibus nova flumina terris immissa, novi pontes fluminibus injecti, infessa montium abrupta sint, pulsus Regno & Regia pulsus etiam vita esset, Rex nihil desperans. Ejus simulachra vero pulcherrimo artificio celata & hodie visuntur *Romæ, in cochlide Trajani*, ubi pugnæ illius seriem non sine voluptate spectare licet.

Et *sic inter qvinqvennium* DOMITA DACIA fuit, inqve *Provinciæ* formam postmodum redacta est. Extat huc, numisma inventum apud *Albam Juliam, Johanniq; Aventino, a Johanne Vangione Franco*, viro admodum erudito & Transylvanicarum Gentium Medico, cum ad illum, *Abusinam* natale solum petens, diverteret, donatum, ipso teste in

in Annal. Bojorum p. 81. cum hac ex una parte inscriptione: IMP. M. JUL. PHILIPPUS, ex altera vero, PROVINCIA DACIA.

Extat *Ulpiani locus Lib. I. de Censibus ff. Lib. 1. Tit. XI. In Dacia qvoq; Zarmensium colonia, a Divo Trajano deducta juris Italici est: Zarmizegethusa qvoqve ejusdem juris est.*

Ditissimum Regem cum novisset *Trajanus, Thesauros* reconditos qværere curavit, qvorum parte inventa, non omnes enim inventos fuisse aurea, illa qvorundam Valachorum *piscatura* sub Georgio Monacho superiori seculo prope *Varhely*, in fluvio *Zarmitz* facta, demonstrat, in signum memoriæ hoc posuit Epigramma Imperator:

Jovi Inventori, Diti Patri, Terræ Matri, detectis Daciæ Thesauris, Divus Nerva Trajanus votum solvit.

In memoriam victoriæ *Nicopolim*, in honorem sororis *Marciæ* ex iisdem *Marcianopolim* extruxit. Unde & *Juvenalis Satyra 6.* concinit

DA-

DACICUS *& scripto radiat Germanicus Auro.*

Exhaustam vero per tot cædes incolis, ne cultoribus careret, ex omnibus Romani Imperii finibus socios superstitibus, colonos adjungebat, parentes fovebat, & licet pressos, a totali tamen ruina reservabat. Mutata hinc ibidem varia. *Zarmi Gethusa, s. Zarmisso Gethusa* aliis *Zarmis, Aventino Segethusa, Colonia Ulpia Trajana Augusta Dacia* appellabatur qvod ex Epigrammatibus,

Divo Servio Pio
Colonia Ulpia Trajan. Aug.
Dacia Zarmis.

* * *

Romulo Parenti, Marti Auxiliatori, Felicibus Auspiciis Cæsaris Divi Nervæ Trajani Aug. condita Colonia Dacia Zarmis, per M. Scauriannum ejus Prop. Rom.

ab Authore *Reipubl. Hungar. qvæ cum reliqvis prodiit ex Officina Elzevir. Anno 1614. sq. annotatis, liqvet.*

Alba

Alba Julia, olim Apulum ex Ovidio & Ptolomæo notum oppidum, nomen suum sortiebatur a Diva Julia Augusta Matre D. M. Aurelii Augusti Imp. (A. U. C. 945. Olymp. 243. A. 1. Christi 195. ex Haloandro) qvo idem *Auctor Reip. Hung. qvi sua Transylvanica ex Georgii a Reichesdorff Transylv. Chorographia Transylvanica*, qvæ cum Martino *Bioniovio de Biedzdzfedea Col. Agrip. Anno* 1595. *prodiit*, exscripsit, Epitaphium hoc in vetustissimo marmore templi D. Michaelis descriptum esse asserit,

J. O. M. E. Junoni
Pro Salute Imp. Aurelii Anthonii Pii Aug. & Juliæ Aug. Matris Aug. M. Ulpius Mucianus Miles Leg. XIII. Gem. Horologiare templum a solo de suo ex voto fecit FLACONE *&* CLARO *Coss.*

In his & reliqvis Civitatibus, qvorum præcipuæ in Dacia Mediterranea Consulari dicta, hodierna Transylvania, *Rhuconium* hodie *Regen*, *Sandava nunc*

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

nunc Schæsburgum, Petridava modo Petersdorff, Utidava Utvarhely, Singidava Eneyt, Rhamidava Reps, Pirum Berthalom, Tiasum CronStadt ſ. Braſſovia, Comidava, qve aliis Decidava eſt, Dees, Zurobora Temesvar, Dierna Tornburg, Phrateri Broos &c. erant, juxta inſtituta Legesqve Romanorum cuncta fiebant, Civesqve ab *interno & externo*, qvod conſtitutum ad hunc usqve diem obtinet, ſenatu regebantur, qvorum *ille* auctoritate conſpectior, judiciis Civilibus & Capitalibo præerat, ac ex XVI. Senatoribus conſtabat: *hic* Centum viros complectebatur, qvi populi vicem referebant, ſuffragiisqve ſuis efficiebant, ut omnium ſane civium ratio haberetur. Sicqve Daci Romanorum Legibus vivebant, & qvi ante Germanicè, jam Romanorum lingva cauſas dicebant.

Supra dictis Cultibus, qvorum tamen minimam partem me forſan meminiſſe libenter fateor, ſatius enim eſt in talibus nihil, qvã talia qvæ nullius auctoritate atqve teſtimonio ſtabiliri poſ-

poſſunt, dicere, plurimi addebantur, Simulacra Jovis, Herculis, Veneris, Mineryæ, Saturni, aliaqve, extructis obid ſanis, in altaribus collocabantur, omnia enim pro Romanorum lubitu inſtituta, eorum etiam moribus ſeſe accommodabant,

Interim ſub variis Tyrannis qvi Imperio præfecti fuerant, ejusdem vires labaſcere inceperant. *Daci* ergo tempus rati ex ſervitute ſeſe vindicare, ſub OSTRO GOTHA, pulſis loco præſidiis in Mæſiam Thraciamqve Iſtrum tranſientes irrumpunt, Regiam dignitatem ſibi vendicant, & mox FASTIDAM *Gepidarum Regem* novas ſedes in *Dacia* qværentem repellunt.

Oſtrogotha videlicet, tranſiens cum ſuis Danubium, vaſtabat Mæſyam & Thraciam, ad qvem repellendum *Decius Senator* a PHILIPPO directus, dum *OſtroGothæ* nihil prævaleret, milites proprios, exemptos a militia, vita privata degere, qvaſi eorũ neglectu Danubiũ tranſfretaſſent, Gothi (*hoc enim jam*

eorum

Haz-Rec Múzeum Tudományos Könyvtár Székelyudvarhely

eorum erat nomen, Daciaque antiqua Gothia appellabatur teste Jornande & Gebelino in Cosmodromio,) faciebat. Milites se post tot labores militia pulsos indignati, ad *Ostro Gothæ* auxilium confugientes, iteratum in Mæsiam transitum promovent. Coactis itaque CCC. Millibus suorum quibus nobilissimos suæ Gentis *Argaitum & Gunthericum* præfecerat Ductores, OstroGotha Marcianopolim aggressus; non nisi præmio ditatus in sua se recipit. Cernens Gepidarum natio subitò ubique vincentem prædisque ditatum Ostrogotham, invidia ducta arma in Parentes movebat. Belli vero ut ansam haberet, missis legatis ad *Ostro Gotham* inclusum se querentes montium asperitate, eorum Rex Fastida, ut aut bellũ, aut locorum suorũ spatia præpararet, poscebat, quæ cum denegaret *Ostro Gotha*, *Gepidæ* in bellum irruunt & in ipsa Regni viscera penetrant. Movet igitur contra eos & *Ostro Gotha*, eosque conveniens ad oppidum *Gaiis, quod Aluta adfluit* (*hodie etiam*

etiam Galt dicitur & in sede Rupensi situm est,) licet magna virtute resisterent *Gepidæ* vincit, profligat, & sua strage humiliatos in Patriam recedere cogit. His confectis Rex feliciter cum suis usque dum Gothis præesset, pace exoptatissima fruebatur. Post *Ostro Gothæ* discessum CNIVA, etiam gnarus negligentia Principum Mæsiam destitutam esse præsidio, eo magna cum copia suorum contendit. Sed DECIO *Imperatore* superveniente in angustias adactus est, & periisset, nisi a suis Imperator proditus fuisset, proditum vero vincit, victumque ad sibi inferendum manum compellit. Describit cladem egregie *Pomponius Lætus*, Patribus, inquiens Rempublicam commendavit, & una cum filio ad liberandas *Thracias* profectus est. Nam *Scythæ* & navalibus & terrestribus copiis omnia infestabant. Victor In primis congressibus, hostes in angustias locorum, quæ in Dardaniis sunt compulit & obsedit, expugnavisset que fame nisi proditus a suis

ſuis fuiſſet. Hoſtium Dux petiit per legatos, ut relicta omni præda, ſineret cum ſuis abire trans Iſtrum. Romanus Imperator negavit, avidus illos perdendi, qvi toties fractis fœderibus irruperant, & qvi provincias Romani imperii qvieſcere non ſinerent, & ſua ſtrage vix *domiti amiſſo Rege* DECEBALO Nervæ Trajano illuſerint. Jamqve fere voti compos *Trebonianum Gallum*, Ducem limitis Myſiæ, ad obſidendos exitus ne fugerent cum bona parte copiarum miſit. *Gallus* conſilium Barbaris patefecit, & eos monuit ut ſe dividerent, & alii conſiſterent in inſidiis prope paludem, alii in primo congreſſu fugam ſimularent paludem verſus. *Barbari* non nihil addentes conſilio *Galli*, rem peragunt. Cum in pugnam deſcenderent, admiratus eſt *Decius*, qvod qvi modo percuſſi metu erant, jam arma poſcerent ignarusqve proditionis, certus victoriæ, copias educit. Illi ſtatim terga dant, Imperator inſeqvitur: cum ventum eſt ad inſidias, atrociſſima ſit pugna,

gna, utrinqve magnæ cædes, *Deciani* difficillime præliabantur, luto paluſtri afferente cladem, tamen non moriuntur inulti, ſed loco & fato adverſantibus, pereunt, *Decius* Pater cum *filio* ocubuere, ſenior forte eqvo ſedens, ne vivus, aut contra in manus hoſtium veniret, in ſiliit in voraginem paludis &c. *Hæc Latus*. Audaces ergo hac victoria *Daci*, Regnũ ſuum denuo confirmant, & nemine reſiſtente, TREBONIANUM *jam* IMPERATOREM, denuo *Tributum* CC. *Drachmarum Aurearum* pendere compellunt, inſolentioresqve facti, contemptu Imperii velut tributarii, incurſiones ubiqve faciunt, prædas abigunt, *Dardaniam*, *Thraciam*, *Theſſaliam*, *Macedoniam* & *Hellada* infeſtant, *Aſiam minorem* peragrant, *Epheſum* capiunt, incenſoqve famoſiſſimo illo *Dianæ fano*, devaſtant, rurſus provecti in *Bythiniam*, *Chalcedoñem* ſubvertunt, *Trojam* occupant, & reparatum denuo, delent *Ilium*, jamqve nec pretio nec præda contenti, ipſæ *Italiæ* mina-

bantur, nam imperium dissensionibus & ignavia fere deletum, eis obsistere non poterat, usqve dum FLAVIUS CLAUDIUS, virtute sua eos vincens, interfectis CCC & XX. Millibus, *Daciam* recuperaret, turmas fuga elapsas, in eremis ac sollitudinibus *Hæmimontanis* fame ad internecionem usqve conficeret, & duo millia navium alto mare deprimeret. Hac enim clade & potestas & animus *Italiam* debellandi Barbaris demebatur. Reviviscebant tamen mox, tanta denuo cum potentia, ut licet Ducem eorum velitatione fregisset, DACIS DACIAM suam permittere tamen AURELIANUS cogeretur, postqvam edicto avocaverat cives Romanos, ut relicta Dacia habitationem suam caperent in *Mysia, qvam suam, vel Romanorum Daciam apellabat.* Remanserant haud pauci ex eo deductis coloniis inferioris sortis homines, qvos Vallos nominabant, & successu temporis Valachi ab exteris dicti, nobis hodie de Bloch audiunt. Vide omnino Toppel-

peltinum in *Orig. Transylv. Cap. VII. Zamosium. Anal. Dacic. Antiqvit. Cap. 3. f. 11. Edit Ff. 1598. in fol. Lazium Comment. Reip. Rom. f. 926.*

Nec ullus Romanorum Imperatorum, consilium de deducendis in Daciam coloniis amplius accepit Multo magis *pacem* colendo, incolas in amicitiam recipiebant, & imprimis AURELIUS PROBUS, *fœdus perpetuæ amicitiæ cum iis pangebat*, qvod AURELIANUS CARUS cum CARINO, & NUMERIANO *filiis, ratum* habebat, DIOCLETIANUS vero & MAXIMIANUS confirmabant, magno suo emolumento, qvod eorū auxiliis Imperium, a NARSIS, *Persarum Regis*, irruptionibus liberarent, imo contra omnes Imperii hostes emittere *Dacos* possent. Horum successor CONSTANTINUS CHLORUS, per neglectum militiæ Dacicæ, ansam aliqvam irruptionis in Mysiam dabat, CONSTANTINUS autē M. animadvertens, gentis mores, renovato fœdere, amicitiam eorum co-

lebat, eos miro favore fovebat, Daciæq; habitationem confirmabat.

Promittebant tunc LX. Mille viros armatos Imperatori, adversus Persas, bellum apparanti. Proinde ut promissis stare possent, Nobiles, *servos* suos exercebant, & arma tradebant: *at Servi conversis in Dominos* suos armis, ut *Zosimus habet, e Regione pellebant, & ad summam inopiam deprimebant, mærore perituros & fame, nisi subsidia & auxilium ab Imperatore impetrassent. His autem impetratis, servos suos vincebant, & ad pristinam conditionem deprimebant*, Imperatori vero ne ingrati viderentur, XL. mille viros, in solatium sub Ducibus *Ariarico* & *Atharico* mittebant, qvi se ubiqve tam viriliter & strenue gesserunt, ut & apud suos & apud alienos, florentissimi Regni Reges, non Duces dicerentur. Et dum hi varias *Constantino Magno* victorias adipiscuntur, reliqvi Patriã ab omnibus irruptionibus liberantes, pace exoptatissima fruebantur. Et cum, mox *Constantinus Imperator*

tor, licet obscuro matrimonio natus, exoptatissimus tamen, *primusq; Imperatorum, Christianus*, vita longæva dignus, obiisset, cum filiis ejus idem fœdus renovantes in pace diuturna temporum tranqvillitate qvieverunt, usqve dum HUNNI sub VALENTIS Imperio ex Asia, perruptis undiqve locorum claustris, Anno C. 373. iis bellum inferrent, in qvo inferiores, *Hunnis* victoribus subditi facti sunt, sub qvibus pressa eorum alacritas aliqvanto conticuit, victoribusqve obsequium rebus sic postulantibus præstiterunt.

Magna tamen eorum pars Imperium Hungarorum respuentes, cedendum & emigrandum statuebant, & *trans Istrum in Thraciam duce Alavivo*, ut est apud *Marcellinum*, cum liberis & Uxoribus contendentes, a *Valente Imperatore* perpetuũ polliciti obsequium, in *Mœsia* & *Thracia* ut essent veluti propugnaculum Romani Imperii, ejusq; fines ab *Hunnorum* incursionibus tuerentur, accipiebant, ibiq; sedes fortunarũ. suarum

rum locabant. Ut ergo inter Christianos viventes, in *Doctrina fidei* & ipsi informentur cupiunt, & ut eis Episcopos mitteret, a qvibus fidei rudimenta susciperent, ab Imperatore petunt. Sed Sathan sub *Constantino* adhuc, parta Ecclesiæ pace, plurimis eam certaminibus concusserat, mox enim litigatum inter Episcopos *de die Paschatis observando*, qvæ controversia jam inde *a Victoris seculo*, qvi circa finem primi vixit, in Ecclesia Christiana magna animorum concertatione, non sine ingenti scandalo agitari cœperat; mox de *Lapsis recipiendis*, mox de *ornamentis Ecclesiæ*. Pestilentissimum vero, ut reliqva taceam, erat *Arianum*, qvæ hæresis plurimos dementabat, *Valentem* etiam, Conjugis irretitum captionibus dementaverat, eam enim jam ab *Eudoxio Constantinopolitano Episcopo*, hæresi huic addicto baptizatus, ejurata *Christiana fide*, amplexus fuerat: Dabat ergo *Valens* Episcopos, hæresi Arianæ addictos, qvorũ primas erat *Ulphila* natione

tione *Getæ*, adeoqve lingvæ eorum Germanicæ seu Gothicæ gnarus, a qvibus babtizati, Christiani qvidem dicti, sed Arriani facti sunt. Hic *Ulphilas*, (vel ut alii, *Ulfilas Loccen. Antiqvit. Sveo-Goth. Stiernhelm Dissert. de Lingvarum Orig.* Urphilas, *Philostorg. Hist. Eccl. Lib. II. §. 5. Vulfhilas Hug. Grot. Histor. Goth. Vand. Longob. p. 52. Gilphilas, Isidorus Episcopus Hispalensis. Lib. IX. Orig. citante Episcopo Vexoniensi in Svecia, Johanne Baazio Hist. Eccl. Sveo-Goth. Lib. I. Cap. I.* Gulfilas, *Isidorus Hispalen. ann. CCCCXV. Chron. Goth. & Hermann. Conring. de Orig. Jur. Germ. Cap. V.*) ob id Scripturæ translationem Gothico, sive Theodisco sermone, ut appellat Valafridus Strabo, eruditus seculi noni Scriptor, inventis ad tantum negotium peculiaribus literis, (sic enim *Socrates Hist. Eccl. Lib. IV. c. 33.* juxta interpretationem Henrici Valesii, *Eodem etiam tempore Ulphila Gothorum Episcopus Gothicas literas excogitavit, & sacris Scripturis in Gothorum sermonem conversis, effecit, ut Barbari divina eloqvia adi-*

scerent, de hac re differit. Conf. omnino *Zozomenum*, judicio *Natalis Alexandri*, licet perpetuum exscriptorem *Socratis, Hist. Eccl. Sec. IV. P. II. Isidorum Hispal. l. c. Philostorg. H. E. Lib. II. Cap. 5.* &c.) præter Libros Regum, qvos teste Philostorg. l. c. vertere noluit, (*Qvod Gothos Studio præliandi flagrantes, freno potius ad cohibendum hic opus habere crederet, qvam stimulo ad incitandum.* Mentem ejus Versio sic refert: *Ut in cæteris curam illorum habuit Urphilas, ita propriarum qvoqve literarum inventor extitit, & in lingvam eorum Scripturas vertit, exceptis libris Regum, eo qvod hi bellorum historiam contineant, gens vero illa belli amans esset, frenos, magis, eorum ad pugnas impetus indigeret, qvam incentivo. Adde* Martyrii Nicetæ *Scriptorem, apud Sim. Metaph. d. XV. Sept. Sixtum Senensem Biblioth. S. Lib. IV. qui e Græco Ulphilanam translationem promanasse memorat, idq; de Novo Testamento verum esse, vel illinc patet, qvod Oratio Dominica Gothica Matth. VI. 13. doxologia illa concluditur, qvam non agnoscit vulgata Latina*) adornavit. Hodie eandem existere ex relatione *Josaphati Barbari*, Civis Veneti, testis est *Scaliger Canon. Isagog. Libr.* III. *p. 347. Vid. omnino Kortholt in Tractatu de variis Scripturæ Sacræ Editionibus, prodiit Kilonl Anno 1686.*

Sic ejus verba pro firmissimis habebant legibus, inqvit *Theodoretus Hist. Eccl. Libr.* IV. §. 37. & cunctis in rebus ei facile obtemperabant, pro certo habentes, nihil eorum qvæ ab ipso dicerentur aut fierent, improbum esse, subnectit *Sozomenus Hist. Eccl. Lib.* VI. *c.* 37. nec errores deterrimos evadere poterant.

Hazai Rézsű Múzeum Tudományos Könyvtár
Szekelyudvarhely

Interim Ministri Imperatoris avari nimium, anonam non satis integræ fidei procurant, ac de peregrinis in servitutẽ redigendis, noxios rumores ferunt, bello igitur magis qvam fame & servitute mori volentes, vicos vicissim agrosqve omnes in Thracia occupant, *Maximum* Præfectũ, cum suis internecione delent, ipsumqve Valentem, cum confisus Veteranis Legionibus,

nec copias Italicas expectans, in eos impetum committeret, igne perimunt, Gothorum enim tanta vis convertebatur in eqvites, ut illis profligatis, ultro multis trucidatis, pedites aufugerent. Saucius ipse Imperator, ut profluvium sangvinis, remedio adhibito, detergeret, in vilissimam casulam delatus, supervenientibus barbaris, ignemqve injicientibus flammis absumptus est, & victores, qvi deinde ad mœnia Constantinopolitana exultabant, vix per uxorem Valentis, raræ pudicitiæ fœminam ingentis pecuniæ largitione remoti sunt. Hac vero accepta in Mœsia & Dacia a suis gaudio excepti, cum Hunnis sese adversꝰ omnem vim munientes, post conjuncti, has terras incolebant. Testis hujus rei est Aurelius Victor, Hist. Aug. Scrip. Min. Grut. p. 769. sq. n. 47. & Paulus Diaconus Hist. Miscellæ Lib. XII. n. 18. sq. qvorum hic, porro GRATIANUS, inqvit, cum advertisset Thraciam *Daciamq;* tanqvam *Genitales terras possidentibus*

Gothis, Taifalisq;, atqve omni pernicie atrocioribus *Hunnis* & *Alanis*, extremum omni Romano imperio periculum instare, relicta Italia, in Panoniam venit. Ea tempestate *Theodosius*, tam propter Parentum nobilitatem, qvam pro fortitudine propria, nominatissimꝰ habebatur, & ob hanc causam, invidia similium judicum fatigatus, in *Hispania* morabatur, ubi & ortus fuerat & nutritus. Cumqve Imperator qvid faceret hæsitaret, qvippe cū Barbari elati victoria, inexpugnabiles esse viderentur, eadem provisione, qva qvondam elegerat *Nerva*, *Hispanum virum*, *Trajanum*, per qvem Respublica reparata est, adscivit & ipse nihilominus æqve *Theodosium*, & ejus Ducatu credens Barbaros superari posse, repente siqvidem eum Magistrum militum esse, denuntians, cum exercitu ad Barbaros destinavit Itaqve *Theodosius*, afflictam Rempublicam ira Dei, credidit misericordia Dei reparandam. Omnem fiduciam sui ad opem *Christi* conferens, maximas illas

Scythicas gentes, formidatasqve cunctis majoribus, *Alexandro* qvoqve illi M. sicut *Pompejo*, *Cornelius* q. testati sunt, evitatas ex tunc, extincto Romano exercitu, Romanis armis, eqvis instructissimas, h. e. Alanos, Hunnos, Gothos incunctanter aggressus est. Barbari vero impetū non ferentes, suas acies reliqverunt: & illi qvidem fugiebant, hi vero fortiter seqvebantur, immensaq; cædes tum facta est Barbarorum. Pauci vero qvi evaserant, latenter Istrum iu sua transierunt. --Igitur Theodosius urbem Constantinopolim triumphans intravit, & ne parvam illam Romani Exercitus manum, assiduè bellando deterreret, fœdus cum Athalarico Rege Gothorum percussit. --Acceptis obsidibus. Hæc ille.

Hoc vero effectum, ut hi qvi adhuc Deorum seqvebantur cultum, fermento Arrianorum inficerentur, & Transylvania Arriana fieret. Dacorum hujus Christianismi mentionem injicit B. Tertullianus in Tr. contra Judæos Ope-

Operum, ex Edit. Paris. qvæ Anno 1580. opera de la Barre prodiit p. 106. Et adeo Dacia Christianorum nomen, licet non Religionem susc epit, circa finem seculi IV. & initium V.

Posthæc *Unni* de sua dilatanda consultantes potentia, inter Romanorum dissidias arma sua longe lateqve per totā fere *Europam* circumferunt & duce ATTILA, ferro flammis & rapinis devastant, paucis in locis non victores. His peractis in *Panoniam* redeunt, *sicambriamqve* Imperii sui initium constituunt, unde denuo progressi, omnis crudelitatis signa per Europam, ad obitum usqve Attilæ edidere.

Sed post obitum *Attilæ qvem in Annum Christi 450. rejicit Petavius, Kippingius vero Anno 445. accidisse statuit*, ut solent animi juvenum ambitu potentiæ concitari, inter successores Attilæ de Regno orta contentio est, & dum inconsultè imperare cupiunt cuncti, omnes simul imperium perdidere. Nam *filii Attilæ* qvorū per licentiam libidinis,

nis, pæne populus fuit, gentes sibi dividi æqva sorte poscebant, ut ad instar familiæ, bellicosi Reges cum populis mitterentur in sortem. Qvod ut comperit Gotthica virtus, ex Hunnica servitute, *Duce Ardiarico Gepidarum Rege* emersit denuo, & *altero* Fratrum, veterem Patriam cum numeroso populo repetente, *altero* qvi in Panonia remanserat per seditionem a Germanis cæso, qvandam *Hunnorum* partem in extremum Transylvaniæ Angulum confugientem, qvem etiam num tenent, ut apud se viverent, receperunt, & *vetere Dacorum Instituto* certũ regionis districtum sedem appellantium, a sedibus Regionis, i. e. Districtu, se appellari voluerunt & *Szekhelyi* sunt nominati.

Scythica his erat *Religio*, *Martis & Herculis* cultus iisdem præcipuus habebatur, qvibus ad fontes præcipuè sacrificia immolabant. Hoc cum aliis deductum sit hic attigisse sufficiat.

Dein-

Deinceps *Daci* & *Szek-helyi* concorditer vivendo, sub *Gepidarum* Regis Imperio pacem coluêre, & nihil aliud a Romano Imperio, nisi pacem & annua solemnia, ut strenui viri postulavere, qvod & libens tunc anuit Imperator. GEPIDIA abinde DACIA dici cœpit *teste Jornande l. c. supra Lib. I. p. 22.* (*Hanc Gothiam qvam Daciam appellavere, qvæ nunc Gepidia dicitur*) quod nomen retinuit usqve dum *Gepidæ* amisso Rege, Regnum etiam amitterent. Eo vero amisso cũ *Avaribus* cessisset *Dacia*, Erdely dicta est Transylvania, & incolæ antiqvi, Szaszi, qvi diro imperio subjecti, diu fatalem casum ferre coacti fuerunt. Pulcherrimæ Civitates qvas inhabitabant, dirutis propugnaculis, ut vis & spes emergendi evanesceret, tum vim patiebantur, proculsa & prostrata fœdissima ruina in iisdem jacebant omnia, itaqve debilitata, ut propemodum extincta viderentur, nam ruere illæ non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidat.

Belli

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Belli artes interea instaurarant in Patria, qvi eo recesserant *Hunni*, postqvam cccl. anni a morte *Attilæ* effluxerant, cum cc. Millibus ergo & qvod excurrebat, Anno C. 744. ex reconditis & asperis Scythiæ sedibus, literis *Avarum* & memoria superiorum victoriarum perciti, erumpentes, Iterqve sub VII. ducibus suscipientes, per *Succos saltus Dalmatiæ* ingrediuntur, consangvineis suis accepti, ubi *Dalmatorum sese immiscentes sedibus*, nova oppida condebant, in iis relictis qvi seqvi castra non poterant. CHABA vero, SVATHA Sarmatarum Rege, qvi in Panoniis late regnabat, perempto, adjunctisqve sibi *Avaribus* consangvineis suis, novum Regnũ constituit, ex qvo Imperii provincias pro insigni audacia invadebat. Enimvero *Irene Constantini Matre, Byzantii* rerum potiente, cum Imperii Romani Majestas, omnia sibi Barbaris vendicantibus obsoleseeret, *Leo Pontifex*, scitu Romani populi, cleriqve rogatu, CAROLUM *Francorum Regem* ob

ob egregia in Christianum nomen, & Romanam sedem merita, Romanorum Imperatorem primus appellat, inunctumqve cum Pipino Filio, Augustum consecrat, anno, ex qvo in Italia imperari desitum, post *Augustuli* Interitum, trecentesimo ac vigesimo, salutis nostræ octingentesimo, regni vero ejus, ex qvo Francis præfuerat Vigesimo tertio. *Eginat in Vita Car.* Hic felicibus pugnis *Hunnos* devicit, *Budaq;* expugnata, opimam prædam abstulit, amplissimisqve Spoliis onustus inde rediit, tandẽ vero febri correptus, Aqvisgrani mense Januario febri valida correptus decubuit, accedenteq; lateris dolore, septimo postqvam decubuit die, decessit. Et *Posteri* ejus, propioribus curis implicati, ferocissimam Gentem libertati restituerunt. Tum vero *Germaniam* & *Italiam* percursando, ingentes ubiqve, prædas extorserunt, Panoniamqve rot ante bellis exhaustam, Germanorum, Gallorum & Italorum auro atqve argento replevere. Rerum succes-

su

cessu elati, in *orientem* qvoqve irrumpentes, *Imperatorem Byzantinum* ad tributa pendenda adegerunt, *Bulgaros* vero victos ad stipendia damnaverunt. Tandem per *Forojulianum* agrum expeditione *in Italiam* facta, *Berengarium* initio jam victum, jam victorem habuere, postea vi penetrantes, cuncta longe lateqve vastaverunt, ipsas *Venetias* solicitas habuerunt, pacemqve *Berengario*, ægre accepto tributo concesserunt. Deinde qvotannis Italiam in prædam repetierunt, & nec cæsi ab HENRICO AUCUPE, nec minus altero prælio superati ab OTTONE M. pacem firmam iniverunt, usqve dum sub *Stephano* sacro Baptismatis fonte initiarentur & in Doctrinæ Christianæ fundamentis informarentur.

Interea *Transylvani s. Daci Teutones*, & servitutis jugo, & Erroribus suis Arrianis obruti, in tenebris latebant.

LIB.

LIBER III.

POstqvam vero GEYSA, primus *Regum Hungariæ* Christi fidem professus, *ab Adalberto Episcopo Pragensi* lavacrum Baptismatis suscepisset, & *Theodatus Apuliæ Princeps*, qvem Rex *Geysa* profugum in aula sua alebat, qvippe *Stephanum* infantem ex sacro Baptismatis fonte susceperat, *cænobium* cum adjuncto pago extruxisset, qvod nomen fundatoris sui obtinuit primitus & Thata audivit, nostro autem seculo appellatione *Doris* innotuit, Rex pius zelo admirabili laborabat, ut Christianæ fidei fundamenta & suis innotescerent, sed vitam felicissimam ardentemqve pietatis zelum, mors præclara terminabat, in successorem rei tantæ mole rejecta. qvi incredibili successu, Deo annuente, omnem ferè Hungariam brevi tempore ad Christum perduxit.

Propterea eqvidem ab *Anno salutis secundo supra milesimum*, (*sunt verba Bonfin.*

fin. D c. II. Libr. I.) inter STEPHANUM & *Gyulam* avunculum inteſtina bella exoriuntur. Is enim nepotem Chriſtiana fide initiatum, & a Scythica Religione deſciſcentem, iniqviſſimo animo ferebat, qvare non ſolum verbis ſæpe Regem acerrime corripuerat, verum etiam armis laceſſete nitebatur, ut ad Patrias hunc cæremonias revocaret. Ubi verbis nihil ſe perficere poſſe intellexit, a *Tranſylvaniæ* Montibus cui præerat, Ungariam qvotidianis incurſionibus & rapinis infeſtat. Contra Rex pientiſſimus, ne cum ſuo ſangvine manum conſerere cogeretur, per legatos & feciales admonuit, obſecravitqve ſæpiſſime, ne in Scythica feritate perſiſteret, ſed DEum & Servatorem ſuum agnoſceret. Omnis tamen opera eludebatur. Proinde hunc Ungaris qvotidie inſultantem, & varia detrimenta inferentem, armis coercere cogitur. Comparato ne mediocri qvidem Exercitu in Tranſylvaniam contenditur, paucis Menſibus uni-

verſa capitur. Gyula cum Uxore duobusqve liberis, poſtremo captus, in Panoniamqve ductus Pretioſiſſima Regio & auri, vini, frumenti, pecorum, omniumq; rerũ feraciſſima, ex eo tempore Ungariæ Regno eſt adjecta. Populi omnes qvi eum Daciæ tractum incolebant, partim vi, partim ſponte in Chriſtianam fidem aſſerti ſunt. Hæc ille.

Sic ergo qvi adhuc ingenitas Deorũ opiniones ſectabantur, ſacro baptiſmatis fonte initiabantur, & qvi errores Arrianorum ſeqvebantur, ſuſcepto denuo baptiſmo, in viam reducebantur, omnes ſimul ad Religionem Catholicam ſic dictam vocati, in doctrinæ fundamentis informabantur, circa illud tempus, qvo tot Gentibus: *Polonis, Danis, Anglis Norwegis & aliis ſeptentrionis incolis, imo toti fere ſeptentrioni, deteſtari* falſa numina, & falſum Deorum cultum abolere divinitus conceſſum erat, Anno Chriſti M. ſqq.

Neſcio vero qvid prodigii hic obſervem. Ubi hæreſin *Arianorum* ſuſcipie-

piebant noſtri, univerſus orbis terræ motu ita concuſſus eſt, ut maria ſuperatis litoribus, multas Siciliæ, aliarumqve inſularum urbes, populosqve innumerabiles obruerint. Ubi in religione Catholica initiantur, nova ſeculi initia, adeo infauſta ac infeſta ſeſe oggerunt, ut extremum illum, horrendamqve diem ultionis, judiciiqve, Chriſti Domini præconio obſignatam, portendi ac imminere vulgo crederetur, ab illius temporis ſuperſtitibus. Kalendis Januarii, qvæ prima ſeculi vertentis fuit dies, ingens comeres, ingenti corruſcans flamma viſus, & mox diſcuſſo, apertoqve Cœlo ardens, veluti facula fulguris inſtar, hominum pecudumqve cæde terris illabitur: Adhæc terrarum horrendi motus; & in cœli terræqve intemperie, toto ferè orbe peſtilentiæ & fames.

Qvicvid vero ſit, *Daci Teutones ſive Szaſzi*, cum *Seckhelyis & Valachis*, adeoqve omnes Tranſylvaniæ incolæ, opera STEPHANI REGIS, qvidam deteſta-

teſtabili hæreſi, alii idololatria ſemota, Eccleſiæ Catholicæ ſic adjuncti ſunt. Sub primordio Reformationis cum fana Idolorum, pauciſſimaqve Arrianorum templa, cultui ſacro non ſufficerent, nec Regis eſſet omnibus in locis Eccleſias erigere, ipſe primo, ex ſpoliis Gazisqve Avunculi, præſtantiſſimam ædificare curat Baſilicam, qvæ Epiſcopali dignitate præ cæteris fulgeret; incolis vero, ut *Decem villæ*, coactis fabris, Eccleſiam locarent, qvas *duabus menſis totidemq; manciptis equo & jumento, ſex bobus, & duabus vaccis, triginta qvatuor minutis beſtiis*, dotarent, mandat, qvibus extructis, R.x veſtimenta corporalia, & coopertoria procurare velit, qvemadmodum *Epiſcopus*, fidelibus easdem presbyteris concredere debeat. Poſt Albenſem prima erat qvæ ad perfectionem veniebat, Milkovienſis, cui etiam Epiſcopatus officium concredebatur, reliqvæ his duabus ſubjiciebantur, Unde etiam factum ut tota Tranſylvania antiqvitus duos Epiſco-

Házi Régi Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

ſcopos haberet, Albenſem & Milkovienſem, qvorum ille Archi Epiſcopum Colocenſem, hic Strigonienſem agnoſcebat Metropolitam, teſte Davide Herrmanno Medienſe Tranſylv. Annal. Rerum Tranſylv. MS. cito ab initio, qvos plurimi Amicorum poſſident.

Cum vero deeſſent qvi Eccleſiis præeſſent, patefacto omnium Monachalium ordinum cultoribus, aditu, plurimi Zelum pietatis præ ſe ferentes, adeoqve ſub ſpecie utilitatis commodiqve publici, ad prædicandum Dei verbum ultro confluebant, imprimis ex Germania, ubi innotuerat *Gothorum* hic ſubſiſtere reliqvias, qvi Germanica Gothorum lingva uterentur, qvo etiam evenit, ut cum ſcribendo Dacorum dialectum Germani exprimere non poſſent, mutuata ſcriptione Germanica, *huic illos adſvefcerent*, & concinnius loqvi docerent, teſte eodem Herrmanno l. c. & ante eum Michaele Larano Presbyt. Muſchnens. in MS. antiqviſſimo, etiam haud paucis viſo.

Sed

Et ſic creſcentibus operariis, ut alimenta etiam ſufficerent, decretum edicto publico: *ſicui Decem dederit DEus in anno, decimam Deo det: & ſi qvis decimam abſcondit, novem ſolvat: Et ſi qvis decimationē Epiſcopo ſeparatam furato fuerit, dijudicetur ut fur, ac hujusmodi compoſitio tota pertineat ad Epiſcopum. Lib. II. cap. 52. Decret. S. Steph.*

Diſceſſerat interea Rex, Regni cura Duci, ut Eccleſiarum, eruditis commiſsâ, qvales ſc. ſeculum illud ferebat, nec Religioni nec Regno defuturus, nihilqve non egiſſe videbatur, ubi Hungariam, & Tranſylvaniam, in eaqve Arrianos ab hæreſi ad Eccleſiam, Gentiles vero ad Chriſtianismum revocando, reliqvis Chriſtianorum cætibus adjunxerat. Aſt qvemadmodum Eccleſia Chriſti, variis obſcurata Erroribus, novis qvotidie tenebris obfuſcabatur, ita & in Hungaria, & in Tranſylvania, ubi omnia ex Papæ arbitrio agebantur, & Pontificum ſanctiones

D tan-

qvam Apostolicæ & divina voce firmatæ recipiebantur, Ecclesiæ, non primæ illius, ab Apostolis, eorumqve successoribus plantatæ, sed Ecclesiæ Romanæ, qvæ haud parum ab ea defecerat lineamenta conspiciebantur, qvod non unum, sed plura numina in eadem colerentur. Certè *Beatissimæ perpetuæq; Virginis Mariæ, Genetricis Dei*, tam eximia erat veneratio, ut non ausi præ reverentia Mariæ nomen pronunciare, ejus loco Dominæ vocabulum passim usurparent. Qvod si contigisset Mariæ nomen pronunciari, actutum flexis genibus, demissisqve capitibus illud venerabundi excipiebant. *Phelhartus Themeswarienſis Ungarus, in Scriptis suis passim, item Manuale Sodal. Rosar. collectum a Sodalitio Leodiensi Cap. II Part. 1. Edit. Massipontanæ Anno 1603.* Huic enim sese per votum & oblationem Stephanus Rex cum Regno suo contulerat, nec pro ejus salute aliud, qvam hoc numen precibus invocabat, & cum Ceas Bulgarorum & Sclavonum consortio

sortio stipatus, post varias velitationes cæsus, omnem auri atqve argenti, variis bellis acqvisitam amisisset copiam, qvæ Regi in prædam cædebat, non hic laboranti DEus adstitisse, sed divæ Genitricis Patrocinium ei adfuisse dicebatur, cui etiam humi prostratus tanqvã numini clementissimo, pro hac collata victoria gratias egit Rex, ut & per omnes aras, imprimis Transylvaniæ, ubi prælium commissum fuerat, & ex qva hostes pulsi, huic Panonicæ Deæ sacra ferent, palam edixit. Laranus l. c. & Bonf. Dec. I. Lib. X. p. m. 124. 126. Venerationem hanc igitur, ut omnib9 conspicuam redderent, qvovis tempore & aurum & argentum Hungaricum in Ducatis & nummis, sc. Grossis & denariis effigie Mariæ, cum hac inscriptione, PATRONA HUNGARIÆ signant. Auctor Resp. Hung. l. c.

Reliqvorum sanctorum invocatio, in orationibus Panegyricis, per floscu-los Rhetoricos, tropos & figuras a *Basilio Nysseno, & Nazianzeno*, sub *Gratiano*

Theodosio & Valentiniano Imperatoribus, invehi cœpta, plenis buccis Auditoribus commendabatur. Eqvidem cum LEO III. *Imperator* vidisset, exinde religiosam statuarum venerationem ortam, Synodum convocabat, in qva sententiarum mutua collatione instituta, decretum; *Sanctorum intercessionem fabulam, imaginum & Reliqviarum cultum & adorationem meram Idololatriam esse, verbo Dei contrariam.* Sed ob hanc causam, a GREGORIO II. *Pontifice Romano*, anathemati subjectus est, ac Roma & qvicqvid Italiæ reliqvum erat a Byzantinorum Principum Imperio abstracta, tributaqve iis ultra reddi prohibuit, *Petav. Rationar. Temp. Libr. VIII. Part. I. Cap. V.* succedente itaqve GREGORII III. e Conciliabulo Romano, in qvo majorem qvam ante unqvam Sanctis, eorumq; imaginibus addixerat honorem, Edicto A. C. 736. HADRIANI *Bulla eodem seculo*, LEONIS III. ἀποδόσεως IX. abinde sic creditum sic pronunciatum fue-

rat, & nunc non poterat non credi, atqve pronunciari JOHANNIS XVIII. sub Pontificatu, ubi culina Purgatorii insignius qvam unqvam fervebat, animarum apparitiones prædia plurima comparabant, & exorcisimi, missæ pro defunctis, reliqviæ item & alia, Monachorum divitias mirum in modum augebant, & augere poterant.

Adhæc *Jejunia qvatuor temporum*, qvæ Calixtus, (cum ante eum trium tantum essent.) A. C. 222. sqq. introduxerat (Plat. in Urb. p. 74. Polyd. Lib. VI. Cap. 3. p. 486.) summa observatione celebrabantur, ita qvidem ut si qvis ea dē carnem manducando violasset, lucæ inclusus, ad totius septimanæ jejunium compelleretur. Idem accidebat his qvi sextam feriam, eo scelere prophanasset. *Decret. S. Steph. L. II. Cap. 9. 10.*

Cæterum opera Christianæ vitæ omnibus commendabantur, Ecclesiæ freqventabantur, nihilqve deerat, qvam sinceri elogiorum Dei præcones.

Sic dispositis omnibus tandem moritur *Stephanus* annos natus sexaginta tres, A.C. 1038. cujus inter successorem & Regnum, cum ortæ essent lites, adversam & asperam non modo Regnum sed & Ecclesia experta est fortunam. Plurimi qvi vi ad baptismum ducti, sanctissimo hoc lavacro initiati fuerant, & coacti hactenus Ecclesias frequentarant, sub his dissidiis ad fontes, puteos arbores & lapides oblationes offerebant, nec poterant a tam nefando sacrificio arceri. PETRUS hic erat, *Germanus, Stephani* ex *Sorore Gisela qvidam nepos*, sed *filius Guilielmi Burgundiorum Ducis*. Pellebatur ergo ex Regno, qvod denuo HENRICI III. *Imperatoris* ope obtinuit, in qvo cum libere regnaret, & Provinciis, Civitatibus, Castellis & oppidis Germanos Italosqve præficeret, denuo odium Hungarorum incurrit; cum vero eo procederet, ut nulla Regni facies appareret, nulla supereſſet legum & judiciorum, nulla religionis Imago, defectionem acce-

leraverit, captusqve & excæcatus Anno 1047. fato functus est. Sub his turbis jam plurimi Szekhelyiorum, capite Scytico more raso, cacodæmonibus se devovere, adhibitisqve Magis atqve Aruspicibus, sacrificia idolis obtulerunt, sacerdotes mactarunt, & Ecclesias plurimas solo æqvarunt, omnes dirupturi, nisi ANDREAS *Rex* qvi Anno 1047. diadema Regium sibi vendicabat, ubi maximam Episcoporum partem deletam esse, ut vix tres in toto Regno reperirentur, percipere cogeretur, Edicto præcavisset. Hoc a. facto, denuo Christiana fides restaurata est, templa demolita diruptaqve refecta, Pontifices & collegia sacerdotum pristino more observata, ritus omnes Christiani revocati, & prophanæ ceremoniæ falsiqve Dei abrogati, simulachra vero demolita sunt. Post ejus interitum, *de qvo vid. Rewa in Monarch. Regn. Hung. Cent I. p.* 5. qvi in A. C. 1059. incidit BELA *Rex* declaratus & coronatus A. seqventi 1060. ut erat ingenii

mitis, & placidi, qvibusdam denuo ad Paganismum deficientibus, res Ecclesiæ summa solicitudine curavit, & tertia fidei S. jecit fundamenta. Solio tamen lapsus Anno C. 1063. mox obiit, & SALOMONI, *Andreæ filio*, qvi *Patre* occiso ad HENRICUM III. Imperatorē confugerat, ab hoc, in Regnū reducto, illud concessit, sed ob varias turbas a Patruelibus *Gaiza & Vladislao* motas, parum vel Ecclesiæ vel Regno prodesse poterat, imo ab his Bohemorum adjutis armis, ita affligebatur, ut desperatâ salute, in solitudinem monachus sese abdere non dubitaret.

Post ejus Discessum GAIZA I. *Belæ Filius*, solium occupabat sed nimis breve & hoc Imperium fuit, siqvidem adhuc vivente *Salomone*, in sperato rebus humanis valedixit, & LADISLAO Regnum reliqvit. Hic sicuti ab omnibus, ob insignem vitæ Sanctimoniam, tam ante susceptum regimen, qvam post inaugurationem *Sanctus* vocatus est,

est, ita ut in Sanctitate & Ecclesiæ viverent, omni studio allaboravit.

Convocatis itaqve universis Regni Pontificibus XIII. Kalend. Junii. A. 1092. Abbatibus item & Optimatibus, ut abusus conjugiorum tolleretur inter Presbyteros, in qvibus more Græcorum vivebant, & juxta Edictum Pontificium, Episcopis plane interdicerentur, varias dedit Leges, eaqve decreto indixit, qvæ ad Ecclesiarum ædificationem facere videbantur, ut prolixe videre est in *Jure Tripartito Regni Hungariæ Stephani Werbewzi qvod Anno C. 1628. Viennæ Austriæ in fol. prodiit, Tom. II. p. 15. sqq. Libr. I. Decret S. Ladislai.* Imprimis *Cap. XXXVII. sq. p. 19.* de sanctarum vigiliarum observatione, & sanctarum festivitatum veneratione hæc, decreta dedit: In hac vero *Sancta Synodo* a Venerabili *Rege Ladislao* statutum est, & ab universis Episcopis collaudatum, & canonizatum, ut *Vigiliæ* celebrentur *Beati Stephani Regis*, & *Gerhardi Martyris* qvo die passus est, & *tres dies ad Festi-*

vitatem S. Martini: & quod patruus suus Andreas Rex cum omnibus, qui tunc erant Episcopis vovit & statuit, iste Rex Christianissimus destruere noluit, sed firmius corroboravit, trium dierum vigiliam ad festivitatem Sancti Petri.

Istæ vero Festivitates servandæ sunt per Annum: Nativitas Domini, S. Stephani Protomartyris, Sancti Johannis Evangelistæ, Sanctorum Innocentum, Circumcisio Domini, Epiphania cum vigilia, Purificatio Sanctæ Mariæ, in Pascha quatuor dies, Sancti Georgii Martyris, Philippi & Jacobi cum vigilia, Inventio sanctæ Crucis, Ascensio Domini, in Pentecoste quatuor dies, Sancti Johannis Baptistæ, Petri & Pauli Apostolorum una die, S. Jacobi, S. Laurentii, Assumptio S. Mariæ, S. Regis Stephani, S. Bartholomæi, Nativitas S. Mariæ, Exaltatio S. crucis, S. Matthæi Apostoli, & Evangelistæ, S. Gerhardi Episcopi, S. Michaelis Archangeli, Sanctorum, Simonis & Judæ, omnium Sanctorum, S. Emerici Ducis, S. Martini, S. Andreæ, S. Nicolai, S. Thomæ Apostoli: Et unaquæq; parochia suum Patronum

num & dedicationem Ecclesiæ celebret. Nec solum tamen Ecclesiarum sed & Regni curam susciepiebat, Gentem *Cunnorum* aut *Cumanorum Sarmaticam*, cum adjunctis *Tauro Scillis*, *Hamaxobiis*, & *Alaunis* tanqvam belli Sociis, ad internecionem fere cecidit, qvod relicto solo sterili, figere sedes in *Hungaria* tanqvam nobilioribus locis qværerent, *Petrus de Rewa p. 7. l. c. Bonf. Dec. II. Libr. IV. p. m. 159.* acceptis in ditionem *Ruthenis*, *Polonos* profligavit, qvos neqve vetus Amicitia, neqve vicinitatis jura in officio retinuerant, victosqve ad deditionem compulit, hinc in *Bohemiam*, declinato itinere, qvos sibi hisce in oris infestos habebat, exacta injuriarum ultione, compescuit, ubiqve victor. Ecclesiam ergo & Regnum, postqvam *Dalmatiam & Croatiam* cum *Otto* aliis *Regnis Ungariæ* adjecisset, Varadinensem Basilicam ædificare curasset, Episcopatumqve ibi fundasset, aliaqve qvam plurima templa, vel suscitasset vel ditasset, non ignarus, optime his

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára Székelyudvarhely

lapidibus, muniri regna; fundari pacem, firmari securitatem, & tot propugnacula, qvot templa, totidem pro domo DEi excubantes athletas, totidem præsidia esse, & exercitum ad *Hierosolymitanam expeditionem ipse* electus exercitus *Imperator* duceret, fatali correptus ægritudine, ex vivis decedens, successori pacatum & bene constitutum reliqvit *Revva l. c. Bonfinius. l. c. & Nadasdi Mausol. Regni Apost. Regum & Ducum. Hung.* Destitutũ Rege solium, COLOMANNUS sibi oblatum, suscipit, ex Episcopo Varadiensi Rex factus pluris Coronam, qvam Mitram, Sceptrum qvam Pædum æstimans, qvi præter sangvinem & coronam nihil Regium hæreditaverat. In hoc Rege proceres Tyrannum, feram pessimam in Pastore invenerant, & unctas ad divina, lubricas ad omnia nefanda experti sunt manus. Nadasdi in Mausol. Reg. Apost. sub Colomanno. In Ecclesiasticis tamen, sepositа vitæ monstrositate, qvalem & intra & extra

tra habebat, egregia reliqvit decreta.

Dotes Ecclesiarum confirmavit, *Decret. Colom. Lib I. Cap. I. Jur. Trip. Tom. II. p. 29. De celebrandis in quolibet Episcopatu Synodis*, legem hanc tulit: *Qvia populus noster magnis sæpe tam viæ, qvam inopiæ laboribus prægravatus, pro qvalibet necessitate curiam regalem subire non potest, bis in anno i. e. in festivitate Apostolorum Philippi Jacobi & in octavis Michaelis Synodum in unoqvoq; Episcopatu celebrare constituimus, in qva tam Comes qvam comites, & aliorum Magistratuum dignitates & Potestates, ad suum Episcopum conveniant, ad qvam qvicunq; etiam sine sigillo vocatus non venerit, reus judicio erit. Decr. eiusdem Cap. II.* Decrevit etiam *piscinas monasteriis*, vel *Ecclesiæ* donatas, necessarias qvotidiano usui fratrum relinqvere, nec ullas nisi superfluas auferre. *Cap. XVI. Vineas, mansiones & terras*, a Regibus *Ecclesiæ* datas confirmavit, *Cap. XVII. Sylvas Ecclesiis datas*, ratas etiam voluit, *cap. 18. de tributis autem*

& vectigalibus sicut Comitibus tertiam partem dari, decreverat, ita decimam quoque Episcopis dandam censuit, & his tam Novi quam Veteris Testamenti pagina decimas dandas esse proclamare curavit. Cap. XXX. *Sepulturas Christianorum* non nisi in *Ecclesiarum atriis* fieri voluit, quod & hodie obtinet plerisque in locis, Cap. 73. *Judicium ferri & aquæ* hac lege confirmavit, ut non in qualibet Ecclesia, sicut huc usque moris fuerat, sed *in sede Episcopi* & majoribus Præposituris fieret Cap. XXII. aliaque quæ ad utilitatem Ecclesiæ facere videbantur, edicebat. Ferri vero hoc judicium quale nam fuerit, ut pateat, plenius, juxta instituti tamen rationem exequar. Apud Veteres olim & non ita pridem varia probationum genera in rebus dubiis, perplexis & obscuris, & quæ clam, remotisque arbitris admissæ erant, ad indagandam rei veritatem excogitata fuerunt, quæ nunc tanquam impia, superstitiosa atque illicita, partim abolita sunt, partim in desuetudinem abiere. Quæ pro-

probationes seu sortilegia, Dei judicium, frequenter etiam sententia a Deo judice in reum lata, appellabantur. *Teutonibus Britanniq́, Ordalium & Urtellum, Normannis, Ygnise, Danis* Jerntegn, *Veteribus Svedis Gothisq́,* Järnbyrdh *Danis* nostris *Járntekn* audiebat. *Somnerus in Glossario in voce* Ferrum. Prima ejus rei vestigia habet *Sophocles* in *Antigone* p. 330. cujus verba *Vitus Winsemius* hunc in modum vertit: *Eramus* (sc. milites, quos *Creon* Rex ad custodiendum *Polynicis* cadaver, ne terræ mandaretur, collocarat, *Antigone* autem ejus soror clam in terram infoderat, quive graviter invicem acriterque accusare incœperant, quod culpa unius non omnium foret, custodia pernoctis partes cuilibet distributa) *autem parati ignitum ferrum manu capere, & ire per ignem & jurare Deos, quod non feciissemus, nec sciremus, quenquam feciisse nostro consilio.* Deinde apud *Francos seculo* post Christum natum *octavo* consuetudinē invaluisse legimus, ut innocentiam testaturi, igni-

ignitum ferrum manibus gestarent. *Dani Popponis* Episcopi *Slesvicensis* miraculo perculsi, abrogata monomachiæ consvetudine, pleraqve causarum judicia, ferro candenti decernere instituerunt. *Vid. Saxo Hist. Danicæ Libr.* X. *p. 189. & Cranzius Metrop. Lib. III. Cap.* 42. Apud *VVagrios Slavos* ita radices egerat hæc consvetudo, ut ne jam qvidem cum a *Brunone*, abolito Dæmonum cultu, ad veri Dei cognitionem, ex sanctissimo ipsius verbo erudirentur, hoc reorum examen cessaret, Helmoldus Libr I. Chron. Slavorum cap. 73. p. 188 Veteres *Saxones* ac *Britannos* hunc ipsum sese expurgandi modum olim coluisse, testantur *historiæ Anglicanæ Scriptores, ad unum fere omnes, qvos Seldenus Anno 1652. Londini conjunctim in lucem edidit. Gallis* usitatum fuisse, *Adalgeri* pronunciatum, *Si qviqvam vestrum aliter esse putat, meq; indignum cui credatur, credat igni, ferventi aqvæ, candenti ferro, faciant fidem tormenta, qvibus non sufficiunt mea verba*, qvod *Franciscus Juretus Ob-*

Observ. in Ivonis Epist. 74. p. 154. adnotavit, testatur, ut & *Pontanus Orig. Franc. c.* 17. De *Hispanis* idem prodidit *Mariana Lib. 6. de Rebus Hispanicis* c. 18. *Livonis* eandem usurpatam esse, patet *ex Lib. V. Decret. Tit.* 35. *de purgat. vulg. c.* 3. Idē *Svedis* placuit, *Joh. Loccen. ex Messenio Antiqv. Sveo Goth. c.* 7. *p.* 62. teste. Hodie superesse in Regno *Japonico* & *Siamitico*, ex Relationibus curiosis passim, *Joh. Schut. Descript. Regn. Siam. p.* 293. & *Joh. Georg. Schottelius de singularibus & antiqvis Germaniæ juribus c.* 28. *p.* 555. *Varen. Descript. Japan. p.* 217. liqvet.

Sic etiam de judicio *aqvæ* plurima adferri possent, sed sufficiat, si ad Relationes Curiosas L. B. amandavero.

Hæc judicia itaqve & apud *Hungaros* tam in *Hungaria* qvam in *Transylvania* usitata erant, & qvidem variis additis ceremoniis: Prius Litaniæ canendo recitabantur, ardentissimæ preces a circumstantibus ad Deum mittebantur, Missa solemni pompa administrabatur, sanctissimum Evchariſtiæ Sacra-

cramentum porrigebatur. Deinde interveniens *Sacerdos* priusqvam periculum fieret, DEum certis conceptisq; verbis *obteſtabatur* & adorabat, ut innocentes ſervaret, nocentes male perderet. Mox *reus*, qvi tres noctes apud Presbyterum permanſerat, cujusqve cibus, panis ſal & herbæ; potus vero aqva fuerat interea, ſumpta ſacra cœna, S. Evangelium oſculari, & ſancta ſe cruce ſignare jubebatur. Ferrum ſuper carbones, usqve ad ultimam collectam jacebat, qvod conſecratum & aqva benedicta aſperſum reus, acomitatus Sacerdote, ſumme calentem ab igne nuda manu accipiebat, & uno alterove paſſu incedens geſtabat, vel nudis pedum plantis eodem modo conſecratos vomeres & carbones premebat, vel prunas flammivomas in ſinum conjectas ferebat. Eodem modo etiam res ſese habebat in judicio aqvæ. Hæc qvi illæſis ſuſtinebat manibus pedibus gremioqve, judicio arbitrorum abſolvebatur, ſi qva vero reo exinde

exinde contingebat læſio, civilis protinus ei infligebatur pœna.

His & aliis ita conſtitutis, poſtqvam varias crudelitatis ſcenas *in Regno* confeciſſet *Colomannus*, tandem poſtqvam STEPHANUM II. *Regem* deſignaverat, morte fœda interiit. Huic BELA, & BELÆ GEYSA II. nulla interrupta ſerie ſuccedebant, ſub cujus Imperio *Veteres Daci* variis *donati privilegiis* æſtimari denuo cæperunt. Scilicet, hic, adoleſcens adhuc acceperat imperium, Anno C. 1641. citoqve ſub imperii primordia, cum nondum annus effluxerat in optatiſſima pace, bellum ei indicebat HENRICUS *Dux Auſtriæ*, SAXONUM & *Vindelicorum* viribus, præterea *Noricorum*, qvi ejus ditionis erant, & *Imperatoris Romani* CONRADI III. copiis adjutus. Habito itaqve qvampriмumSenatu, periculi magnitudinem, ad Patres refert, & qvid conſilii capiendum interrogat Rex Qvi cum omnes de bello facile conſenſiſſent, nec tamen tantas copias, ex Hungaro-

garorum delectu, habere poterant, qvæ Germanorum potentiæ sufficerent, SZASZONIBUS TRANSYLVANIS, *antiqvis illis colonis, ut qvintus qvilibet ex eorum numero, armis bene instructus ad exercitum Regis veniret, & eidem se adjungere citissime velit*, mandant. Hoc cum strenue exeqverentur, & aliqvot milia in solatium Regis mox adessent, tandem in Germanos movet Rex, & exercitu extra fines Patriæ in Austriam ducto, ad Posonium Germanis & *Henrico* in fugam conversis, septem millibus eorum cæsis, celebrem obtinet victoriam. Cum itaqve Rex *Szaszonum* horum, in præliando virtutem comperisset, qva immoti *cataphractorum Germanorum* eqvitatum sustinebant, meliore sorte dignos autumans, privilegiis pulcherrimis eosdem ornabat, & civitates dirutas, imo per aliqvot secula in dumetis absconditas, in qvibus omnia commoda, omnesq; facultates collocarent imo in qvibus & sacra peragere & sarta tuta ædium sacrarum locorum

rumqve communium tueri possent, ædificare permittebat, unde postmodum exornatissimæ civitates, hodie etiam conspicuæ, & ab *antiqvis Dacis inhabitatæ*, successu temporum extructæ sunt. Non enim est, cur his credamus qvi *Geisam* hunc, *Saxones* ex *Saxonia* oriundos in *Transylvaniam* duxisse statuunt, in qva sententia *Albertum Hutterum* Virum Generosissimum simul ac Doctissimum fuisse, *Toppelt. l. c. p. 15.* testatur, & *Isthvanffium* eandem fovisse, patet ex ejusdem *Nicolai Isthvanffii Panonii Regni Hungariæ Propalatini Historia Regni Hungarici, Edit. Colon. Agrip. Anno 1685. fol. p. 144. ad Annum 1538.* Nam cum, qvod dictum Regem strenue auxiliaribus copiis juvissent, *Tartarosq;*, qvi & *Transylvaniam* occupassent omnem, & gravissime jam insultassent *Hungariæ*, ab egissent, demum vero pro gratitudine Geysam, Daciam iis contulisse, ferunt, illud meminisse eorum erat, tum temporis *Tartaros* nondum in *Europam transitum tentasse*, multo minus, & qvidem

Erdélyi Múzeum Tudományos Könyvtár
erdelyiudvarhely

dem Anno 1142. *Transylvaniam* occupasse, qvippe qvi *seculo demum* XIII. Anno videlicet 1202. INDIÆ *hactenus* REGIBUS *subjecti*, eorum excusso jugo, privatoqve institituto Imperio, late per orbem diffusi, sub ducibus filiis CINGIS CHANI, qvi orbem inter se diviserant, & cum qvatuor exercitibus versus omnes Mundi plagas eruperant, Ducis exercitus *Europæi, Bathi* auspiciis, *Georgiana, Armenia*, aliisqve direptis provinciis, *Transilvaniam Poloniam* & *Hungariam* populabandi percurrsitarunt circa Annum 1241. Vide omnino *Vincentium Lirinensem Libr.* XXIX. *c. 69. Nauclerum Gen. 41. sq. Vol. II. Joinvillæi Historiam S. Ludovici p. 192. Johannem Villanum Italicum Scriptorem L. 6. c. 28. Monachum Paduanum in Historia Germanica, item Revvam, Bonfinium, VVolffgangi Drechsleri Chron. Sarac. & Turc. Lib. I. Cap.* VII. *ad A. 1238. Edit. Lipsi. A. 1689. p. 77. Joh. Micralii Syntagma Hist. Polit. p. 887. qvi & Marcum Paulum Venetum, & Haithonum & Texerium, citat, & tantum non*

non omnes qvi aliqvid de illis temporibus prodiderunt. Adeoqve & *Chronicon Transylvanorum*, cujus *primus Author* fuit *celeberrimus Honterus*, auctum vero, qvotannis calendariis annectitur, fallit, accuratissimus alias, nescio qvo indicio ad hoc statuendum deceptus sit. Idem in Ecclesiam Coronensem eadem adsignare curavit, qvæ postmodum a *Tröstero* & *Krekvizio* citantur. Sed ut redeamus unde discesseramus,

Sic privilegiati *Daci*, non Saxones, sed Theutones, Detsen, ut appellantur in Privilegiis, post confectum bellum in sua redibant, excussoqve jugo, libertate donati pristina, Civitates extruebant, extructasqve basilicis & monasteriis pro more seculi ornabant, tanto cum successu, ut seculo XIII. vix elapso, egregias civitates incolerent, cum maximo totius Regni emolumento. Cum vero sub finem ejusdem & initium subseqventis seculi, ex ruinis antiqvissimarum civitatum, alias etiam erigere conarentur Urbes, invidi-

am

Haas Bezső Múzeum Tudományos Könyvtár Székelyudvarhely

am sibi contrahebant Hungarorum, qvæ in odium deinde erumpens, varias sibi invicem nocendi injuriasqve inferendi occasiones subministrabat, in qvibus tamen inferiores semper Theutones, post exoptatum ab expeditione sancta reditum Regis Andreæ II. apud Regem de injuriis conqvesti, novum hoc privilegium impetrabant.

In nomine S. Trinitatis & individuæ unitatis, Andreas, Dei gratiâ Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Ramæ, Seruiæ, Galiciæ, Ludomiriæqve Rex in perpetuum. Sicut ad Regalem pertinet dignitatem, superborum contumaciam potenter opprimere; sic etiam Regiam decet benignitatem oppressiones humilium misericorditer sublevare, & fidelium meriti famulatum, & unicuiqve secundum sua propria merita, retributionis gratiam impertiri. Accedentes itaqve fideles nostri Teutonici,

nici, ultra Transylvani universi ad pedes nostræ Majestatis, humiliter nobis conqverentes, sua qvæstione suppliciter nobis monstraverunt, qvòd penitus à sua libertate, qvà donati fuerant à piissimo Rege Geysa, auo nostro, excidissent, nisi super eos Majestas Regia oculos solitæ pietatis nostræ aperiret, unde præ nimia paupertate nullum Majestati Regium servitium poterat impertiri. Nos igitur justis eorum qverimoniis aures solitæ pietatis inclinantes, ad præsentium posterorumqve notitiam volumus devenire, qvòd nos Antecessorum nostrorum piis vestigiis inhærentes, pietatis moti viscéribus pristinam eis reddimus libertatem. Ita tamen qvod universus populus, incipiens à Varos usqve ad Baralt cum terra Siculorum, terra Sebus, & terra Daraus,

aus, unus sit populus, & sub uno Judice censeatur, omnibus Comitatibus, præter Cibinienſium, ceſſantibus radicitus. Comes verò qvicunqve fuerit Cibinienſis nullum præſumat ſtatuere in prædictis Comitatibus, niſi ſit infra eos reſidens, & ipſum Populi eligant, qvi melius videtur expedire. Nec etiam in Comitatu Cibinienſi aliqvis audeat comparare pecunia; Ad lucrum vero noſtræ Cameræ qvingentas marcas argenti dare teneantur annuatim: nullum prædialem, vel qvemlibet alium volumus infra terminos eorundem poſitum ab hac excludi redditione, niſi qvi ſuper hoc gaudeat privilegio ſpeciali. Hoc etiam eisdem concedimus, qvod pecuniam, qvam nobis ſolvere tenebuntur, ſeu dignoſcuntur, cum nullo alio pondere, niſi cum marca argentea

tea, qvam piiſſimæ recordationis Pater noſter Bela eisdem conſtituit, videlicet qvintum dimidium fertonũ Cibinienſis ponderi, cum Colonienſi denario, ni diſcrepent in ſtatera, ſolvere teneantur. Nunciis vero, qvos Regia Majeſtas ad Dicam colligendam ſtatuerit, ſingulis diebus, qvibus ibi moram fecerint, tres lottones pro eorum expenſis ſolvere non recuſent. Milites verò qvingenti intra Regnum & regni expeditionem deputentur; extra verò Regnum centum, ſi Rex in propria perſona iuerit. Si vero ex Regno Iubagionem miſerit, ſive in adjutorium amici ſui ſive in propriis negotiis, qvinqvaginta tantummodo milites mittere teneantur. Nec Regi ultra præfatum numerum poſtulari liceat, nec ipſi etiam mittere teneantur. Sacerdotes verò ſuos liberè eligant, & electos repræſentent, &

Haáz Rezső Múzeum - Udvarhelyvármegyei Könyvtár
Székelyudvarhely

ipsis decimas persolvant,& de omni jure Ecclesiastico, secundum antiqvam consvetudinem, eis respondeant. Volumus, etiam firmiter præcipimus, qvatenus illos nullus judicet,nisi nos, vel Comes Cibiniensis, qvem nos eis loco & tempore constituemus. Si vero coram qvocunqve Judice remanserint, tantummodo judicium ordinarium reddere teneantur. Nec eos etiam aliqvis ad præsentiam nostram citare præsumet, nisi causa coram suo Judice non possit terminari. Præter supra dicta, sylvam Blacorum & Bissenorum cum aqvis usus communes exercendo, cum prædictis scilicet Blacis & Bissenis eisdem contulimus, ut præfatâ gaudentes libertate, nulli inde servire teneantur. Insuper eisdem concesimus, qvod unicum sigillum habeant, qvod

qvod apud nos & Magnates nostros evidenter cognoscatur. Si vero aliqvis eorum aliqvem convenire in causa pecuniali,coram Judice non possit uti testibus, nisi personis infra terminos eorum constitutis, ipsos ab omni jurisdictione penitus eximentes,salesqve minutos,secundum antiqvam libertatem, circa festum Georgii octo diebus circa festum D. Regis Stephani, & circa festum B. Martini similiter octo diebus, omnibus liberè recipiendos concedimus, qvod nullus Tributariorum nec ascendendo nec descendendo præsumat impedire eos; Sylvam verò,cum omnibus appendicibus suis & aqvarum usus, cum suis meatibus, qvæ ad solius Regis spectant donationem, omnibus tam pauperibus qvam divitibus libere concedimus exercendos. Volumus etiam, & Regia au-

thoritate præcipimus, ut nullus de Jubagionibus noſtris Villam, vel prædium aliqvod à Regia Majeſtate audeat poſtulare: ſi verò aliqvis poſtulaverit, indulta eis poteſtate à nobis, contradicant. Statuimus inſuper dictis fidelibus, ut cum ad expeditionem ad ipſos nos venire contigerit, tres deſcenſus tantum ſolvere ad noſtros uſus teneantur. Si vero Vayuoda ad Regalem utilitatem ad ipſos vel per terram ipſorum transmittetur, duos deſcenſus, unum in introitu, & alterum in exitu, ſolvere non recuſent. Adjicimus etiam ſupradictis libertatibus, qvod mercatores eorum, ubicunqve voluerint, in regno noſtro, libere & ſine tributo vadant & revertantur, efficaciter jus ſuum, Regiæ Majeſtatis intuitu, proſeqventes. Omnia etiam fora ipſorum, ſine tributis, præcipi-

cipimus obſervari. Ut autem hæc, qvæ antea dicta ſunt, firmiter & inconcuſſa permaneant in poſterum, præſentem paginam duplicis ſigilli noſtri munimine fecimus roborari. Datum anno ab incarnatione Domini, Milleſimo Ducenteſimo Vigeſimo Qvarto, Regni autem noſtri, vigeſimo primo.

Interea Eccleſiarum ſtatus, novis qvotidie Traditionibus Pontificum oneratus, & errorum & Ceremoniarum augmentum inſigne acceperat. Ceſſerat Clericorum Conjugium, qvod hucusque juxta modum Eccleſiarum Græcarum viguerat, præterqvam qvod *Valachorum ſacrificuli*, nullavi eo deduci poterant, ut cœlibem vitam agerent; Confeſſio Auricularis ab *Inocentio III. Pontifice R. A.* 1198. ſancita, introducta fuerat, Laici calice in Evchariſtia carere juſſi, jam ad venerationem circumgeſtatæ noſtiæ benedictæ compellebantur, & qvicqvid in ceremoniis Judaicis

daicis splendidum, qvicqvid in gentilitia superstitione floridum, qvicqvid in veterum Hæreticorum qvisqviliis coruscum, qvicqvid deniqve in occupandis & demulcendis hominum oculis, auribus & animis potens videbatur in Ecclesiam introductum conspiciebatur. Vide omnino *Rationale Durandi, Alcuinum de Officiis Divinis, Amalarium de offic. Eccl. l. 2. c. 22. Polyd. Vergilium de Inventione rerum, Baronium in Annalibus* &c. Et ex hac πανσπερμία & ceremoniarum coagmentatione id est secutum, ut ad Reformationem usqve ignoraret pene Transylvania se Christianam esse, aliqvod *Dei verbum* esse, *Religionem* ad Deum, & conscientiam pertinere, nam illud populi manibus & mentibus excussum, hæc reducta ad digitorum articulos, labiorum murmura, sacrificulorum mugitus, Monachorum receptacula, claustrales tonsuras, Anachoretarum cilicia, laciniarum, pectinum, crepidarum veneracionem, indulgentiarum nundinatione

nes, & alia id genus fascina, distinendæ & occupandæ plebi accommoda, erant.

Adhæc, qvæ Philosophia secularis, sacram Theologiam sua curiositate inutili, fœdare cæperat inde ab A. C. 1150. ea in omnibus monasteriis tractabatur, & homines disciplinarum ignari fines Philosophiæ & Theologiæ perrumpentes, id unum agebant, ut, cum Theologica essent tractanda, illi in Metaphysicis & Physicis aut Logicis sese præpostero & pœnitendo ritu ostentarent, applaususqve materiam in Scholis Theologicis captantes, vel homogeneos & domesticos Theologiæ terminos transformabant in Philosophicos, vel terminorũ homonymorum & analogorum occasione, ex neglectis sanis distinctionibus ac limitationibus, restrictionibusq; Theologicis, omnes materias metaphysicas prope & Physicas, cum Theologicis commiscebant, conclusionesqve pure Theologicas nitebantur mediis terminis Philosophicis,

phicis, detestanda μεταβάσεις ἄλλο γένος, disputare. Et sic vigebat spinosa & molesta nescio qvæ Theologia de Instantibus, relationibus, qvidditatibus, de formalitatibus, qvo etiam mysteria transcendentalitatum, primalitatum, aseitatum, exeitatum, hæceitatum, nuncceitatum, tunceeitatum, præsentalitatum, generalitatum, specificabilitatum, tantitatum, talitatum, subjicibilitatum, passionabilitatum, potentionabilitudinalitatum, aptitudinabilitatum, &c. &c. spectant, itemqve omnia Syllogismis arte contortis, & humanis duntaxat argutiis, qvæ procul dubio qva auctoritate recipiuntur, ea & refelli possunt, pertractabantur, tota pœne ætas in hominum decretis, qvæ inter se pugnantia semper, nullo tempore concilianda, aluntper secula litem, conterebatur. Is sublimis Theologus habebatur, qvi majora portenta pro suis traditiunculis affingere sciret, pretiiqve pars erat gloriolæ inanis, non intelligi grandia illa verba,

verba, qvæ alto supercilio, inter mulierculas de sacris literis philosophantes trutinabant. *Conf. omnino Cornel. Episcop. ad Rom. cap. 6.*

Hinc divinæ Scripturæ proh dolor! qvanto omnium damno negligebantur. Reperiisses certè innumeros sacrificulos & Pastores, qvi nec viderant unqvam Sacrum Bibliorum codicem, multi qvi versionem vulgatam viderant cum *Remigio*, qvo Idiomate Paulus Epistolas suas scripsisset ignorabant; multi qvi se tamen Doctores putabant, ante qvinqvagesimum annum, vix primum Librum Geneseos evolverant. Causas si qværas hujus contemptus, eas facile submini strraverit, docendi jam adducta methodus.

Mores & vita tam dissoluta erant, ut non tantum de eorum emendatione unqvam cogitarent ipsi, sed & alios ad officii tramitem eos revocantes ægrè tulerint. Canonicorum major pars in taberna catervatim sedebat, bibendo & convivando & ludendo &

do & taxillando, & aleando & tabellando & cartando & russando, & aliis sonis, epulantium & lætantium more tales strepitus faciebant, ut Auditor confitentis vocem vix audiret, qvibus verbis suos Malleol. In Passionali describit Fratres.

Nec igitur pro justitia sua inulta hæc peccata relinqvebat, omnis rectitudinis & sacratissimorum Scripturæ Sacræ Librorum Auctor, verum qvos par facinus, coinqvinarat & æqvarat, in hos similem pœnam immittebat.

Claudebat vitæ suæ periodum, post felix & qvietum imperium ANDREAS dum regnasset Annos 34. A. 1235. BELA IV. successore constituto. Hujus gubernatio primis cito annis durior nec satis humana videbatur, tristiaqve & fæda cuncta tum apparebant. Mox BATHUS secundis ubiqve victoriis usus, cum *qvinqvies centenis millibus Tartarorum* in *Transylvaniam* irrumpens, vastando, enecando in exiliumqve ducendo, crudelissime eandem affligebat

bat, & toto triennio cum *Hungaria*, *Polonia Silesiâ* & *Moravia* depopulabatur, ut vix paucis extructæ civitates, salutis aliqvod præberent asylum, qvos singulos fames tamen ex triennali hac vastitate orta, internecione deleviſſet, nisi eandem ob causam, Duces Tartarorum, rebus alias feliciter gestis & divite præda onerati, in sua se recepissent, & *Bela* ex exilio redux, in qvo una cum *Boleslao Poloniæ Rege* exul per orbem errare debuit, auxilio Rhodianorum militū, recuperato regno, reliqvias ejus mira felicitate ac prudentia recollegisset, ruinasqve restaurasset. Redivivo autem Rege, post tam funestam & fatalem cladem, reviviscere cum tota Hungariâ iterum cæpit Transylvania, & brevi sibi redita ostendit, se nunqvam tam periculoso morbo laborare posse, qvin bonitate naturæ, facili medio, sibi ex integro restitui possit, nisi forte malum sit intestinum.

Post hanc castigationem vix pedem in Regnum reposuit *Bela*, cum non tam

tã de Regiis qvam *Marianis* honoribus ſollicitus, *& aras diva, & divam reſtituit aris.* Nihil vel in doctrina vel in moribus immutatum fuit, imo ut diruta & expilata monaſteria priſtino ſplendori reſtituerentur, & pecuniarum alicunde ſcateret fluvius, infiniti acqvirendi pecuniarum modi adinventi ſunt, prius non excogitati. Pro conſignandis vel obſignandis conſiſtorii ſeu judicii matrimonialis ſententiis, intollerabiles ferè ſummas emungebant a matrimonii candidatis. Sepulturas magno ære cogebantur redimere demortuorum cognati. Hinc tot exortæ lites, ſimultates, rixæ inter Clericos ſeculares & Monachos, utrisqve pro hoc pecuniæ aucupio acerrime dimicantibus. Ut taceam venundationes *benedictarum Candelarum, eſculentorum, amuletorum, cereorum, imprimis agni Dei imaginum*, qvibus occulta qvædam *vis* tribuebatur, & *virtus* arcana, averruncandi malum & attrahendi bonum, & in comitatum individuum aſcita, tutum

tum iter, felicemqve omnium rerum ſucceſſum præſtare credebantur. Et ſic non tantum bonarum literarum ſtudia præfocata, barbaries introducta; ſed & verum lumen excuſſum, verbum Dei ſuppreſſum, conſcientiis ſcrupuli ſuper ejus lectione ſummo ſtudio injecti, Dominici, Franciſci, Veronicæ acta inculcata, & legendæ aliæ fidelibus & anilibus deliriis, totæ qvantæ ſunt fartæ & conſutæ. Hiſtoria Evangelica in theatrales operas, ſacratiſſima paſſionis Dominicæ memoria, in Scenicos actus converſa, & riſu qvem vocabant Paſchali terminata, qvo abſtergeretur luctus, qvadrageſimali jejunio & maceratione contractus. Qvod ſi ſacra Biblia qvandoqve attingebantur, ſtatim ſacra illa ſementis laciniosis & ſpinoſis Doctorum Seraphicorum commentationibus & interpretamentis, velut in herba ſtrangulabantur. Conqveritur hac de re, (qvod non ſolum in Tranſylvania, ſed in toto orbe Pontificio hæc obtinerent) *Johannes Vito-*

Vitoduranus ad Annum Christi 1344. dum O DEus, inqvit, qvanta avaritia Idolorum servitus Ecclesiam fœdavit, & deformavit. Qvomodo S. Petrus cæteriqve Apostoli & eorum Successores, Martyres Doctores, Ecclesiæ militantis fundamenta ponentes, & immobiliter in fide Christi, & actione persistentes, credidissent, aut credere potuissent, in nostris temporibus statum Ecclesiæ qvondam inclitum & glorioſum, fore ex pestifera radice *avaritiæ* taliter deturpandum. Ipsa est hac dilacerata, santiaqve in omnibus membris, & non est, qvi alliget fracturam ejus, non est qvi consoletur eam, vel medeatur vulneribus ejus, attrita est in Sceleribus suis, tam graviter lapsa est in præcipitium, vel foveam vitiorum, qvod per se resurgere neqvit, nec est qvi suscitet eam. Omnes enim qvasi erraverunt, sicut oves errantes, unusqvisqve abiit in viam suam non rectam, qvia non voluerunt Patres ejus, cupiditate rerum temporalium dementati. Unde adimpletum est verbum Jeremiæ Prophetæ dicentis: A majori usqve ad minimum omnes studeant avaritiæ &c. &c. & mox: Hæc scandalum, fidei scrupulum, perplexitates, detractiones, murmurationes, diffidentiam, desperationem, clamorem, commotionem, Simonicæq; pravitatis timorem & suspicionem apud plurimos homines generavit. Dicebant enim: Clerici Ecclesiam Dei, Sponsam Christi contemnunt, lacerant & deturpant, dissipant & confundunt, integritatem ejus dissecant, claritatem vulnerant, benignitatem & mansvetudinem ejus indurant, fervorem laxant & enervant, liberalitatemqve ejus obstruunt, & nexibus avaritiæ ligant, a datione libera eam retrahendo, gratuita dona ejus vendendo, & emendo, verbum Christi in Evangelio dicentis, Gratis accepistis gratis date, parui pendentes, abjecerunt, maledictionem Gehazi & Simonis minime

me timent, excæcati in sua malitia &c. Hæc ille.

Et sic vivebatur sub variis Regibus, dum variam fortunam etiam sæpius experiretur, cum Hungaria Transylvania. Circa Annum Christi 1309. CAROLUS ROBERTUS seu *Carobertus, Caroli Martelli, Principis Salernitani filius*, STEPHANI V. *ex filia Mariæ, Caroli Martelli Matre, pronepos*, in signia Coronæ accipiebat. Imperium ejus a bello civili initium accipiebat qvidem, ast mox qvietum domi forisqve fiebat, & in longæva pace absqve turbinibus qvibusvis florebat, pietatis & clementiæ Regis, laude maxima. Ut id vero firmũ ratumq; maneret, justitiæ summam impendebat curam, sine qva vera tranqvilitas nulla est. Ut unum ex multis hic addam. Confirmaverat supra *Colomannus* judicium ferri & aqvæ, ad qvod litigantes de qvocunqve facto, per *Comites* & *Pristaldos, qvi fuerunt olim executores judicũ in capitulis*, in capitula mittebantur, qvod alterutrũ, pars, ce-

ceremoniis præmissis, si sustineret, justa, sicut illa qvæ lædebatur rea pronunciabatur. His accedebat Sacramentum juris jurandi super sepulchrum S. Regis Ladislai, coram Capitulo Varadiensi præstari solitum. Illo ritu usi fuerant per Annos CCCXL. ab Anno sc. 969. a nativitate S. Regis Stephani, usqve ad A. 1309 hoc vero inde a morte S. Ladislai. Cum ergo Rex videret, Hungaros superstitiose his probationibus uti, abolitas dedit & processum judiciarium, usumqve processuum in causis inchoandis, prosequendis, discutiendis, & terminandis, ex Galliæ Regno, in Hungariam introduxit, tam salutari successu, ut in hunc usqve diem observetur. Revva l. c. p. 22.

Post hæc singularis qvædam *Religio* Regem incessit. Proinde ut domesticorum numinum Patrocinia sibi perpetuo conciliaret, in *Lippa, D. Ludovico Mariæ filio, Stephani V. nepoti, pronepotiqve Belæ IV. Episcopo dum viveret Tholosæno,*

no, sumptu Regio ædem fundavit, cum adjecto *D. Francisci Collegio*. Bonfin. l. c. p. 227. Dec. II. Libr. IX. aliasqve Ecclesias vel erexit, vel ditavit.

Tandem excessit rebus humanis, haud disparem successorem nactus, LUDOVICUM *filium*, tam Patris felicitate, qvam propria virture insignem, qvi anno 1342. regni fasces susçipiens, id omni contentione egit, ut domi concordiam alere, & foris in bellis gerendis laudem cum singulari prudentia referre posset. Domabat ergo primo Transylvaniam, & sancitâ Concordia ut *Schæsburgenses* qvi in fide permanserant, liberalitate sua confirmaret, observatam fidem multis verbis collaudabat, ac novis immunitatibus muneribusq; donatos, ut etiam in posterum in officio permanerent, benigno sermone admonebat, imprimis autẽ ad templum cathedraticum S. Nicolai extruendum, sufficientes sumtus, cum insigni dote iisdẽ offerebat. Mox post bella, Lithvanicum & Bohemicum,

cum, in Tartaros ex Transylvania, qvi siculos varie infestabant, prospero eventu movebat, Duce *Andrea provinciæ Vayvoda*, tantoqve successu, ut multis deinde temporibus ab immani incursione hostis abstineret.

Uti nam & Clerici ab avaritia abstinuissent, sed immersi in ea ac suffocati, non poterant non nefario ausu Laicorum inhiare divitiis, & tandem inter se simultatem detestando modo serere.

Non solum vastaverant sed & funditus deleverant *Milkoviam* Tartari, ut ergo ejus proventibus ditaretur Episcopus Albensis, Milkoviensem sibi Episcopatum rapere satagebat. Habebat vero hac in Re adversarios Capitulares Decanumqve Cibinienſem, qvi etiam post sat acerbas & diuturnas litigationes, jura Episcopalia ad Edicta Papæ & Regis sibi retinebant. *Habentur acta in Arca Capituli.*

Sic etiam Anno 1411. sub *Papa* JOHANNE XXIII. *Episcopus Albensis* DOMINICUS, adversus Fratres Schelckenses

ckenſes gravem qværimoniam, ac ſi enormiter in dignitatem Epiſcopalem deliqviſſent, inſtituit. Cum lite pendente *Dominicus* in vivis eſſe deſineret, ſucceſſor ejus DEMETRIUS, dimidiis decimis eosdem mulctat, omnesqve vias præcludit, ne apud Papam hac de re conqværerentur. Mox tamen in Metropolitâ electus, Strigonium ſe confert, & ſucceſſori ut decimas reſtituat mandat. Erat hic GOBLINUS. Cum vero videret tantis proventibus ſe excidere, alia via ſibi eosdem rapit. Scilicet petebat ut primo ſuæ gubernationis anno, ex charitate filiali, ipſi qvod Præceſſor ipſis rapuiſſet, indulgerent, ſe poſt anni curriculum illis ſatisfacturum, qvod cum impetraſſet, ſeqventi Anno perſoluta Arenda idem obtinebat. Tertio Anno ne in deſvetudinem abiret, cum gratis Epiſcopo proventq concedere nollent, Fratres Schelckenſes, vi illis rapiebat, qvæ nullo vel juris vel æqvitatis reſpectu obtinere poterat, Göblinus, &

ad

ad annum 1535. cum omnibus ſucceſſoribus, poſt habitis & Pontificis & Regis edictis, poſſedit.

Laici cum viderent, illos qvi ad juſtitiam eos inſtituere debebant, omnia injuſte agere, & ſibi aliqvid licere putabant. Decimas ergo fraudulenter eis porrigebant, ut prolixam conqverendi rationem apud *Sigismundum* qvi poſt *Ludovicum* juncta ſibi *Maria* Regina Regnum obtinuerat, haberent, qva tamen audita, Clericos hoc donavit Privilegio, Imperator.

Sigismundus Dei gratia Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, ac Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ &c. Rex, Fidelibus noſtris Univerſis & Singulis Judicibus, Maguſtris Civium, Villicis, Senioribus, cæterisqve Saxonibus & alterius cujusvis ſtatus & conditionis hominibus, in qvibuslibet Civitatibus Oppidis ac Vicis, tam noſtris Regalibus,

qvam

qvam aliorum qvorumcunqve in partibus noſtris Tranſylvaniæ, & in qvibuslibet ejusdem terris ac diſtrictibus conſtitutis, & earum orarum ſalutem & gratiam.

Pro parte & in perſonis fidelium noſtrorum univerſorum Plebanorum dictarum Civitatum, Oppidorum & Villarum, Majeſtati noſtræ, (qvod admodum moleſte accepimus) exponitur, ut plurimum qværeloſè, qvomodo pleriqve forent ex vobis, qvi Dei timore poſt poſito, animarũqve ſuarum & æternæ ſalutis immemores, tempore Vindemiarum, dum vina recolligerentur & collecta eſſent, Decimas hujusmodi vinorum in Patrimonium crucifixi Domini noſtri JEſu Chriſti, ut de iis ſui Miniſtri foverentur, & divinus cultus diurnus & nocturnus ſedulo perageretur, tam divinæ qvam huma-

humanæ legis Præcepto diſpoſitas & inſtitutas: de viliori aut abjecto, aut per torcular extracto, & non de bono in doleis, extruſo muſto, ipſorum Plebanis extraderent & perſolverent; imo qvod deterius eſt, & nedum horrendum, ſed & ſtupendum auditori, aliqvi ex vobis ex qvadam præſumptiõnis audacia, & rebellionis temeritate, hujusmodi muſtum ad ſolutionem memoratarum decimarum cedens, & non veram & juſtam decimam partem, ſed tantum qvantum volunt in ipſorum doleis reponerent, & ante Promontoria ſuarum vinearum relinqverent, qvod tandem a Paſtoribus & aliis Malevolis deportaretur & raperetur, notificarentqve dictis Plebanis, decimas eorum in Vineis reliqviſſe, & ſi per triduum hujusmodi muſtum decimale per eorum

Plebanos non importaretur, iidem fingentes se doleis suis indigere, ipsum mustum effunderent in terram. Propterea, qvod si talibus insolentiis salubri remedio non obviaretur, utiq; possetis divini judicii ultione contra vos, & vestrũ quemlibet absq; dubio provocare. Vosmet ipsi tamen pensare & attente considerare potestis, qvod si qvis suas decimas, qvas qvilibet verus Christicola ex divinæ Legis institutione, de primitiis rerum suarum, Ministris ipsius, in cujus Patrimonium deputatæ sunt & institutæ, qvanto modo meliori persolverit, tanto majus præmium ab omnium Creatore, nec immerito obtinebit. Unde nos qvi ex officio nobis ab alto concesso Ecclesiam Dei, & cunctorum Ministrorum ejus, ne in aliqvo propter ipsorum proventuum diminutionem

nem cultus divinus impediatur, fuimus semper, prout & sumus de præsenti Tutor & Protector, specialis nostræ salutis, qvæ procul dubio nisi veras & justas decimas persolveritis, a nobis tanqvam divinæ Legis transgressoribus elongabitur. Providete igitur, cupienter vestræ & cuilibet vestrum fidelitati firmo nostro Imperiali atqve Regali edicto præcipimus, & serioſe ex certæ nostræ Majestatis Scientia injungimus, & utiqve aliter habere nolentes, mandamus, qvatenus si nostris desideriis vos confirmari ac mandatis nostris obtemperare desideratis, indignationemqve nostram gravissimã incurrere pertimescitis, extunc alio nostro mandato, exinde non expectato, a modo, in posterum successivis semper temporibus perpetuis, universis omni cessante occasione

casione, Decimas vinorum de vestris vineis portandorum, non cum vili & abjecto, aut per torcular extracto, sed cum bono & ex doleis extruso musto tempore vindemiarum, dum vina vestra recolligun-tur & recollecta sunt, vestris Plebanis memoratis, ac etiam aliis qvibus competunt, extradere & persolvere Modis omnibus debeatis. Et tandem post plenam ipsorum vinorum vestrorum recollectionem, prænotatos Plebanos, aut eorum decimatorem vestra cellaria conspicere modis omnibus permittatis, & permitti faciatis, & si ex vobis aliqvos ipsi Plebani & eorum Decimatores ex Conspectione ipsorum Cellariorum, non veras & integras decimas persolvisse compererint, & tum tales defectum hujusmodi Decimarum, sine omni remittentia & con-

contradictione aliqvali supplere debeant & teneantur. Volumus etiam, ut nullus omnino vestrum qvovis qvæsito colore & allegatione, se, a vestrarum ac justarum & integrarum Decimarum solutione, & a prædicta conspectione, post expeditionem vindemiarum, Cellariorum vestrorum, se retrahat & præcaveat, aut prædictis Plebanis in iisdem aliqvo modo contradicat & contrarietur aliqvo modo. Nec etiam aliqvis vestrum sine scitu Plebanorum aut Decimatorum eorundē, educere & explorare, qvoddamqve mustum, de qvibuscunqve Civitatibus, Oppidis, villis, & possessionibus, tempore Vindemiarum, ante solutionem Decimarum audeat & præsumat qvoqvo modo. Vobis autem seu aliqvo vestrum, prælibatis nostris Mandatis se contumaciter

Kiadó Rezső Múzeum Tudományos Gyűjteménye Székelyudvarhely

maciter opponere & contrafacere attentantib9 volumus,& harum serie commitimus , Reverendo in Christo Patri Domino Georgio Episcopo Transylvanienſi , nec non Magnificis,Ladislao de Csack,Partium noſtrarum Tranſylvanicarum Prædictarum Vayvodæ,ac Michaeli Jakes de Kőfal, Comiti ſiculorum Noſtrorum, præſentibus ac etiam futuris Epiſcopis, Vayvodis Tranſylvaniæ, ac Comitibus Siculorum, ut ipſi vos & veſtrum qvemlibet, cum veſtris damnis & gravaminibus, imo etiam ſi neceſſe fuerit, per occupationem hæreditatum & oblationem rerum & bonorum veſtrorum, ad plenariam dictorum Mandatorum Noſtrorum obſervationem arctius compellant & adſtringant authoritate noſtra ipſis præſentibus ſpecialiter in hac parte attri-

attributâ mediante. Aliud ergo, uti talia pericula incurrere pertimeſcitis, facere nullo modo præſumatis in præmiſſis. Præſentes qvoqve poſt earum lectuam ſemper reddi jubemus præſentanti. Datum Poſon. Dominica Palmarum. Anno 1435. Regnorum Noſtrorum Hungariæ 49. Romanorum 25. Bohemiæ 5. Imp. 2,

Imo, ne majores qverelæ orirentur, & Laici ſe ſe in poſſeſſiones Eccleſiaſticas ingererent, publicò Decreto cautum eſt, *ne ullus Comes, Banus, Vayvoda, ſeu alius officialis Regius, cujuscunqve conditionis, denominationis & dignitatis exiſtat, Eccleſias Epiſcopales, Archi Epiſcopales, Abbatiales Præpoſitales, & alias qvascunqve, Regio jure Patronatus diſponendas, earundemqve tenutas, pertinentias, decimas, & poſſeſſiones, intra terminos & limites ſui honoris ſeu officiolatus, abſq; ſpeciali mandato Regio, occupare, aut ſe iis ſu partialiter vel totaliter ingerere præſumeret,*

& hoc extat in Decreto Sigismundi Regis & Imperatoris VI. Anni 1435. secundo, alias majore, Art. XXI. Jur. Trip. Tom. II. p. 98.

Interea Jubilæi nundinatio, primam, Hussо, illi doctrinæ melioris Patrono A. C. 1400. ansam præbuerat, contra Bonifacium IX. Pontificem Romanum, calamum stringere. Duo enim hic Papa jubilæa celebrabat, unum sibi ab Urbano derelictum, alterum a se promulgatum, in qvibus indulgentiæ passim venales exponebantur. De qvibus Platina h. m. p. 243. Indulgentiæ, inqvit, & qvidem plenariæ, passim vendebantur, ut jam vilesceret clavium, & literarum Apostolicarum auctoritas. & Polyd. Verg. Libr. 8. de Rer. invent. cap. I. circa finem: Indulgentiæ velut qvædam merces, qvotidie vel passim vendebantur, non absqve concedentis recipientisqve detrimento, qvando per hæc, ut remedia animæ morborum venalia, minus permulti, a malefactis abstinebant, & clavium authoritas, multo minor erat. *Adde Naucler. Gen.* 47. *p.*

47. p. 263. sed propterea cum *Hieronymo Pragense*, qvi reliqviarum impugnabat adorationem in *Concilio Constantiensi* qvo, accepta fide publica, ambo evocati erant, damnatus & igni traditus est Anno 1415. Bellum exinde vehemens exortum *Sigismundum* varie exercebat, qvapropter etiam Anno 1416. postqvã Anno 1416. & *Hieronymus Pragensis*, Hussiticæ doctrinæ assecla, ibidem ad rogum condemnatus fuerat, *Bohemos* & plurimos *Hungarorum*, qvi magno numero *Hussi* doctrinam receperant, & palam profitebantur, proscribebat, edictoqve omnes nisi Doctrinam ejurarent in exilium pellebat. *Vid. Franc. Paritz Papai Med. Doct. & in illustri Collegio Enyediensi in Transylvania P. P. Rudus Redivivum, seu, Breves Rerum Ecclesiasticarum, Hungaricarum juxta ac Transylvanicarum inde a Reformatione Commentarios, Edit. Cibinii Transylv. Anno 1684. in 12. p. 6.*

Nec leviori poena: in *Hussitas* animadvertebant ALBERTUS IMPERATOR, *Sigismundi ex filia Elisabetha*

Ge-

Gener, Rex Hungariæ & qvi ei succedebant, ad ULADISLAUM VI. usqve, *Uladislai V.* ex fratre *Casimiro Rege Poloniæ*, nepotem, & tamen eo *Husfitarum* numerus excreverat, ut convocata Synodo, articulos suæ Confessionis scriberent, & in *Comitiis Albensibus* Regni proceribus offerrent. Ut hoc grande eo tempore ausum, *inqvit Papai l. c.* in Comitiis tentarent miseri, coactos eos, Monachi cujusdam Augustiniani, qvi eos apud Regem accusarat, criminationes eo compulere, ut vero auso potirentur, Deus qvi corda Regum flectit ut rivulos aqvarum perfecit.

Dum vero hi mox persequvuntur, mox voti compotes fiunt, inde a Sigismundo varias Hungaricum Regnum Conversiones patiebatur, & maximas clades accipiebat, qvas cum institutum juvent adscribere haud supervacaneum fuerit.

Jecerat OTTOMANUS primus *Turcarum Princeps*, Anno MCCC. fundamenta regni & potentiæ *Turcicæ*, qvam

qvam negligentia Christianorum, qvi Turcarum populos initio contemptui habebant, maxime augebat, ita qvidem, ut intra decennale spatium maximam *Bythiniæ* partem, adjacentia Ponto Euxino loca, eidem adjiceret, ut prolixius videre est ex *Egnat. Lib. II. Rom Princip. Georgievitzio de Imper. Turcarum. Lecnclav. Hist. Muslim. Lib. IV. Naucler. Gen. 44. Æn. Sylv. cap.* IV. His feliciter patratis, obit *Ottomanus*, variis filiis relictis, qvorum tamen URCHANES, oppressis fratribus imperium sibi vendicabat, qvi Græcis de Imperio inter se disceptantibus, his Christianorum dissidiis usus, *Mysiam Cariam Phrygiam cæteraqve ad Hellespontum loca*, suæ ditionis faciebat, & *Prusiæ* in Bithynia ad montis Olympi radices, sedem imperii constituebat. Videantur Auctores citati, & adjiciantur *Niceph. Gregor. Histor. Byzant. Lib. IX. Cap. II. & Lib. XI. c. 8. Laonicus Chalcondyles de Reb. Turcicis Lib. I. Pocoock. in supplem. Albut. Phragii p. 43. aliiq.*

Mox Gener adscitus a JOHANNE

CANTACUZENO, *Urchanes*, primus in Europam cum filio majore *Solymanno* ad Socerum, a Bulgarorum injuriis liberandum trajiciebat, occupatoqve *Zemeriaco* seu Chirodocastro, viam sibi ad eam divexandam sternebat. Dum autem præsidia Tartarorum ad pontum Euxinum oppugnat, cum filio perit. Hunc mox, AMURATHES, Imperium Paternum adeptus post superatas, avaritiâ *Genuensium* & perfidia, conductis ad *Abydum* eorum navibus, Hellesponti angustias, sequebatur, & *Philippopolin Hadrianopolimq;* suijuris faciebat, variisqve Regulis deletis, longe lateqve arma sua circumferebat, latiusqve circumtulisset, nisi a fideli, Lazari Serviæ Despotæ servo, mortem Domini sui ulcisci volentis, pugione in inguine percussus, periisset. Interempto Amurathi succedebat Bajazetes, qvi Marcum Carjevitzium, cum multis nobilibus prælio victũ delebat, auxiliisqve ANDRONICI PALÆOLOGI & *Manuelis* Græcorum, *Bulgariam* atqve *Caramaniam* ditionibns suis adjiciebat,

ciebat, & jam *Valachiam* deprædabatur, qvam Sigismundus Imperator, repressa hoste liberabat, mox tamen victus Turcam arcere non poterat, qvin eodem victoriæ cursu Amphipolin expugnaret, vastatisq; Peloponesi agris, ad *Constantinopolis* obsidionem recurreret. Avocatus ab hac obsidione a *Tamerlane* Turca, amisso exercitu, a victore captus misere interiit, Post varia paricidalia bella Imperium sibi rapiebat MAHOMETES, subactisq; *Valachia Serviaq;* provinciis, & non exigua parte *Sclavoniæ*, ad *Columbacium* Victor, *Caboriaq;* expugnata, Regnum Macedoniæ vicit, & adjonium pelagus pervenit. Amurathes *Mahometis Successor*, pari impetu *Thraciam Græciamq;* pervasit, cum *Palæologi* eum prohibere non possent & in spe ac metu æqvali versarentur. ALBERTUS eqvidem II. *Sigismundi Successor Rex Hungariæ*, cupiebat res Hungariæ præstare salvas, & rejicere hostes ab *Istri* aditu, regniqve finibus arcere. Sed insperato

decedebat, & Regibus procul remotis, labantes Hungariæ Converſiones otioſe ſpectantibus, Sinderovia expugnabatur, qvæ AMURATI *Ungariam* detractis *Servia Raſciaq;* Regionibus, aperuit. Tandem ULADISLAUS, ex *Polonia* accitus & *Rex Hungariæ* creatus, ſecundos Turcarum ſucceſſus aliqvamdiu impediebat, adjutore qvippe *Hunniade*, pulſo *Turca*, *Belgrad* hoſpe liberato, *Servtam*, *Raſciamq;* recuperabat. Mox tamen ad *Varnam* victus & peremtus, regnum damnis pluribus affectum, cladibusqve ſæpe attritum, uno conflictu perdidit, ac nobilitatis florem & univerſas Regni vires confecit. Et actum erat de Hungaria, niſi *Hunniades* eluendæ maculæ cupidus, qvam hoc prælio ſibi aſperſam putabat, ſummo ulciſcendi deſiderio tactus fuiſſet, & in illud totus incubuiſſet, qvomodo & hoſti nocere, & patriam tutari poſſet, qvo & factum ut Belgradum ſervaret, copias hoſtium ſuo ductu reprimeret, & Hungaros adeo, finitimosqve

qve populos, a barborum metu liberaret.

LADISLAUS *Alberti filius* tum ſummas tenebat, a cujus exceſſu MATTHIAS *Hunniades*, *Johannis filius*, mira fortunæ viciſſitudine, ex carcere in qvem conjectus erat, dimiſſus, Regnum ſuſcipiebat, & ſic a vinculis ad torqves, ab exilio ad ſolium, a tenebroſo carcere ad Auguſtæ lucis Zodiacum ab occaſu fortunæ, ad meridiem felicitatis emergebat. Vix Urbem Regiam ingreſſus, de repellendis a Regno hoſtibus cogitare cogebatur, qvos etiam feliciter ut erat invictus profligabat, varias provincias ei adjiciebat, in *Tranſylvania* ab *Alibego Baſſa*, cruentam licet, inſignem tamen ad *Mariſium* fluvium, victoriam reportabat, in *Illyrico Turcas* inſigni clade mulctabat, *Myſiam* inferiorem, qvæ nunc Boſnia dicitur iisdem adimebat, & maximam calamitatem, non modo ab Hungaria verum ab omni Republica Chriſtiana avertiſſet, niſi feliciſſima belli conſilia

ac

ac conatus contra Turcas, bellis domesticis, partim ex æmulatione, partim ambitione, & discordia Principum Christianorum profectis, impedita fuissent, qvam post obitum ejus sensêre, ut Hungarorum Dissidia maxime auxerunt.

Qvatuor qvippe Regni *competitores* erant: *Maximilianus Cæsar, Uladislaus Bohemiæ Rex, frater ejus Albertus, & Johannes Corvinus Matthiæ Regis nothus.* Obveniebat tamen tandem ULADISLAO VI. Regnum, sed remissior & segnior in rebus administrandis, non parum dispendii Regno attulit. Hungari enim mobiles & turbis asveti, contemta Regis, qvẽ iratiori fato elegerant, (*sunt verba celeberrimi Schurtzfleischii,*) ignaviâ, novis atq; infaustis, qvæ eruperant dissidiis, commissi inter se atqve distracti, non qvo res poscebat, sed qvo libido svadebat, impulsi, Turcæ occasionem latius grassandi tutiusqve nocendi præbuerunt. Defuerat suis rebus *Matthias* qvi *Mahomete II.* sublato, & mox

mox in testina seditione suborta, omnes superioribus bellis ademptas Regiones repetere, atqve ad obseqvium redigere, vel ipsius BAJAZETIS II. sententia poterat, si ut tempus bello oportunum, sic ad gerendum illud paratus atqve expeditus fuisset. *Uladislaus* plane tardus & ob præpingve corpus etiam inhabilis, a pristino bellandi instituto nimium recedebat, non ignaro hujus rei *Bajazete*, qvi *Uladislao*, præter consvetudinem gentis Hungaricæ pacem petenti, superbè respondebat, & iniqva conditione latâ, liberum transitum, per *Croatiam Valachiamq;* concedendum flagitavit. Cujus postulati indignitas *Regem* commovebat, ut contractis auxiliis se compararet ad bellum, qvod arte & consilio trahebat *Bajazetes*, pugnamqve declinabat, missis qvi de induciis tractarent: Summa destinationum erat fallere tempus, & cunctando eludere spem *Uladislai*, qvi cæpto compositionis negotio, ab hoste sibi non admodum metuebat. Inter hæc

hæc *Bajazetes* exercitu in *Valachiam* proximasqve Regiones descendebat magna crudelitate omnia late populabatur *Savumq; amnem* transiens, agrosqve vastans, magnam prædam abigebat. *Uladislaus* more suo cunctabundus, deceptum se videt, & callidi hostis insidias agnoscit, movetqve castra in *Bulgariam*, & provinciam diripit prædaqve contentus, nullo victoriæ fructu percepto redit. Via tunc *Constantinopolin* usqve patebat, gliscentibus in urbe factionibus & afflictis in *Asia* rebus, ubi *Bajazethes* adversa fortuna cum *Persis* pugnârat. Sed Regi non animus neqve Consilium erat neqve viribus suis fidebat, neqve opportunitate recuperandi amissas provincias utebatur. Idcirco a pace qvam Bajazetes offerebat, non abhorrebat, propterea etiam qvod Regni proceres erant discordes, parumq; obseqventes, alii pace & otio frui, alii inter arma versari cupiebant, nonnulli ut fama erat, inclinatione voluntatum in Barbaros pro-

propendebant, odio regis pridem invisi, & suopte ingenio tardi, & nisi necessitas cogeret tergiversantis, *ex Paulo Jovio histor.* XIII. *Ludovico Tuberone de temporibus suis Libr. III. Bonfinio qui jussu Matthiæ Regis historiam scripsit, Decad. III. Lib. IX. sqq. coll. Thurocio, Naucleri & Palmerii appendice, Tarduccio, Mechovio, & vulgaribus aliis rerum Turcicarum compillatoribus.*

Pacem hanc elapso lustro, jam motus *Siculorum* in Transylvania excipiebant, qvorum singulæ domus, in qvibus Paterfamilias morabatur bovem dare debebant, qvoties Regina masculam prolem eniteretur, eo qvod pecuariam exercendo, magnum animalium numerum alere solent. Cum vero imperata dare nolunt, acceptâ clade, vi eo tandem adacti sunt. *Prolixius Isthvanffius rem describit Hist. Ung. Libr. IV. p.* 35 Maximam tamen cladem Regno inferrebant *Milites Crucigeri.*

Post coronatum LUDOVICUM II. *Ladislai filium*, BAJAZETI *Turcarum Prin-*

Principi, devictis & pulsis qvibusdam Turcicæ superstitionis perturbatoribus, ex *Asia* reverso, bellum intestinum, ambitione & truculentia SELYMI filii minoris, repente exoriebatur, qvanto minus provisum ante, tanto sævitia ac sceleris arrocitate crudelius & terribilius.. Gliscebat ergo parricidale bellum inter Turcas, qvam Hungariam tutandi occasionem, cum *Uladislaus* negligeret, *Thomas Bacocius Archi Episcopus Strigonienſis & Cardinalis*, ut adversus communem Christiani nominis hostem Christianos Principes summi Pontificis ope concitaret, prius convento Rege, deinde profectione adornata, & rebus ad iter necessariis sumptuose comparatis, Romam contendebat, ubi hilari fronte a Pontifice & Cardinalibus exceptus, ut voto potiretur, licet lentius qvam necessitas flagitabat, adnitebatur. Sed mortuo *Pontifice* JULIO, LEO X. antea *Johannes Mediceus* dictus, *Laurentii Medicæi*, amplissimi, & toto terrarum orbe cla-

clarissimi viri, filius, nondum XL. annos natus, *Pontifex* declarabatur, qvi ob consumptos a *Julio* omnes ærarii & vectigalium fructus, nec exercitu nec præsenti pecunia juvare Hungariam poterat. Ne ergo nihil egisse videretur *Thomas*, sacra diplomata a Pontifice impetrabat, qvibus eis, qvi contra Turcas arma sumere & in eos movere vellent, universorum criminum venia pollicebatur.

His ergo impetratis domum rediens Cardinalis, multis bellum tale disvadentibus, pluribus qvi otio & avaritia corrupti, regnum prædæ loco habebant, utrisqve qvod dicunt pedibus, in ejus sententiam euntibus, Diplomata Pontificum passim promulgabat, qvibus auditis, conveniebant ad castra plurimi variæ sortis homines, sub religionis prætextu. *Dux* tantũ deerat, hunc fors aut fatum aut casus aliqvis Cardinali offerebat, *Georgium Dosam*, haud postremo loco inter Siculos in Transylvania natum; qvem fatali

Soós Rozsa Múzeum Tudományos Könyvtára

suæ

ſuæ & inauſpicatæ militiæ, vexillo albo cum prægrandi cruce purpurea ad hoc præparato, donatum, altera vero cruce ſed minore in paludamento aſſuta, notatũ, præficiebat. Tum *Georgius* Tyrones congregatos, hortabatur, ut crucibus purpurei coloris ipſi qvoqve pectora munirent. Numerabantur hujus militiæ crucigeræ intra Menſis ſpatium ultra XL. Millia, unis in caſtris, nec pauciores variis in locis ſe congregaſſe nunciabantur. qvippe Ruſtici non amplius ſervire Nobilibus volebant. Malum hoc cum coercere ſtuderent Nobiles, a Georgio petiti, variam experiri ſalutẽ cogebantur. Hinc poſt multos occiſos, diviſis copiis, omnia ferro, flammis, rapinisq; vaſtabat, usq; dum poſt varias clades, a Johanne Vayvoda victus captusqve, ultimo ſupplicio afficeretur, & ejus complices variis ſuppliciis vitam cum morte commutare cogerentur. Vid. Iſtvanff. l. c. Lib. V. per integrum a. p. 41. usqve 50.

Qvan-

Qvantam cladem hinc acceperit Hungaria facile perſpicitur, imprimis ubi infidi vicini potentia aucta cernitur.

Non multo poſt *Uladislaus* ſenecta & valetudine confectus, *fato fungebatur*, *Ludovico* filio ſucceſſore conſtituto, ſub cujus Imperio, contempta Regis ætate, Rem publicam qvæſtui habebant Proceres, qvo malo ultimam tandem cladem Regno accelerabant.

Anteqvam tamen eandem acciperet Hungaria, ſol veritatis ortum ſuum oſtendebat, & ex Saxonia variis auſpiciis, plurimos fulgore ſuo illuminabat in Tranſylvania.

LIBER IV.

EOdem Anno, qvo LUDOVICUS II. Hungariæ Regnum obtinebat, MARTINUS LUTHERUS qvi Anno 1508. *Wittebergam* venerat, & ad Annum 1512. publice *organon*, item *Phyſicam Ariſtotelis* prælegerat, *Doctor* vero crea-

creatus *Theologiæ* d. 19. Octobris Anni 1512. jam Theologiam profitebatur, contra scholasticos Theologos disputabat, & falsas eorum sententias, *de libero arbitrio, meritis operum & traditionibus humanis* infringebat. Erat ille M.D.XVI.

Adorabat tunc orbis Romam & LEO X. *Summus Pontifex*, alter Deus in Terris, Ecclesiæ sponsus, Leo de tribu Juda, surculus Davidis, Majestatis divinæ Vicarius, Potestatis omnis in Cœlo & terris Dominus, procaci assentatorum alloqvio vocabatur. Pro sua ergo, qvam in omnes Christiani nominis Ecclesias habere se putabat, potestate, vulgato per totam Europam Jubilæo, Anno seq. 1517. missisqve literis atqve diplomatis, omnium delictorum remissionem promittebat, diplomata hæc, qvæ indulgentias vocabat, pro insigni pecunia ementibus, idqve, ut gazam qvam variis bellis Præcessor ejus JULIUS, opttmus Martis satelles, & ipse munificentia sua exhausserat, denuo

denuo repleret. *Vid. Joan. Sleidanus in Comment. de Statu Religionis & Reipubl. Libr. I. Edit. Francof. 1610. p. 1. Henric. Kippingius in supplem. Historic. ad Pappi Hist. Eccles. p. 5. ad A. 1513.*

Cum vero in Germaniam Indulgentiarum propola, qvidam *Tezelius, Monachus Dominicanus* arrivaret, & cum sociis in lustris & popinis opes Germanorũ profunderet, *Martinus Lutherus*, concionibus & qvæstorum malorum libellis excitatus monebat suos, agerent prudenter, neqve merces illas tanti compararent. Et Lutherus, ut majori cum fructu rem ageret, *Tezelium*, qvi audaciſſime, indulgentiarum talium precio, nihil non expiari posse, asserebat, ad collationem publicam provocabat, & mox tergiversantem conscriptis Thesibus, numero ad nonaginta qvinqve, templiqve cathedralis foribus affixis, increpabat.

Nec fallebat spes, cum enim ad disputationem propositam resistendi causa nemo veniret, Theses conscri-

ptæ ſummo cum applauſu a plerisqve legebantur, quæ res *Luthero* anſam, explicationem Theſium prolixiorem ſcribendi ſubminiſtrabat, & initium admirandæ illius Religionis reformationis erat. Variis ſcriptis literis ad illos, a qvibus dependere videbatur, *Lutherus* rationem a ſe perpetrati facinoris egregii, reddebat, non poterat tamen, non indignationem eorum incurrere. Habebat tum *Imperator* MAXIMILIANUS I. *Comitia Auguſtæ* huc *Pontifex Cajetanum* expediebat, ut auxilia Eccleſiæ a Cæſare impetraret. Poſt, variis ad varios datis & acceptis literis, *Lutherum* ut reum, *Auguſtam* evocabat, *Pontifex*, & ut *Cajetano* ſe ſiſteret mandabat. Veniebat eo ad 22. Octobris A. 1618. collatisqve ſermonibus rationem facti reddebat, cum vero illud totus ageret *Cajetanus*, ut, omiſſis ſanioribus argumentis, qvibus *Lutherum* convincere debuiſſet, Palinodiam ei perſvaderet relicta provocatione ad *Pontificem*, *Auguſtâ* diſcedebat.

Inter-

Interea novo qvodam edicto ſancit indulgentias *Pontifex*, qvas *Cajetano* miſſas hic promulgat, & omnibus Epiſcopis nomine *Leonis* mandat, gravi conſtituta pœna, ut e veſtigio, ſuis denuncient, & religioſe commendent atq; præcipiant. Hinc qvid ſibi a *pontifice* ſperaret, facile conſpiciens *Lutherus*, literis etiam ob id a *Cajetano* prænonitus, novam interjiciebat appellationem, & ad Concilium provocabat.

Evangelii autem Doctrina ut cunctis innoteſceret, varia adverſus ſe ſcripta refellebat, novisqve editis libellis, a ſe prolata, ut explicabat ita & confirmabat, qvi cum maximo applauſu a viris bonis & doctis evolverentur, & palam laudarentur, qvæſtus cauſa diverſas in oras diſtrabebantur a Mercatoribus.

Haud ſine cauſa egregium authoritatis Papiſticæ detrimentum hinc ſibi augurabatur *Leo Pontifex*; mittebat ergo Anno 1519. ad *Johannem Fridericum Electorem Saxoniæ*, *Carolum Militium*

nuntium, & ut *Lutherus* coerceretur missa aurea rosâ, Electorem per eum rogabat, sed institutô cum *Luthero* colloqvio, cũ *Lutherus* veritatẽ ex scriptura demonstraret, pro veritatisq; studio tantis viribus accepto, sincere & constanter agendum esse responderet, Papam vero pertinaciæ accusaret, qvi pessimos in Ecclesia abusus defenderet, sine successu ad suia redire denuo *Miltitius* coactus est.

Acrior hoc facto *Lutherus de votis Monasticis & Communione sub utrag. specie* editis libellis ut veteres *Bohemorum* offensas orbi denuo instillabat, ita *Lovanienses Doctores* affligebat, ut publico edicto scripta *Luthert* flammis digna esse censerent, qvod *Lutherus* tamen in nominis sui famam trahebat, & Apologia emissa, dignitatem librorum suorum tuebatur, Romanam vero curiam Anti Christi Synagogam fidenter asserebat.

Rebus ad hunc modum exacerbatis, & multis in *Lutherum* excitatis adversariis, denuo ad *Electorem Saxonem* per-

perferebatur *Breve Apostolicum*, qvo jubebatur Lutheri causam deserere, eumqve tanqvam hæreticum, ab Ecclesia damnatum, terris suis expellere.

Acceptũ hoc, derisui *Breve* habebat *Lutherus*, scriptoqve edito, omnẽ potestatem Pontifici in Ecclesiã denegabat, ut liberum vero Concilium in Germania cogeretur petebat. Noverat Papa qvid talia concilia possent, anteqvam ergo majoribus turbis occasio daretur, & scriptum *Lutheri* recens, de Captivitate Babylonica, ex manibus hominum excuteretur, extrema tentabat *Leo*. & *Lutherum* ad ignem per nuncios suos *Caracciolum & Aleandrum* deposcebat. Tuebatur vero *Lutherum* Elector, ut & hi conatus irriti fierent.

Dum hic *Pontifex* extrema contra *Lutherum* meditabatur percrebuerat & in Transylvania ejus nomen, occasione *Mercatorum Cibinienſium*, qvi libellos ejus *de Libertate Christiana, Confessione, Pœnitentia, Justitia duplici, Baptismo, Passione Christi, Votis Monasticis, Communione*

sub utraq; specie, Captivitate Babylonica, Expositione Epistolæ ad Galatas, &c. qvos ringentibus illis, qvi nunqvam scripta Lutheri legerant, aut odii pleno & amarulento animo, ad eorum lectionem properabant, vulgaverat, advehebant, ex qvibus plurimi se deceptos huc usq; qverebantur, & sacrificulos suos doli accusabant. Arrivabant simul *duo Plebani*, haud modico talium librorum numero instructi, qvi ex Silesia oriundi, non modo Lutherum audiverant, sed etiam improbo labore ejusdem scripta evolvebant qvotidie. Hi propensos in doctrinam Evangelii animos cum conspicerent, contracta amicitia eorum, iis nondum bene intellecta, plenius exponebant, institutisqve conventibus privatis, doctrinam Pontificiam reprehendebant.

Erat tum *Saxonum Comes* ac *Regius Judex Cibinienſium, Magnificus Dominus Marcus Peufflinger, & Pastor M. Matthias Colmannus. Ille* acceptis & perlectis *Lutheri* libellis, iisdem assentiebatur, & Plebanos

banos prædictos miro favore prosequebatur, qvippe a qvibus, agnitam ex libellis doctrinam, planiori & pleniori explicatione luculentius traditam, melius concipiebat, qvam mox summo Zelo promovebat & defendebat. *Hic* conatibus ejus resistebat qvidem, sed repentina morte sublatus, felices reformationis progressus, impedire desinebat. Mortuo, *Matthias Ramaschi* succedebat.

Metuebant sibi hinc ruinam qvotqvot *Papam* seqvebantur, qvam ut amoverent, de tollendis non modo Plebanis sed & Lutheri libellis qvotidie consultabant. Obstabat Comitis potentia, qvi eosdē tuebatur, nec felicem conatuū suorum successum sperare poterant. Ne tamen rebus suis deessent, datis literis, de exorta hæresi apud Regem conqverebantur, ex Plebanorum seductione factam, & hos ut tolleret Rex, malumqve intestinum averteret, petebant. Habebantur tum Comitia *Budæ*. Cum itaqve Rex cognovisset & in Regno suo *Lutheri* doctrinam au-

ſpiciis felicibus progredi, lege latâ, ſanciendum curabat, ne a qvopiam perverſum atqve prædamnatum dogma reciperetur, ejusqve ſectatores ſi qvi eſſent ignibus addicti concremarentur. *Iſthvanff. l. c. Libr. VI. p. 67. col. b.*

Latebant tamen prætacti duo Plebani, nec a Monachis reperiri poterant, neglecta enim jurisdictione Eccleſiaſtica, Mandata Archi Epiſcopi Strigonienſis reſpuebant Cibinienſes & ad ſupplicia eosdem extradere renuebant, usqve dum ſpeciali mandato Regis ad obedientiam Eccleſiæ compellerentur. Mandatum hoc tenore ſcriptum reperio.

Ludovicus Dei Gratia Rex Hungariæ & Bohemiæ &c. Fidelibus noſtris ac Circumſpectis, Magiſtro Civium, Judicibus noſtris Regio & ſedis, cœterisqve Senioribus Civitatis noſtræ Cibinienſis, aliarumqve Civitatum, Oppidorum, Villarum, & Poſſeſſionum tam noſtrarum, qvam

qvam aliorum qvorumcunqve ſub Decanatu Cibinienſi, & jurisdictione Eccleſiæ Metropolitanæ Strigonienſis conſtitutis & exiſtentibus, Præſentibus & Futuris, præſentes viſuris ſalutem & gratiam &c.

Ex qverelis gravisſimis fidelis noſtri nobis ſincere dilecti, Reverendiſſimi in Chriſto Patris, D. Georgii, Archi Epiſcopi Eccleſiæ Strigonienſis, Primatis Hungariæ, Legati nati & ſummi Secretarii Cancellarii noſtri &c. non ſine gravi animi noſtri diſplicentia accepimus, multos ex vobis fore, qvi, non curantes libertatem, Privilegia & jurisdictionem Præfatæ Eccleſiæ Strigonienſis, primum a Divis qvondam Regibus Hungariæ felicium recordationum ante multa ſecula ei conceſſam deinde a ſummis qvoqve S. Romanæ Eccleſiæ, Pontificibus roboratam &

confirmatam turbare, violare & re-
novare in infra scriptis articulis a-
perte contra Deum & ejus justitiam
veteremqve consvetudinem sem-
per observatam, contra deniqve ip-
sum D. Georgium Archi Episco-
pum, Decanumqve, sive Vicarium
suum in spiritualibus isthic in me-
dio vestri constitutum, ac jurisdi-
ctionem dictæ Ecclesiæ Strigonien-
sis semper hucusqve observatam,
vos ipsos opponeretis, & in eadem
jurisdictionem intromitteretis.

Primò. Qvod dum aliqva causa
merè prophana inter Clericos &
Personas Ecclesiasticas suscitaretur,
vos eam liberè, non curatâ reqvisi-
tione ipsius Decani sui, apud vos pro-
pterea facta vel fienda adjudicaretis,
imo non modo adjudicaretis, sed li-
tigatores etiam & causantes spiritua-
les

les compellaretis, ad standum co-
ram vobis juri, neglecta ipsius Deca-
ni jurisdictione.

Deinde dum Decanus ipse inter-
dictum & Censuras Ecclesiasticas
in Rebus justis alicui plebanorum
vestrorum imponeret, vos eundem
Plebanum compelleretis ad divina
coram vobis pro lubitu celebranda,
alioqvin minaremini ei, vos eum de
Plebania ipsa deposituros, aliumqve
ejus loco suffecturos.

Item qvod nunc etiam de facto
in qvadam possessione vestra Bun-
garth vocata, jurisdictionis Strigo-
niensis, Plebanum ejusdem loci
propria authoritate vestra absqve
ulla Decani ipsius revisione vel in-
qvisitione juridica deposuissetis, &
loco ejusdem alium Plebanū contra
Deum & ejus justitiam intrusissetis,
a Decano ipso, prout moris esset, &

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

consvetudinis, non confirmatum, qvem contra Religionem Christianam, nunc qvoqve isthic violenter teneretis & foveretis.

Item qvod dum Decanus ipse in visitatione sua, vel aliis temporibus crimina notoria inter personas vobis subjectas deprehenderet, vos resisteretis, propria vestra authoritate, ne ejusmodi criminosi homines & manifesti notorii de jure per Decanum emendarentur in animarum suarum salutem. Et si qvi etiam pro pœna aliqva mulcta mulctarentur, mulctam eam pro vobis accipere conaremini.

Præterea in aliqvibus locis Decimas qvoqve frugum, bladorum, apum, & aliarum rerum decimari solitarum, Plebanis vestris sub Decano ipso Cibinienſi constitutis, contra Præceptum Salvatoris nostri,

stri, & etiam institutum Sanctorum Patrum, atqve etiam contra veterem & ab antiqvo observatum morem ac salutarem consvetudinem exsolvere noletis. Qvæ omnia cum merè contra decreta summorum Pontificum, & etiam singularia Privilegia Ecclesiæ ipsius Strigonienſis ab immemorabili tempore semper firmiter & inviolabiliter, tam in medio vestri qvam in aliis Diœcesibus observata per vos præsumtuosè fiant & committantur, non possum9 non a vobis, id gravissimo molestissimoqve accipere animo. Nos enim vestigiis qvondam Divorum Regum Hungariæ inhærere in omnibus cupientes, sicuti vos in vestris juribus parati sumus conservare & defendere: Ita volumus omnino ut jurisdictio etiam Ecclesiarum Dei, immunis & inviolata observetur,

tur, & ut Privilegia libertatesqve Ecclesiæ Præfatæ Strigonienſis, etiam in minima re, noſtro tempore, vel per vos, vel per alios qvoscunqve, ſubditos noſtros violentur aut perturbentur. Qvapropter volumus & Fidelitati veſtræ, veſtrumqve cuilibet committimus & mandamus, aliud nullo modo volentes habere, qvatenus a modo in poſterum vos ad jurisdictionem & libertatem ejusdem Eccleſiæ Strigonienſis aliqvo modo ſive directe ſive indirecte vel alio qvovis colore qvæſito turbandam, nullo intromittere præſumatis. Sed mox Majorum veſtrorum in omnibus rebus juſtis jurisdictionem ejusdem Eccleſiæ Strigonienſis vos ſervare & accommodare teneremini; & ſi etiam aliqvid contra illa hactenus per vos fuiſſet attentatum hoc ipſum ſtatim rectificetis reformetis & emendetis, ac contra Decanum ipſius D. Georgii Archi Epiſcopi in rebus ſpiritualibus juſte illum procedentem, vos non opponatis. Nam ſi ſecus facere attentaveritis, & jurisdictionem libertatemqve præfatæ Eccleſiæ Strigonienſis, ac legitimas veteresqve conſvetudines Decanatus ipſius Cibinienſis violare & perturbare præſumſeritis, vel aliqvis veſtrum præſumſerit, annuimus & concesſimus, annuemusq; & concedemus per præſentes eidem D. Georgio Archi Epiſcopo & dicto Decano ſuo, ut contra qvemlibet veſtrum, contra hoc minimum mandatum facere attentantem, jure Eccleſiaſtico agat, ac omnibus viis & modis præmiſſis omnibus faciendis, etiam per gravamina Eccleſiaſtica contra vos procedat & vos ad obſer-

Hazszerző Múzeum Tudományos Könyvtára
Szekelyudvarhely

servanda præmissa compellat, authoritate etiam nostra, & potestate eidem in hac parte plenarie attributa & jurisdictione suâ mediante. Aliud igitur in his nulla re facere præsumatis Præsent. Præsect. Exhib. Restit. Datum Budæ Feria IV. post Dominic. Lætare Anno 1522.

Hujus respectu ne majorem Regis indignationem incurrerent Cives, Monachorum fidei, ut ad Archi Episcopum Strigonienſem deferrent, prætactos Plebanos, committebant, *Magnificus Pcufflinger* vero intercessione apud Regem præcavebat ne qvid mali illis accideret. Scilicet insignis fuerat Annus iste 1522. morte *Georgii, cognomine Szackmari, Archi Episcopi Strigonienſis*, qvo fatis erepto *Archi Episcopalem* dignitatem adipiscebatur, dum hæc in Transylvania agebantur, *Ladislaus Salkanus, Ludovico* charus. Hic ADRIANO extincto ad Electionem CLEMENTIS VII. *Pontificis Maximi* proficiscere *Romam* cogebatur. Archi Episcopo ergo absente

sente ut tempus falleret, persecutionem edicto Regis differrebat, & ut Vicarius reditum Ladislai præstolaretur impetrabat, Comes Transylvanorum.

Abductis his, majus qvam ante detrimentum accipiebant a Lutheri libellis Papicolæ, ab eorum enim lectione, hos, qvi dogmata Lutheri tantum prægustarant, avocare nullo modo poterant, ex qvibus tamen Monachorum contemptum sibi imprimebant, & jejunia ritusqve papales aspernare, negligere atqve contemnere incipiebant, cantilenas adversus Papam ejusqve furorem canere, obiationes superfluas subtrahere addiscebant.

Non poterat Monachos causa tanti sibi illati damni diu latere, summo ergo studio in id incumbebant, ut Lutheri Libellos ex civium manibus excuterent, sed non poterant ullis persvasionibus eo deduci Lutheri asseclæ. Ne ergo cunctatione, rebus suis detrimentum inferrent, ad Regem qvi denuo Comitia indixerat & Budæ celebrabat, ex-

excurrebant, reqve exposita, Mandatum tale impetrabant.

Ludovicus Dei Gratia, Rex Hungariæ & Bohemiæ, Fidelibus nostris, Prudentibus & Circumspectis, Magistro Civium ac Judicibus Regio & Sedis, cœterisqve Juratis Senioribus Civitatis nostræ Cibiniensis, Salutem & Gratiam nostram.

Non sine animi nostri displicentia, accepimus Dogmata sacrilega cujusdam Martini Lutheri, jam pridem à Sancta Sede Apostolica una cum Seqvacibus ejus excommunicati, adeo mentes hominum ubiqve obcœcasse, ut veritate Evangelica institutisqve Sanctorum Patrum relictis, Doctrina ejus & libelli per eum scripti vulgò ab omnibus in medio vestri manu teneantur, legantur, & observentur. Qvæ qvidem assertiones & libelli ejusdem Mar-

Martini Lutheri, cum sint contra veritatem ipsam, & fiat etiam per Sanctam Sedem, ut diximus, Apostolicam, jam pridem excommunicati, vehementer nobis displicet, vos qvoqve & concives, ac Mercatores vestros, aliosqve istius civitatis nostræ inhabitatores libellos eosdem vendere, emere & tractare jam cœpisse; Cum autem Vestigiis Divorũ qvondam Regum Hungarorũ nostrorũ Præcessorũ inhærendo, officii nostri interfit, Fidem & religionem nostram Christianam, ne ab Hæreticis excommunicatis eadem invadatur & contaminetur, ubiqve in hoc Regno nostro & partibus eidem subjectis illibatam conservare volumus & Fidelitatibus vestris harum serie sub amissione omnium bonorum vestrorum committimus & mandamus. Qvatenus statim præsen-

Kézi Vezérlő Múzeum - Tudományos Könyvtár
Szélesvudvarnet

sentibus tam in civitate nostra Cibinienſi, qvàm in aliis locis vobis ſubditis aſſertiones, figmenta & libellos præfati Martini Lutheri, tanqvam excommunicatos vicatim & per ſingulas domos reqviri, inventosqve publicè comburi & deinde publicare palam facere debeatis, ne qvis cujuscunqve tandem conditionis exiſtat, ejusmodi Dogmata, Aſſertiones & libellos eosdem vendere, emere, legere aut tractare præſumat, ſub pœna confiſcationis omnium bonorum &c. Datum Budæ Sabbatho proximo ante Dominicam Cantate Anno 1523.

Certum pro exeqvendo hoc negotio Commiſſarium cum plenaria poteſtate expediebat Archi Epiſcopus, additis literis, in qvibus Senatum orat & hortatur, ut Commiſſarii authoritatem tueatur, favore & auxilio proſeqvatur, proſcriptamqve hæreſin Lu-

theranam profitentes, captivari, bona vero eorum univerſa, diſpoſitioni Majeſtatis Regiæ reſervari fideliter curet, authoritateqve Regia ipſi hac in parte conceſſa, nihil intermitteret, qvod ad Eccleſiæ ædificationem facere poſſet. Non contradicebant Regis edicto Senatores, ſed poteſtate Commiſſario facta, haud paucos Lutheri libellos conqviſitos, & civibus erepros, in foro Cibinienſi comburere permittebant. *Memoratur a fide dignis, in hac actione accidiſſe qvod dum libelli ſuperioris doctrinæ,* (ſunt verba Herrmanni ex MS. ſupra citato.) *per inquiſitores Commiſſarii, undiq; collecti, in foro Cibinienſi publicè comburerentur, in Conſpectu omnium Civium, Pſalterium medias inter flammas ardens, avento in ſublime ſublatum, rectè ſuper caput Commiſſarii raſum qvi cum tripudio, in Proceſſu, circa majus templum inſtituto, primus incedebat, translatum eſſe, ejusdemq; Cranium tanto ardore exuſiſſe, ut ſyncope correptus, titubare & ad terram inclinare cœperit, libellus vero hic*

mox

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára Székelyudvarhely

mox eodem vento & tramite ad rogum iterum relatus in cinerem redactus dicitur, dum interea Commissarius Episcopalis, ad hospitium deportatus, tertio deinde die in vivis esse desiit. Hæc ille.

Qvid ex hoc casu vulgus sibi impresserit facilè videbunt, qvi vulgi animos norunt, factum certè ut qvi hucusqve clam Lutheri dogmata sua fecerant, jam palam se Lutheri asseclas profiterentur. Non deerant persvasiones qvibus miraculum erûere ex cordibus & mente allaborabant Papistæ, nil tamen ab exacerbatis præter contemptum & irrisiones obtinebant.

Ethuic malo medelam qværebant, Monachi. *Rex* belli consiliis detentus non tantum sed obrutus, adiri non poterat, *Archi Episcopus* ergo d. 15. Augusti Anni 1524. Decanis & Plebanis Ecclesiarum mandabat, sub pœna majoris excommunicationis, ut singulis diebus Dominicis & festivis, publicè excommunicationis fulmen, in Sectatores Lutheranæ Religionis animosè & indesinenter pronunciarent, lectionem Libellorum Lutheri severiter inhiberent, repertos comburerent, & in rebelles, publice, alta & intelligibili voce anathematis sententiâ fulminarent.

Facile prævidebat *Salcanus* se vix qvicqvam hoc fulmine effecturũ, apud hos, qvi pro nugis talia venditabant, qvam primum igitur Rex conveniri poterat, Mandatum etiam a Rege impetrabat, qvo Judici Regio ut ferro & flammis Lutheranos persequeretur, severissime injungebatur. Sed nihil edicta Regia, nihil publicæ decisiones valebant, imo Monachi *Georgium* Silesitam, ante *Monachum ordinis Prædicatorii*, cum alio *paupere Scholastico*, ut *in literis qværulantium* vocatur, *mox subjiciendii*, qvi ex *Saxonia* arrivarant, ad publicas conciones admittere cogebantur, & cum Scholam in qva Lutheri doctrina profiteretur, in ædibus *Johannis Hecht* qvi & *Czukas cognominabatur*, hodie das Wäden-Hauß adornarent, necessitate qvidem audebant.

debant. Præcipuus Zelus Mercatorum erat, qvi omni benevolentiæ genere sustentabant, qvotqvot doctrinam Evangelii prædicare susciebant.

Infelici fato *Johannes Clementis, Artiū Bacalaureus*, in Monachorum funes inciderat, qvem igni tradere jam satagebant, & tradidissent, nisi Populus Senatusqve Cibinienſis, crudelitatem eorum inhibuisset. Tentabat excommunicationis fulmine ad obseqvium Ecclesiæ Romanæ reducere Cibinienses, *Decanus Capituli, Archi Episcopi vicarius & Horrei Majoris Pastor*, Petrus Thonheuser: ast ideo tanqvam audaculus in maximū vitæ discrimen incidens, vix precibus sese conservare poterat. Vibraverat enim fulmen in Mercatorem Cibinienſem, qvi præcipuus omnium esse videbatur, hic conductis qvot sufficere putabat, Satrapis, in Decanum Cibinio reducem verbis & verberibus vindictæ fulmen retorqvebat.

Hinc Rustici suis Pastoribus jam insultabant, oblegia consveta, & pullos Gallinaceos decimales, annuatim solvi consvetos, denegabant, Aulici autem in Parochiis hospitando, ad victualia procuranda Clerum compellebant, aliaqve perpetrabantur, qvæ cum in qverelis Dominorum Capitularium fusius explicentur, sufficerit easdem subjeciſſe. Erant illæ ad *Archi Episcopum*, per *Plebanum* ab *officio remotum*, missæ, & hoc tenore conscriptæ.

In Civitate Cibinienſi, ubi fundamentum est Lutheranæ Hæresis, in domo Magistri Johannis Csukás, facta est qvædam Schola, per qvendam Scholasticum, ubi canitur Symbolum Nicænum Germanica lingva, & aliæ cantilenæ, Missam & alia officia Divina concernentia, uxor & vernulæ pueri & tota familia canunt & nituntur missam facere Germanicam. In domo ejusdem fovetur unus Apostata, qvi fuit ex ordine Prædicatorum, nomine Georgius,

qvi dicit se absolutum ab habitu & religione, tamen hactenus non exhibuit absolutionem prædicatam, qvampræ se ferebat. Iste irreqvisito Pastore Plebano in Ecclesiis Filialibus prædicat, seducens Populum ab obedientia, à Jejuniis & Præceptis Ecclesiasticis, dicendo illa qvæ placent Populo, volens se ingerere ad officium Predicaturæ, & pecuniam non accipere, ita ut possit Plebem seducere, is missus est per Ambrosium Silesitam qvendam Prædicatorem Cibinienſem, ex partibus illis, ubi degit Lutherus, ut Populum retrahat ab Ecclesiæ Romanæ obedientia, & suorum Prælatorum Ecclesiasticorum. Idem Apostata manifeste gloriatur, se accepisse mandatum a Domino Magnifico Judice Regio, ut Cibinii maneat, donec ipse de Buda redeat, cum tamen Ma-

Magistratus totius Civitatis Cibinii, Decreto suo ad petitionem Dominorum Capitularium jusserit ut civitate exeat, ipse verò nihil curavit, & dixit animo improperante: Et si crepent Plebanus & Decanus, ac etiam Domini Senatores, ad despectum eorum, ego Cibinii manebo, timenda est seditio brevi. Adveniunt pleriqve istius pessimæ Sectæ Lutheranæ Homines, Professores & Clerici & Laici in civitatem Cibinienſem, nam ibidem foventur & diliguntur: Extra civitatem verò nullibi per totam Transylvaniam admittuntur, illi propter despectum Prælatorum Ecclesiasticorum ibidem honestè à Cibinienſibus tractantur. Senatus Cibinienſis sollicitat apud Plebanum, ut hujusmodi Prædicatores ad prædicandum admittantur, & cum non possit eis re-

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára Székelyudvarhely

sistere Dominus Plebanus, necesse habet eos admittere, ita ut isti Prophetæ aut mali Prædicatores Populum in errorem ducunt. Idem Apostata in conviviis Mercatorum & civium informat, & manifestè Evangelium fuisse absconditum plusqvam 400. annos. Sacerdotes dicit nullam veritatem prædicasse. Christianos esse liberos libertate Evangelica, non esse obnoxios inventionibus humanis & statutis Patrum, etiam per hujusmodi sacrilegas Doctrinas, ipsi Lutherani in prædicto Cibinio venerantur à Mercatoribus ferè omnibus, velut idolum, & tamen trahuntur cum optimo affectu ad convivia etiam ad altercationem usqve, cum qvo isto vel isto cive debeant cibum capere, ex qva officiositate ipsi cœperunt cornua erigere. Item, destructa est ferè ju-

rè jurisdictio Ecclesiastica. Nam paucissimi illam experiuntur, qvandoqvidem omnes propemodum vigore jussionum, & minis ultimi supplicii inferendi forum declinant, dicentes, se habere Judices Seculares, se nolle coram Sacerdotibus litigare, & in causis merè spiritualibus, ut Matrimoniales & inter Clericum & Laicum, fundamentum istius dissidii qvis sit, orator dicet.

Item, Oratorem præsentem iste Magistratus constituit privare beneficio suæ Plebaniæ, sua duntaxat authoritate fruiturus. Apostatas tollerant, artificia Mechanica eos addiscere permittunt, etiam Apostatis in sacris ordinibus vel sub Diaconatu existentibus, & eis magnam habent complacentiam.

Resonant cantilenam solitam in die Nativitatis Domini, & totius e-

jusdem solennitatis laudem, in maximam jucunditatem decantari, Lutherani mali homines Cibinienses transmutarunt in lingvam Germanicam, in non modicum scandalum, immiscentes scurrilia verba, cum tamen illud Canticum sit à Principio justè & devotè in præconium recentis pueri nati Filii Omnipotentis Dei contextum.

In Ecclesia beatæ Elisabeth, in Civitate Cibiniensi, est qvidam Monachus Græcus, indoctus & ferè idiota similiter Silesita, qvi in omnibus sermonibus debacchatur in statum Ecclesiastici ordinis. Lutheranus hic fovetur ab ipsis Negotiatoribus, velut lucem propinans, cum tamen ferè omnes suæ prædicationes tenebræ sint & errores, nil nisi venenum Luthericum præ se ferentes.

Voca-

Vocamur ad prælium in Turcas, & mandatur nobis sub pœnis in congregationibus Regni Transylvanensis descriptis, hoc est sub pœna capitis, & omnium bonorum, videlicet belligerare debeamus contra libertatem Ecclesiasticam, non curantes facere hujusmodi constitutiones contra Clericos, cum tamen ipso facto sententiam excommunicationis incurrunt, sicqve multæ animæ ibunt in perditionem ex Pastorum negligentia, petunt humiles Capitulares Reverendissimæ Dominationis Vestræ salutare & accelleratum remedium.

Thesaurarius & alii Regni Aulici in Curias Plebanorum descendunt, victum ibidem pro se & pro jumentis distrahunt, consummunt, vi etiam rapiunt, Clericis dicas imponunt, cosqve mirabiliter vexant, minan-

Hadtörténeti és Könyvtári Szekelyudvarhely

minantur etiam bonorum ſpoliationem, excommunicatio verò apud nos extincta eſt, & pro nihilo reputatur.

Plebanus Cibinienſis Reverendus Matthias Ramaſchi, non auderet ſub vitæ ſuæ privatione aliqvem renunciare excommunicatum. Decanum Capituli Cibinienſis Petrum Thonheuſer Paſtorem Horrei majoris, hoc eſt: Vicarium Reverendiſſimæ Dominationis Veſtræ, qvidam Negotiator Cibinienſis, uno aut altero eqvite in campo fecit circumveniri, anguſtari, terreri & moleſtis verbis tantum non verberatum Eqvites ipſum relinqverunt.

Eccleſiam qvandam Parochialem in parvo Horreo, Dominus Magnificus D. Regius Judex Marcus Peufflinger fecit violari, fores ejusdem violenter demoliendo, nulla Reve-

Reverendiſſimæ Dominationis Veſtræ, Vicarii habita authoritate. Nam adeo invaluit iſta Peſtis Lutherana, ut etiam in civitate, ubi Lutherus degit (teſtibus de his partibus venientibus & nobis referentibus) magis ſævire non poſſint.

Cibinienſes ſeducunt Populum in villis circum circa, & in Sedibus Saxonicalibus, inficiendo eosdem dicta Hæreſi perfida, ita ut ruſtici inſulcent Paſtoribus eorum.

Ceremonias illas Sacro Sanctas in Feſto Palmarum & magnæ Sextæ Feriæ, omninò deſpiciunt, & benedictiones comeſtibilium die Paſchatis nihili facientes.

Villam unam Chriſtianam, nomine Bongarth, Cives Cibinienſes devaſtarunt, & Saxonibus mandarunt, ut dictam Villam exirent, & ita indirecte Plebanum Plebania ſua ſpo-

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

liarunt, qvi propediem cogitur stipem mendicare. Matthias Armbruster Consul Cibinienſis cum ſuis Subditis, Petrum Pileatorem Paſtorem Bongarthenſem vi ejecerat, & Clientem ſuum Georgium de Olzona in locum ejus ſuffecerat.

Oblegia conſveta in qvatuor Feſtivitatibus Anni, Sacerdotibus non dant, ſed nec pullos Gallinaceos decimales, imò qvando Domini Capellani Cibinienſes, de more antiqvo alias laudabiliter obſervato, vadunt pro dictis pullis colligendis, probris eos afficiunt, & verba ſtulta evomunt.

Die ſanctisſima Corporis Chriſti, & per totam Octavam prout ordinavit Sancta Mater Eccleſia, Plebanus Cibinienſis ſolennes facit Profeſſiones cum corpore Chriſti, mane in ſumma Miſſa, & ſerò in veſperis

ſperis. Tunc pridem Cibinienſes non nulli blasphemiam magnam perpetraverunt & aliqvi dixerunt: Sacerdotes noſtri credunt Deum factum eſſe cœcum, ex qvo tot lumināria incendunt. Alii dixerunt: Sacerdotes noſtri arbitrantur Deum eſſe Puerum, qvi velit inſtar puerorum duci & portari in brachiis vetularum circum circa per civitatem, concludentes, eſſe ſtultitiam & Sacerdotum fraudulentorum deceptionem. Detrahunt Sanctisſimæ beatæ Mariæ Virgini, ex eqvias mortuorum explodentes, Horas Canonicas eſſe ſtultam temporis contritionem, volentes Sanctimoniales, & alias Perſonas religioſas á ſervitio Divino retrahere, dicentes Chriſtum docuiſſe, non tantum orare,

Pater noſter, qvi es in cœlis &c.

Et nunc in domo Magnifici (nimirum Regii Judicis Cibinienſis) manet Apoſtata, qvia de domo Domini Magiſtri Johannis Csukás ejectus eſt. Reverendiſſime Archi-Præſul, his moleſtiis fatigati oramus per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, ſuccurrat nobis patrocinio Dominatio veſtra, qvi etiam nimis atriti injuriis, hiſcere vix valemus, ſeu hiare. Qvandoqvidem, ſi modo Reverenda Dominatio veſtra, authoritatem ſuam ſilentio prætergreſſa fuerit, poſtea ſuper Reverendiſſimam Dominationem veſtram, & ſuper nos indignos Capellanos fulminabitur illud verbum: Facti ſumus opprobrium hominum & abjectio plebis.

Ad harum intellectionem notandũ accepiſſe ante has, fere eodem modo ſcriptas Archi Epiſcopum, qvibus irritatus, imprimis ubi omnem tam felicis progreſſus cauſam, in *Comitem* devolutam viderat, *Regi* extrema qvæqve

qve perſvaſerat, ut poſt habitis Turcarum copiis, Religionis negotium in *Tranſylvania* urgeret, *Comitem* cum omnibus hæreſi addictis ferro flammis & rota perſeqveretur, qvousqve ne veſtigium qvidem eorum appareret. Sed impotentis animi judicium facile perſpiciens Rex, cuncta promiſerat qvidem, ne tamen majoribus turbis cauſam daret, Miſſis tantum literis, ſub dato d. 17. Julii Anni 1616. *Comitem* officii admonuerat, annexa gratiæ Regiæ promiſſione, ſi deinceps ſectæ illius homines, omni ſtudio viribusqve perſeqvi & injuncta pœna afficere adniteretur.

Non poterat mandato parere, qvi Regem potius hoſtem experiri, qvam conſcientiæ ſuæ deeſſe volebat *Comes*, ne tamen rebellionis argui qviret, cum *Rex* per *Johannem, Comitem Scepuſii, Provincia Vayvodam*, omnes Paſtores & Scholaſticos per Tranſylvaniam, relicto tantum uno Presbytero pro duabus Eccleſiis, ſub amiſſione capitis, & confiſcatione omnium bonorum ad

bellum contra Turcam evocaverat, arrepta hac occasione, expeditionis bellicæ causa ad Regem proficiscebatur, religionis negotium ad reditum usqve differens.

Periculum & imminens calamitas severissimum hoc expeditionis bellicæ edictum Regi expresserat, post occupatum qvippe *Belgradum, antiqvorum Taurunum, & Hungarorum Nandoralbam, Savum & Dravum* annis superioribus transiens *Solymannus*, animosus non minus, qvam callidus *Turcarum Imperator*, nemine resistere auso, urbes proximas interceperat, rectaqve *Marsam* contendebat, qvæ *Regni Hungariæ claustrum* est & recentiori vocabulo *Szeckum* appellatur. Rex consilii inops, atqve exhausto ærario egenus, imminente jam hoste, ut exercitu sufficiente hosti obviam ire, valeret, *sollicitatis Bohemorum, Moravorum, Silesiorum & Lusatiorum auxiliis, rogatisq; Clemente Papa, Carolo V. Imperatore, Rege Ferdinando, cæteris q; Germaniæ Principibus*, qvi in *Comitiis*

tiis Spiræ congregati erant, ut Hungaris in extremum discrimen adductis opem ferrent, hanc Transylvanorum militiam, his auxiliis exterorum, suisqve copiis addere volebat.

Ut ergo colligendis decimis, demurmurandis hymnis, qvos pleriqve non intelligebant, & Oeconomiæ adsvetos, armorum vero acerbiorisqve laboris imperitos, a tantis molestiis liberaret, comparatis ad iter necessariis, ad Regem proficisci ut instituerat, ita acrius instituebat, sed anteqvã eum adire poterat Comes victus interierat Rex, & Turcæ omnia depopulabantur.

Prævaluerat qvippe Procerum illorum sententia, qvi Regem hortabantur, ut imminente hoste etiam nondum adjunctis copiis auxiliaribus, Johannisqve Vayvodæ Transylvaniensis exercitu haud expectato, decertaret armis. Sed commisso prælio, multitudini hostium impar, turbatis agminibus, fuga salutem qværens & evadere cogitans, cum eqvo in paludem delapsus,

lapsus, tam fœdè perierat, qvam temere pugnaverat. Revera temeritas fuit, nondum submissis ex Transylvania, Slavonia, Croatia, Bojemia auxiliis, cunctas regni vires periculo objicere, prælium qve committere, qvod finiret libertatẽ, si clades acciperetur. Repetit inde ab ultimo initio regni in perniciem ruentis causas, *Nicolaus Isthvanffius Scriptor, judicio Magni Schurtzfleischii, scitus & integer*, clademqve *Libr. VIII.* describit.

Et hæc internecina illa clades est, qva Hungaria sub Turcarum jugum missa hucusqve gemuit, & jam vix, *invictissimi* LEOPOLDI, & JOSEPHI auspiciis respirare incipit. Maximi post illam cladem Turcarum erant successus, luctuosis omnes animis Regem floremqve gentis perditam deplorabant, Budam, panonico terrore percussa Regina, deserebat, & sic Regia, præsidio nudata, ingruenti hosti, ne resistere qvidem audebat, qvam cum subjecto agro diripiebat, omnia ferro igneqve

qve vastabat, multis hominum millibus, partim cœsis partim in captivitatem abductis, imo tota Hungaria barbarorum injuriis obnoxia erat, nisi Solymannus vicisse & vastasse contentus, relictâ sine præsidio Buda, ad motus in Natolia componendos discessisset. Liberare qvidem sic relictam potuissent, ast cum consilium de Rege eligendo inibant, Proceres, in diversas sententias euntes, odiis suis & regnandi desiderio, Turcarum jugum jam ipsi sollicitabant.

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Albam Regiam pleriqve Regni Proceres confluebant, de Rege & Regni conservatione consultaturi. Una ferè vox & sensus erat omnium, liberam fuisse semper gentem Hungaricam, hujus libertatis in eligendo præsertim Rege maximam vim esse ac præstantiam: majorum suorum iniqvam fuisse sententiam, qvi mortuo Matthia, alienigenam Regem induxissent; hinc tantas calamitates & regni ruinam dedecusqve profectum esse; qvid deinceps

ceps in alieno Principe spei ponere deberent, ex præteritis documentis eluceſſere. His ergo moti, qvi aderant JOHANNEM *Scepuſium*, hactenus *Tranſylvaniæ Vayvodam*, jam tum in agro *Tokaienſi Regem proclamatum*, ſibi eligebant, & per manus Johannis de Varda, qvem Archi Epiſcopum Strigonii Johannes declaraverat, miniſtrantibus Stephano Broderico Epiſcopo Vacienſi, & Johanne Statilio, qvem ex Præpoſito veteris Budæ Epiſcopum Albæ Juliæ fecerat, ſolitis ceremoniis Regii faſcibus ornabant.

Reliqvi Procerum, qvi deerant, inter qvos præcipuus erat Palatinus, cui odium capitale cum Johanne intercedebat, in Comitiis Poſonium convocatis, ex Favore in FERDINANDUM *Auſtriacum*, ANNAMqve *Conjugem*, hunc Regno dignum pronunciabant, qvippe ad qvem jure pacti & connubii pertinebat. Qvemadmodum itaqve ſolem unum Mundus tantum fert, ita corona Hungariæ duobus capitibus inſi-

ſiſtere non poterat, nec Regnum duos Reges ferre, hinc inteſtinis bellis qvod ſupererat Regni perdebatur. Nullus Regum, cauſæ ſuæ deeſſe volebat. Ferdinandus adverſarium, metu magis qvam amore, electum putabat, armisqve eum perſeqvebatur, tam felici ſucceſſu, ut capta Budâ qvam Johannes adventante Ferdinandi exercitu deſeruerat, ex Hungaria & Tranſylvania in Poloniam, Scepuſium pelleret, in illisq; oris præſidium qværere adigeret. Non ſuccedebant hic ex animi voto Johanni qvæſita præſidia, ad Turcarum ergo auxilia converſus, abjecta malorum qvæ ſecutura eſſent cogitatione, in Solymanni fidem ſe dabat, regnumqve ambitione ſua denuo perturbatum, in pacis ſalutisqve diſcrimen adducebat, a qvo etiam reductus, Ferdinando regnum eripuit, Turcoqve tradidit.

Interea Comes, ob infelicem pugnam, ne patriæ deeſſet, Cibinum redierat, ubi Monachi Edictum Regis ulti-

ultimum, non modo Articulis Comitiorum, qvos Ludovicus in Campo Rakos sanciverat, his verbis: *Lutherani omnes de regno extirpentur, & ubicunqve reperti fuerint, non solum per Ecclesiasticas sed etiam per seculares personas, libere capiantur & comburantur*, insertum, sed post oblatas qverelas, speciali mandato, ad exequendũ, Comiti injunctum, urgebant, & Senatum Cibinienſem ad proscribendum ex urbe *Silesitam* adegerant. Vix in tanto discrimine authoritate Comitis *Georgius* cum Collegis sese tutari potuerat, nec potuisset, nisi Senatus exitum ejus, ob seditionẽ metuendam, urgere destitisset. Post felicem & exoptatum reditum vero, omnes conatus Monachorum irriti erant, qvod maximo Zelo reformationis negotium urgeret Comes, & Silesium domo propria aleret, ubi tutus publicè docens, hos etiam qvi adhuc Papicolis adhærebant, in Lutheranorum castra trahebat, unde non solũ Cibinii, sed & in aliis

aliis Transylvaniæ locis Lux Evangelii coruscare incipiebat.

Afferrebantur rumores de electo novo Rege, apud hunc, novos successus sibi promittebant Papicolæ, nec fallebat spes, dum enim proventus Ecclesiasticos iisdem surripere & non nisi qvi ad sustentationem Clericorum sufficiebant relinqvere cogitabat, novo fulmine submINistrato in Lutheranos sævire permittebat, & ut ferro flammisqve persequerentur jubebat. Scriptum est Mandatum d. 21. Jan. Anni 1527.

Elati hoc mandato Senatum ad persequendum Lutheranos, nullo persvasionis genere omisso, mox precibus mox minis, adigere tentant, sed qvemadmodum Novi Regis Electio innotuerat, ita & Procerum disidia Cibinienses non latebant, hinc ignari cujus partes amplecti debeant, mandatum excqvi nec volebant nec consultum putabant, potius qui fere omnes doctorem Lutherum, ejusqve ex sacris scripturis repurgatam doctrinam,

nam, jam seqvebantur, illud toti agebant, ne impediri a Monachis posset reformationis negotium, qvod facile si ex civitate ire juberentur fieri posse sibi persuadebant. Rex de Sceptro cum Ferdinando decertabat, nec Clericorum res promovere poterat, & Archi Episcopus, non nisi literis impotentibus præsidioiis esse poterat. Imo mox victus castrisqve exutus Rex, Transyluaniam Ferdinando relinqvebat, quam occupatam, & per Alexium Bethlen in fidem receptã, hic in religionis negotio nullo modo impediendã asserebat, sed cupidissimus corrigendæ atqve constituendæ Religionis, ut adhibitis moderatis judicibus negotium fidei omnium amore componere, utrinqve de jure humano, vitioqve per odium collecto, qviddam in optatam concordiam remittere, singulorum offensas deponere & rectis animis, sana voluntate, deliberatis judiciis, studio cœlesti, & beneficio in qvem-

qvemqve parato componere velint, Papicolæ & Lutherani, mandabat.

Incubuisset omnibus ad colloqvium sese offerre, sed Papicolæ, non nisi ferro & flammis transigendum putabant, & ut Lutherani ex Urbe pellerentur juxta edicta Regia postulabant. Pronum ad talia experti fuerant Johannem, a Ferdinando vero qvippiam sese obtentu ros desperabant, qvi lege latâ, ad colloqvium ipsos amandaverat. Spem ergo concipiebant ex felici Stephani Bathorii successu, qvi exiguis copiis a Johanne ex Polonia missus, in Transylvania aucto exercitu, Ferdinandi Regis copias profligârat, & Nicolaum Grendi Cibinium fugaverat, nunc in Schäsburgensium obsidione obtentus æqvale etiam Cibinienſibus minabatur, qvo currus & eqvos rhedales, etiam a Perrenio, ut adornarent Clerici mandata accipiebant.

Facile perspiciebant Cibinienses qvantum periculi ipsis, Ferdinando tam procul dissito, immineat ne cum dupli

dupli ergo hoste confligere necesse haberent, re maxime intentis oculis, ut ajunt contemplatâ d. 18. Febr. Anno 1529. omnes Monachos, & qvi cum eis Papæ dogmata seqvebantur collectis reculis, intra octiduum sub capitis pœna, urbem excedere, aut Religionem Papisticam ejurare, jubebant, qvo edicto percepto, intra triduum non videbatur, qvi amplius Papistis assensum præberet.

Hujus rei fama per Transylvaniam diffusa, magnùm & incurabile vulnus Ecclesiæ Romanæ infligebat, ubiqve enim de exturbandis Monachis, & introducendis Lutheranis mussitabant incolæ, cum autem deessent qvi docendi munus subirent, religionis principia a Cibinienſibus haurire avebant, & hausissent, nisi Bathoreus post Schäsburgenſium sub urbia exusta, infestis signis Cibinienſium agros vastasset & mox obsidione arctiori urbem cinxisset. In Barcia eqvidem altas etiam conceperat radices Religio, sed Turcarum

rum cum Valachis facta conjunctio, & inopinata in Transylvaniam irruptio, omne convenien di commercium intercipiebat. Statilius tum etiam Episcopalē dignitatem possidebat, *Alba Julia*, qvam *JOHANNES Rex* ei obtulerat, *Natione Dalmata, Vitâ, insignis Epicuri de grege porcus.* Non eum latere diu poterat animus incolarum, qvem qvotidie vel verbis, vel minis prodebant, gnarus ergo, qvod *Chor-Episcopus Cibinienſis* sive *Vicarius Archi-Episcopi Strigonienſis* nec mandatis Regiis, nec anathematis atqve excomunicationis fulmine qvicqvam effeciſſet, nemine reqvisito, pro ea, qvam habere putabat potestate, in omnes gravi pœna animadvertebat, qvotqvot vel colloqvium Lutheranorum, vel Libros orthodoxos postulabant, imo qvicqvam tantum loqvebantur, qvod ex Lutheri Schola prodiisse putabatur Et ut in Religione Papistica, suos confirmaret, nullius non sceleris reos Lntheranos accusabat, *Sacerdotem autem qvi ex suggestu ad populum*

verba fecerat, carnium esum esse rem aliquam mediam, nec in scripturis prohibitam, immani supplicio affligebat. Scilicet plurimis verbis objurgatum, ad carcerem damnabat, ubi a stimulis carnificum tradito, a mane ad vesperam supplicium virgarum sumebatur, usq; dum Episcopus novum supplicium, quo miserum mactaret, inveniret. Reperto hoc, plagis confectum, a lictoribus ex carcere trahebat, leporibus, anseribus & Gallinis vivis circa corpus undiq; pendentibus, onerabat, instigatisq; canibus, per civitatum plateas pellebat, a quibus ailaniatus misere periit, spectaculum multis triste, sed ridiculum impiis factus. Herrman. l.c. ad A. 1533.

Et sic modicis passibus Reformatio serpebat ad ejus obitum usqve, qvem post prædictam crudelitatis scenam exactam, Deo vindice, reperit, paucos enim post dies, conscientiæ angoribus afflictus, & ad insaniam redactus, eodem Anno 1533. d. 4. Novembr. miserrime extinctus est, haud dignam Episco-

scopo vocem eructans, *Vixi ut sus, morior ut Canis.*

Eo vero extincto, exsurgebant qvi terrore ejus præ metu conciderant, & in signem Præceptorem nacti, virum in omni disciplinarum genere versatissimum *M. Johannem Honterum*, Ecclesiarum Transylvanicarum repurgationem meditabantur.

Redierat hic in Patriã *Basileá*, qvo Studiorum causa sese contulerat, & Reformationem ejus præmeditatus, propriis sumptibus Typographiam & Typographos conductos, introduxerat, per qvos, variis opusculis scholasticis ad emoliendos hominum animos, utilitati publicæ jam consulebat. Mox Lutheri libellos & Augustanam Confessionem prælo subjiciebat, aliis opusculis, qvi ante hac non nisi ex Germania parcè & magno precio comparari poterant, Transylvaniam instruebat, animosqve incolarum ut mansvetiores ad addiscendas disciplinas, ita facilio-

res ad amplectendam veritatem reddebat.

Imprimis Senatus Coronensis ardore atqve pietatis Zelo, nec non egregiis in Rempublicam *Honteri* meritis excitabatur, ut rerum Divinarum curam Religionisqve negotium eidem committeret, qvi, adjuncto sibi *Matthia Calvino*, (*& Glaczius qvibusdam audit*) Viro & audaciâ & melioris doctrinæ cognitione, & extemporali facundia excellente, ex *Capitulo Rupensi machinationibus* STATILII, dum in vivis esset, qvod nihil non ageret, ad Papatum abolendum conducens, ex pulso, *M. Valentino Wagnero Coronensi Linguæ Græcæ imprimis peritissimo, & Johanne Fuehsio* eo tempore Reipublicæ Coronensis Dictatore, Viro & vitæ & morum integritate insigni, *Reformationis, Libello* adornato, in qvo veræ atqve repurgatæ doctrinæ fundamenta delineata, palam omnibus legenda proponebat, felicissimo successu *Barciam* totam in Lutheri castra trahebat, *Ad sam privatam*

privatam abrogabat & Anno 1542. Mense Octobri *Sacram Cœnam sub utraq; specie administrari curabat.*

Cedebat tum Transylvania ISABELLÆ, *Regis Johannis Uxori.* Nam post varias de sceptro decertationes, *Johannes Rex, Franciscum Frangepanem Archi-Episcopum Colocensem ad Cæsarem* miserat, sanciendæ pacis ergo. Cæsar *Lundensi Episcopo* ad Fratrem misso, ne conditiones pacis respueret admonens, his conditionibus pacem procurarat, ut suo qvisqve præsidio tueretur, qvas urbes & arces in potestate sua haberet, *Ferdinandus Johannem*, qvem antea *Vayvodam* seu *Palatinum*, vel *ut Sturtzelius, Historicorum facile Princeps vult, Præfectum* appellarat, Regem agnosceret, & *Johanne* ex vivis exempto, *Ferdinandus* Regno potiretur.

Obtenta pace *Johannes*, Rex nullo non adversitatum genere exercitatus, jam qvietis studiosus, de ineundo matrimonio consultabat, missisqve Legatis *Stephano Broderico & Verbeisio*, ISA-

BELLAM *Sigismundi Regis Poloniæ filiam* obtinebat. Dum vero *Albæ* inauguratio Novæ nuptæ, Nuptiarumqve solenitas peragebatur, *Stephanus Maylath* & *Emericus Balassa*, qvem alii *Cibakum* vocant, novis adversus *Johannem* conspirabant consiliis, *Transylvaniamq;* sibi vendicabant, qvapropter Rex *Budâ* exercitu conscripto, Reginâ gravidâ relictâ, in *Transylvaniâ* movebat, & indicto *Thordam* conventu, specialibusqve ad conjuratos literis missis, ut Regni Proceres omnes adessent mandabat. *Maylathus* male sibi conscius in arcem *Fogaras* se recipiens, præsidio munitus, eventum conventus præstolabatur. *Balassa* vero pœnitudine ductus, pullato amictu, ad Regem veniens, veniam cum *Kendio* impetrabat.

Videns ergo Rex *Mailathi* animum, soluto conventu partem copiarum ad eum obsidendum mittebat, partem ad occupandas *Kendii* arces, *Mailathi* præsidio instructas, dirigebat, ipse haud exiguo stipatus satellitio, valetudinem

dinem qva laborabat curaturus, *Szaszfebesium* se conferebat, qvo delatus, lætum de felici Reginæ partu nuncium accipiens, liberaliusqve mero & affectibus indulgens, a febre in qvam exhinc incidebat Anno 1540. d. 12. Julii Anno ætatis LIII. extingvebatur, postqvam *filium, testamento hæredem, sub tutela Episcopi Varadienſis, Georgii Martinuſii Croati, & Petro-Vicchii, ænominaverat*, cujus etiam capiti corona insolemnitate Patris funebri Albæ esi imposita.

Ferdinandus pacti cum Johanne initi memor, armis qvod verbis non poterat sibi vendicandum Regnum putabat, conscriptoqve exercitu, aliqvot locavi sibi asserebat feliciter, usqve dum Regina *a Solymanno* auxilia accipiebat, qvibus Ferdinandi cohortes profligabantur, & Regina, spe humanitatis & clementiæ delusa, ac specie infaustissimæ Clientelæ decepta, sede Regia excludebatur, Regnoqve exuebatur. Post varias qvippe consultationes, per Chausiorum Magistrum, *Solymannus* Reginæ

nunciabat, se urbem, (Budam) & arcem sibi retenturũ, donec puer adoleſceret; eo qvod ipſa contra Germanos hoſtes, eam tueri non poſſet, ſibi vero grave moleſtumqve foret, qvotannis cum exercitu ad eos arcendos advolare: igitur decreviſſe, ut ipſa cum filio Tranſylvaniam provinciam haberet, ſimul cum Ungariæ inferioris parte, ac Lippæ & Temes varii ditione, atqve iis qvas Johannes ſuperſtes obtinuiſſet, ſalis & aurifodinis, qvæ in finibus Poloniæ, Sigismundo Patri vicinis, qvod ei haud mediocri ſolatio eſſe qveat, in Maramarusio habentur, *Georgium Monachum* uti Johannes moriens mandaverat, tutorem & Regni adminiſtratorem futurum: *Petrovicchio Temeſvarii* Præfecturam ratam fore, ſe daturum currus & ſarcinaria jumenta, qvibus tota Reginæ ſuppellex Lippam usqve deferatur: poſſe illinc in Tranſylvaniam pervehi. Velle etiam ut tormenta omnia, bellicusqve apparatus & commeatus in urbe & arce relinqvatur.

tur. Conceſſurum ſuper his fidei ſuæ diplomata, qvibus pupillo caveat, ſe ei Budam redditurum, qvum ad idoneam regno adminiſtrando ætatem, Deo juvante perveniret.

Qvibus intellectis Regina multis lachrymis & gemitu, Tyranni perfidiam tacitis votis deteſtata, neceſſitati cedere arceqve excedere & in Tranſylvaniam iter ſuſcipere cogebatur. Iſthvanff. l. c. p. 158. col. b.

In Tranſylvaniam translata, obſtupeſcebat ad tantum doctrinæ Evangelicæ Lutheranorum progreſsum novus hoſpes. Inſtinctu ergo *Georgii Martinuſii*, Comitia Regni Tranſylvaniæ Generalia indicebat Claudiopolim A. 1543. ut & de Regni Conſervatione cũ Proceribus conſultaret, & Religionis negotium iisdem proponeret, ad qvæ ſpeciali Mandato cũ Coronenſibus Reformator eorum Johannes Honterus perſonaliter, evocabatur. Qvod maximum ſubituri eſſent diſcrimen, augurabantur Coronenſes ex crudeli Æditui Va-

radinensis combustione. Impegerat hic pio Zelo alapam mulieri statuam religiose adoranti, cum in ingressu cum Regina Georgius Varadini, commoraretur, ut ergo, Episcopus illius Loci, Zelum qvem præ se ferebat demonstraret, ad rogum eundem condemnabat, & flammis ei vitam rapiebat.

Freti tamen Dei auxilio, *Johannem Fuchsium, Judicem*, duobus Senatoribus comitatum, & *Matthiam Calvinum*, loco Honteri, ad evitandas, qvas ei struxerant vitæ insidias domi relicti, cum *Jeremia Jackelio Pastore Coronensi, Nicolao Stephani Pastore Rosonensi*, & Valentino Heltvimanno mittebant, qvo evocabantur, ut & de instituta reformatione rationem redderent, & aqud Reginam de publico exercitio Religionis purioris, interpellarent.

Aderant jam omnes, cum *Martinusius*, ut suam pro asserenda Curiæ Romanæ authoritate, fidem gnaviter probaret, Lutheranæ Religionis Doctores, rogo imponere & cremare postulabat,

labat, sed *Urbanus Batyani*, Jovio historico celebris, Reginæ Consiliarius, *Michael Csaki, itidem Reginæ Consiliarius & Adrianus, Medicinæ Doctor, Archi-Diaconus Dobocensis*, accuratiori consideratione rem dignam esse asserebant, & ut ad Colloqvium admitterentur, interpellebant, qvo cum & reliqvorum animi propenderent, tandem instituto colloqvio, ad exemplum, Theologorum Wittebergensium Saxonicorum, Augustæ patratum, in omnibus ad solam Scripturam sacrā recurrebant Lutherani & ex hac veritatem demonstrabant, adversariorumq; ex Patribus, Conciliis & Traditionibus prolata oracula masculè redarguentes, opprobrio omnium exponebant. Nocte insequente diem, qva hæc acta fuerant, in aulam denuo evocabantur, & promissionibus minisqve ad amplectendam Religionem Pontificiam sollicitabantur Lutherani, sed se in semel agnita veritate permansuros constanter asserebant. Extrema tentare cupiebat Martinusius,

tinusius,& tentasset,nisi Consiliarii jam nominati vim omnem inhibuissent, salvosqve ad suos ut redire Lutheranos juberet monuissent, qvo factū ut cum mascule omnes Papicolarum sophisticationes elusissent,tandem, illæsi Dei sub tutela, Coronam redirent, haud paucis Procerum relictis, qvi pro nugis Papistica dogmata, Lutheranam vero Religionem pro Dei oraculis suscipiebant.

Sic feliciori successu qvam pleriqve speraverant,finitâ expeditione, omnium Ecclesiarum Saxonicarum Reformatio subseqvebatur. *Schasburgi* Anno *1544. Lucas Crocaus, patefacto Monachorum qvorundam stupro & homicidio, in propugnaculo qvod Curiam cingit patrato, emigrare omnes Papicolas jubebat, institutaq; Concione verbum DEI, restumqve Sacramentorum usum introducebat. Kysdini Ægydius* ibidem *Pastor*,ejurata Pontificia Religione, repurgabat Ecclesiam, summa industria, & singulari animi candore, dogmata purioris religionis Auditoribus suis instillabat. *Muschnæ Vincentius Auri Faber* idem præstare adnitebatur, sed impeditus a *Francisco* qvodam, *Canonico Albense, Episcopi Albensis Vicario*,tum demum pro voto rem exeqvebatur, cum *Franciscus* loco ab incolis pulsus, *Kisselkini* præsidium qværere cogeretur, ubi *Hangasius* voti sui compos, qvotidie plebi articulos fidei proponebat, & *Francisco* viam alibi divertendi patefaciebat. *Reichvinienses* audita *Francisci* sorte, vicinorumq; facto,ex Ecclesia sua etiam Monachos exire jubebant,& *Glatzium* sibi *Pastorem & Reformatorem eligebant. Birthalbini Franciscus Salicaus, Media Bartholomæus Altenbergius, Bistricii Albertus Cesarius, Heidendorffii Adamus Pomarius, Lechnicii Christianus quidam, Sabesii Jacobus Mellenbrigerus*, aliiqve alibi reformationem ut urgebant,ita felicissime obtinebant, ut ad annum usqve 1545. absolutam Saxonicarum Ecclesiarum reformationem Martinusius videre cogeretur, cum omnibus qvi authoritatem Papæ tueri satagebant.

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtár
Székelyudvarhely

Interea & apud *Hungaros, Siculosq;* opera variorum maximum incrementum sumserat religionis negotium. Claruerat qvippe Anno 1529. memorabilis Domina, relicta vidua *Petri Jaxit*, qvæ in reformandis subditis suis, tam in citeriori qvam ulteriori Hungaria, præcipue in Distrietu interamni, qvi *Chryso* hinc & inde Marisio clauditur, miro Zelo flagraverat, & cum eo tempore rariores essent viri docti, qvi Gregi Christi præirent, eorum numerum ex facultatibus suis liberali impensa auxerat, Papai l. c. Anno 1530. *Stephanus Kopacsi* & *Michael Sztarai*, antiqvissimæ stirpis Heroem *Petrum Perenxium* Virum Magnificum, hac luce bearat, cujus exemplo haud pauci, eidem cætui sese adjunxerant. Nobile oppidum *Uihelynum*, ad Bodrogum amnem situm, Anno 1531. opera *Michaelis Szilvasi*, *Andreæ Batizi*, *Matthiæ Devai*, & magni Evangelicorum Patroni, Gaspari Oragsii reformationem in jubilo Spiritus exceperat. Seqventibus Annis

nis variis in locis in eadem Palæstra desudarant, Sebastianus Carolinus, Ludovicus Szegedinus aliiqve plurimi, qvos ratio instituti non fert, ut adscribantur.

Et cum Coronæ multi *Græcorum* commorarentur, Anno 1544. Doctissimus *Vagnerus*, *Græcam Catechesin* jam in eorũ usum prælo, subjicebat haud sine maximis Universitatum Germanicarum Gratulationibus & approbationibus, eorumqve, in qvarum usum composita erat, emolumento.

Soli *Valachi* nihil de hoc lumine participabant, qvorum sacrificuli, nimis indocti, & vix cantiunculas suas consvetas legere valentes, novos ritus & dogmata respuebant, suaqve qvæ hactenus crediderant, constanti animo retinebant, & adhuc retinent.

Absolutâ itaqve Dei clementiâ & benignitate, Ecclesiarum Saxonicarum Reformatione, & Ministrorum purioris doctrinæ numero crescente, ut, certam Confessionis formulam, qvâ

Hagy. Re236 Múzeum Tudomány Székelyudvarhely

qvâ tanqvam Fratrum Symbolo, a secus sentientibus discriminarentur, conscriberent, & cuncta decenter fierent, *Mediam*, Saxonum Transylvaniæ oppidum, A. 1545. Synodum cogebant, *communi consensu Lutheranæ, & Augustanam Confessionem, pro norma Confessorum, & professionis fidei secundum qvam, cum e verbo Dei sit desumpta, omnia alia scripta judicare & accommodare oporteat, qvatenus probanda & recipienda sint in eorundem Ecclesiis, deligebant; Ceremonias ut in Saxonia observantur, observandas ordinabant, Ecclesias, supervacaneis altaribus oneratas, unico reservato, ornandas constituebant, Decimas qvas Jus Divinum & Regium iis concesserat Ecclesiis, a Laicis autem sibi offer-*

offerrebãtur, Jure accipiendas, tanqvã Ministris debitam sustentationem, dicebant, & concordiam unionemqve omnium Ecclesiarum, ut conjunctim ab uno Episcopo seu Superintendente Generali dependerent imbant. Et hoc: Antiqvitus enim cum omnes Ecclesiæ Transylvanorum duobus Episcopis parerent, contentiones haud exiguæ, ob taxas & contributiones Vayvodæ persolvendas oriebantur, ne ob viles itaq; causas litibus ansa daretur, unde majus damnũ attrahere sibi possent, consultum erat, unanimi consensu controversiam decidere. Cibinienses eqvidem jure suo in posterum etiam se uti velle asserebant, sed re melius pensitata, tandem in hæc conventũ est: *Cibinienses Decanatus cum pertinentiis seu adhærentibus, ex sede Schenck & Loesch Kirch, in publicis taxis*

onus

onus unius & dimidii Decanatus ferant, ut ex Actis publicis, qvæ in Arcis Capitulorum passim reservantur, videre est.

Eodem consilio Hungari Synodum Erdœdinum, castrum non procul a *Nagy Banya* situm, tutissimum ministrorum reformatorum, ob summam *Dragssii*, qvi maximè iisdem patrocinabatur authoritatem, asylum, convocabant, conscriptisqve 12, Articulis, *1. de Deo, 2. De Mediatore, 3. de justificatione coram Deo, 4. de fide, 5. De bonis operibus, 6. de Sacramentis, 7. de Cultu sacramentali, 8. de Confessione peccatorum, 9. de Libertate Christiana, 10. de Capite & ordine in Ecclesia, 11. qvod jussu Dei facta sit Ecclesiæ a Pontifice Romano defectio, 12. Qvod in reliqvis punctis idem sentiant cum vera Ecclesia, qvemadmodum in Confessione fidei, Augustæ Vindelicorum, Carolo V. Imperatori exhibita, descripta sint, Symbolum eosdem constituebant.*

Extre-

Extrema qvæqve tentare satagebat *Martinussius*, cum perciperet, sine ullo metu, purioris doctrinæ Confessores Synodos congregare, ut qvæ tantas radices in Transylvania acceperat, Religio Lutherana, penitus eradicaretur, & tentasset, nisi reliqvorum Procerum, qvorum pleriqve ipsi, ad meliorem sententiam revocati, resipuerant, obstitissent potentia.

Præcipuus horum erat *Urbanus Batjani*, qvi omnes Monachi conatus infringebat, hunc ergo conducto ad pessimum facinus, optimi Viri famulitio, veneno scelestè tollebat Anno 1546. extinctumq; & a Regina, qvod vetutissimo atqve Nobilissimo Hunnorum genere prognatus, spectatæ etiam eruditionis, virtutis & immotæ in Reginam fidei vir fuerat, funere satis amplo in Basilicam Albensem sepultum, cum Regina doloris causa alio evocata, Albam exierat, ut scelus scelere illustraret, per Franciscum, Canonicum Albensem, jam apud Monachum com-

commorantem, effodi, in fimum transportari, ac ibidem sepeliri curabat, cum nihil asperius detestabiliusqve metu Reginæ in pie defuncti cadaver auderet.

Confecto scelere, præmeditatam persecutionem jam prosequi volebat, dictataqve Colosvariensibus, magna æris mulcta, qvod *Gasparus Heltus* Pastor ibidem, cum Synergis, *Omlatio Hungaro Pastore*, & *Georgio Vizackmanno Ludi Rectore*, qvosdam Libros Scripturæ Sacræ, ex Latino & Germanico, Idiomate Hungarico donassent, initium faciebat. Annis subsequentibus sæpius eandem repetebat, & præmia uberrima pollicebatur, si qvispiam docentium Capita sibi deferret, cum vero Proceres reliqvos a factis suis abhorrere, & Imperium suum respuere intelligeret, fama hæc aliorum consiliorum eum admonebat, animumqve ad alia avocabat.

A. 1549. cum itaq; Tranqvillitas qvædam Ecclesiis suborta videretur, Hungari

gari secundam Synodum convocabant Tornam, ubi ne a Doctrina in melius mutata, mores Ministrorum alieni essent, conditis XIII. Articulis de officio vita & vestitu decenti cautum est. *Papai l.c.* Saxones vero Honterum suum maximo omnium dolore expirasse percipere cogebantur. Qvem luctum maxima mox calamitas, ex fatali Regni mutatione orta, qvæ extrema qvæqve Ecclesiis minabatur, excipiebat.

Rapuerat sibi Monachus Comitatus ab Hungaria distractos, arces qvasdam Transylvaniæ, variis artibus elusa Regina, suas fecerat, & Johannis ex ephebiis excedentis indolem Regiam metuens, clam ad Ferdinandum defecerat. Petrus Petrovitius Tutor Reginæ & Pupilli, Monacho pari potestate Johannis testamento collega datus, Vir qvidem simplex, & ab omni ambitione procul, sed tenacitate singulari, qvod videret Reginam & pupillum inania nomina esse, Georgium impe-

Haiz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára Gyulafehérvár

imperio potiri, rerumqve omnium ſummam ad illum reſpicere: opes cenſusqve Regni non in publicum redigi, nec pupillo ad futuros uſus cumulari; ſed omnia a Monacho pro libidine adminiſtrari, urbes & copias militares ab ejus nutu pendere, qvi cæptis ejus obſtarent, variis circumventos artibus opprimi, &c. tantum ut Ferdinandi Res melius promovere qviret: conſilio cum Regina atqve iis, qvos pupillo imprimis fidos putabat, communicato, auctor fuerat Georgio ſvaſorq; ut delectis ad cuſtodiam, ærarii, probatæ fidei & induſtriæ viris, pecuniam, qvæ ex fodinis auri, ſalis, argenti, ac vectigalibus & liberarum civitatum cenſibus perveniret, ad pupilli adultam ætatem congerendam pateretur: verum Georgius, re diſſimulata, nimiũ qvantum exacerbatus reſponderat ſe officio ſuo hucusq; nunqvam defuiſſe, nec unqvam defuturũ fore. Qvæ poſtqvam ad Reginam delata eſſent, cui omnium optime conſtabat ſibi verba tantum dari, & præter Regii nominis Ti-

titulum, ſibi nullam ſupereſſe poteſtatem, vehementer eam commovebant, mox ex Tranſylvania Lippam migrare mox in Poloniã ad Matrem ſe recipere cogitabat & Anno 1550. recepiſſet, niſi Reginæ Mater, prævidens qvid ex abſentia filiæ oriri poſſet, eam a cæpto abduxiſſet, & Georgium officii pupillo debiti admonens, ad bona verba compuliſſet.

Meliora ſperabat Regina, ſed mox maximo cum damno ſe deceptam deflere, perfidiamqve Monachi deteſtari votis ſuis cogebatur. Vix enim in gratiam receptus erat, ubi ad Ferdinandum, qvi, ſi operam in provincia & Corona tradenda ſtrenuam navaret Monachus, Archi Epiſcopatum Strigonienſem, & interpoſitionem apud Pontificem pro Cardinalatu conſeqvendo, ei pollicebatur, deficiebat. Latere Animus Monachi Reginam diu non poterat. Certior autem de perfidi Tutoris machinationibus facta indictis Claudio polim Comitiis multum de

de ejus cum Ferdinando Rege consiliis conatibusqve qværebatur, literisqve Solymannum easdem edocebat.

Solymannus negotio Budensi Purpurato dato, ut Reginæ succurreret mandabat; Regina, sub ducibus Losontio & Patotio militem conscribebat, cumq; Petrovitio qvi ex Thracibus eqvitum alas & cohortes evocaverat, ut sese conjungerent mandabat. Georgius qvi sibi etiam deesse nolebat, exercitum temere conflabat, unde variæ clades datæ acceptæqve sunt, usqve dum annuente Solymanno, & ultionis tempus differente, rursus Monachus cum Regina in gratiam rediret.

Cum tandem & hæc concordia, infirmis nixa fundamentis paulo post corrueret, & Monacho, accersitis ex Germania copiis, armato esse contigisset, Regina undiqve pressa, transigebat cum Ferdinando, eiqve Transylvaniam cum jure Regni Hungarici certis conditionibus cedebat.

Voti

Voti sui jam compos Martinusius, Papismum in Transylvaniam reducere satagebat, Franciscum, Muschnâ nuper & Kisselkino expulsum, Episcopum Transylvaniæ denominabat, Pastoribus & Rectoribus Scholarum igneme & rotam decernebat, & uxores Pastorum cum liberis, qvod ad aratra adigere velit, minabatur. Ast mox cum in Turcas, qvi felici successu varia Hungariæ castra occupaverant, propensior videretur, e medio per Johannem Baptistam Castaldum, ipsi a Ferdinando in rebus administrandis sociatum, repente tollebatur, Anno 1551. Vid. omnino Istvanff. Lib. XVI. seqq. Rewam Centuria VI. Ortelium ad Annum 1549. 50. 51. & sic Ecclesiis insultare desistebat.

Sublato Georgio, Castaldus Transylvaniam tenens, copias & milites inter Saxonicas urbes, earumqve suburbana, interq; Siculos hybernare jubebat, nihil qvicqvam vero in Religionis negotio mutare volebat vel audebat,

ubi Ferdinandus, de unione Hungariæ, & Transylvaniæ nimium sollicitus, animorum rationes seqvabatur, & Religioni Lutheranæ nunqvam infensus, qvam nuper perturbare noluerat, nec nunc impedire volebat.

Liberatæ ergo metu Ecclesiæ, ut omnia ordine fierent, consultabant, & qvidem Anno 1552. Primo Hungaricarum Ministri, qvi & inter has turbas Anno 1550. in oppido Torna, convenerant & officium Episcopi seu Superintendentis, qvid nimirum in visitatione ipsi facto opus sit, & qvousqve in jurisdictione pergendum esset exposuerant, & definierant, Berghusium seu Beregizaszinum, oppidum ex nupera Georgii Lobovitzkii Marschalli Poloniæ oppugnatione celebre, confluebant, *ubi repetitâ Doctrinâ, de Cœna Domini, Confessionem Auricularem damnabant, publicam confirmabant, de Stipendio Ministrorum, præcipue ubi Patroni*

troni desunt, & aliàs pauciores Auditores, iidq; pauperculi, ministro alendo non sufficiunt unde sarciri, & Ministro laboranti qvomodo subveniri debeat, decernebant, & Altaria ex Ecclesiis ejecta, ne readificarentur, concludebant; ubi autem eadem nondum sublata essent ac per vim ab Auditoribus detinerentur, Pastores exitu administrare sacramenta posse, modo doctrina urgeretur confirmabant. Papai l. c.

Deinde Anno 1552. Ministri Ecclesiarum Saxonicarum Synodum conscribebant Cibinium, electoqve *Paulo Wiener Labacense*, Pastore Ecclesiæ Cibinensis in Episcopum, seu Superintendentem Generalem, Ordinationis munus ei demandabant, & conditiones in hoc negotio observandas, eidem præscribebant, qvas cum multum conducere plerisqve qveant, huc annotare non supervacaneum fuerit.

1. *Candidati Ministerii, Capita & Locos Doctrinæ Christianæ, tene-*

ant, recitent, explicent, & Catechismum probè norint.

2. Definitiones & quicquid dicunt & afferunt, testimonijs Sacræ Scripturæ probent, & quo singula loco sint posita, ostendant.

3. Vernacula sua lingua explicent, quod latinè dixerunt, ut, num & ipsi intelligant & percipiant, & populo proponere possint ea quæ recitant, intelligi possit.

4. De Articulis Controversis, contra Pontificios, Sacramentarios, Anabaptistas Anti Trinitarios & similes, veram sententiam ostendant, ac testimonijs Scripturæ confirment.

5. Libros, numerum, & ordinem Veteris ac Novi Testamenti sciant.

6. Te-

6. Testimonia pietatis habeant, & doctrinæ sanæ, comprehensæ Scriptis Propheticis & Apostolicis (quibus in summam & formam subjicimus Confessionem Augustanam, ejusdem Apologiam, utrumq; Catechismum Lutheri & Articulos Schmalcaldicos) se studiosos, Sectatores & Confessores esse velle sanctè promittant.

Excedebat Anno sequenti ex vivis Paulus Wiener, Primus Saxonicarum Ecclesiarum Episcopus, cui in Pastoratu succedebat Matthias Hebierus, in Episcopatuque successit, si Synodum, Lutheranæ Saxonum Ecclesiæ, ob varias Patriæ calamitates ex bello intestino, ortas, celebrare potuissent. Aspernabantur enim tũ pleriqve Proceres Imperium Germanorum, imploratisqve Turcarum & Reginæ Isabellæ, in Polonia commorantis auxiliis, bellum ex bello serebant, quod non nisi exclusio-

ne Ferdinandi e Provincia, & Reginæ in Regnum reductione Anno 1556. finiebatur. Maximas interea accidisse revolutiones facile qvilibet videt, & plenius videre potest, ex Militis Scriptoris Transylvani Chronico, qvod sub Titulo: Stebenbürgischer Würg-Engel/ hoc seculo prodiit, Isthvanffii Hist. Rer. Hung l. c. Revvæ Centur. VI. Ortelii Hungaria, ad Annum 1551. usqve 1556. Garparis Ensii Histor. Ungaricæ Lib. 5. seqq. aliisqve.

Post amotum autem a Patria intestinum bellum, cum externum tantum Regni finibus incumberet ad d. 13. Jan. A. 1557. Cibinium conveniebant, Matthiam Heblerum in secundum Transylvaniæ Episcopum eligebant, & qvod inter hos belli strepitus Franciscus Stanckarus, in Transylvaniam ex Borussia per Hungariam arrivarat, & præter Martinum Kalman Csehi, (aliis Kalmanchæus, & Calmanchæus, Kalmantzius qvibusdam, aliis deniqve Martinus Santa, audit) Errorem hæreticum

ticum disseminarat, & adhuc disseminabat, Articulos aliqvos condebant, in qvorum

1. *Omnes Errores Novorum Nestorianorum, omniumqve Sacramentariorum, videl. Berengarii Vicleffii, Carlstadii Zvinglii, Oecolampadii, Calvini, &c. damnantur.*

2. *In Sacramentis & absolutione, formam Ecclesiæ Wittebergensis servandam esse, idqve manè, sobrie, & in loco publico Ecclesiæ, lingva vernacula, a Sacerdotibus veste alba linteâ, idolis carente, ad imitationem primitivæ Ecclesiæ, & stantium ante Thronum agni immaculati, nec non Sanctorum Angelorum hoc habitu gaudentium, indutis, decernitur.*

3. Ab-

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

3. *Absolutionem qvoq; privatam observandam esse concluditur.*

4. *E templo omnes picturas fabulosas ejiciendas, historias vero sacras retinendas esse, mandatur.*

5 *Introductio puerperarum & novarum nuptarum confirmatur. ac*

6. *In festis aliisqve Solennitatibus, omnia fieri debere, ut extet in Libello reformatarum Ecclesiarum Saxonicarum, concluditur.*

Scilicet Anno 1553. *Franciscus Stanckarus, Italus Mantuanus*, qvi deserto Papismo, superioribus Annis in Borussiam veniens, ob insignem lingvarũ cognitionem, Professor Lingvæ hebrææ Regiomonti creatus, circa illud tempus, qvo *Andreas Osiander* itidem Regiomontanus Professor Schisma, asserendo, *Christum, Adamo etiam non lapso incarnandum fuisse, sed non crucifigendam, hominemqve essentiali Dei justitia justificari, & Christum secundum divinam naturam esse nostram justitiam, & huic errori se esse opponens*, in errorem *Lombardicum* incidens, qvem authorem tanti faciebat, ut, dicere non vereretur, *unum Petrum Lombardum plus valere, qvam C. Lutheros CC. Melanchtones, CCC. Bullingeros, CD. Martyres &* , D. *Calvinos*, affirmarat, *Christum tantum secundum humanam naturam esse nostrum Mediatorem*, ideoqve ab officio ire jussus, in Hungariam venerat, & in loco de persona Christi & Cœna Dominica, ad Calvinianos deficiens, tetros errores suos ubiq; disseminare studuerat, sed ob id à Leonhardo Stœckelio, Rectore Bartphense, disputationibus publicis, ut & scriptis qvibusdam confusus, alibi fortunam suam experiri cogebatur. In Transylvaniam ergo veniens, qvod in Hungaria efficere minime potuerat, hic posse sperabat; ubi, nondum de fœtidis ejus erroribus qvisqvam informatus erat, multosqve seducebat, usqve dum An-

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Gyűjteménye Székelyudvarhely

no 1554. in Congregatione Miniſtrorum Eccleſiarum Hungaricarum, in Ovar ad tertiam feriam palmarum, coactâ, 1. ſincera & vera de Cœna Domini Doctrina explicabatur, & confirmabatur, in eaq; ſubſiſtendum eſſe decernebatur. Intererant Synodo LXXXIIX. Paſtores, magnaq; Nobilium pars, qvi jam nominato de Sacra Cœna, Articulo, hos adhuc addebant:

2. *Retinendum eſſe panem azymum, in adminiſtratione Sacræ Domini Cœnæ.*

3. *Abſolutionem privatam itidem obſervari poſſe.*

4. *Altarium & tabellarum amolitionem, non ad Miniſtros Eccleſiæ, ſed Magiſtratum ſpectare.*

5. *In Baptiſmo Suſceptores admittendos eſſe.*

6. *Introducendas eſſe puerperas ſuo tempore.*

7. *Matrimonia juramento firmanda eſſe.*

8. *Dies Feſtos hactenus receptos obſervandos eſſe.*

9. *Superintendentes & Prælatos eſſe eligendos, propter conſenſum in doctrina & ceremoniis retinendis, & propter diſciplinam honeſtam.*

Qvibus ſic decretis, Demetrium Tordai, Paſtorem Ovarienſem, primum Hungarorum Superintendentem eligebant.

Poſt hæc non ſuccedebat ſuſcepta Eccleſiarum deformatio Stanckaro, variis tamen artibus Magnates eludere, & Laicos decipere ſtudebat, comparataqve ſibi amicitia Georgii Bathori, docendi munus ab eo petebat, edoctus autem de ejus erroribus Bathorius, Synodum, ut melius, in re difficultate haud carente, informaretur congregabat, in qva cum Articulos, cum Auguſtana Confeſſione, & reliqvis Libris Symbolicis exactiſſimè convenientes conſcriberent congregati, ex qvibus fallendi ſtudium facile intelligebat, non modo docendi munus Stanckaro non committebat, ſed & ex Tranſylvania maximis minis ire eum jubebat.

Claudiopolim ergo instituto itinere ibidem per tempus commorabatur.

Vix hos furores sustinuerat Ecclesia, cum *Calamanchæus*, in majorem insaniam prolapsus, Debretzini, qvo Pastor Berckhusio vocatus fuerat, Calvini errores Auditoribus suis inculcabat, imagines e templis ejiciendas docebat, & ut erat Vir ferocis, prælati tumidiqve Spiritus, qvi multa thrasonice de sese gloriabatur, & mirum in modum, theatricis suis declamationibus, auram vulgi captare poterat, maximum applausum nactus, multos secum, maximo cum Ecclesiæ damno, in extremam perniciem præcipitabat. Qvod cum haud sine ingenti animi dolore perciperet Stœckelius, eundem agressus, ea felicitate qva Stanckarum confuderat, publicè confundebat, & claudum cum Stanckaro in Transylvaniā etiā abigebat, daß sie beyde mit ihrem Stanck in Siebenbürgen hüpffen müssen / ut Schæsæus, acutissimo Poeta, in Epigrammate qvodam ludit. Sciebat Petrovitium, qvem ante-

anteqvam in hos errores inciderat, ad saniorē mentem deduxerat, ut ejuratâ Papistica Religione, sese Evangelicorū adjungere choro non dubitarat, sibi favere, ejus ergo Patrocinio fretus Santa Claudiopolim divertebat, ibiq; multis seductis, inaudita qvædā perpetrabat, unicum non omittendum puto. *Extrahebat ex immunda hara, porcorum lutrem in plateam publicam, infusaq; aqva infantes adductos, pessime, alias utilissima Christianorum rhesi*, HÆC EST LIBERTAS CHRISTIANA, *applicatâ, baptizababat. Hermannus l. c. ad Annum 1554.*

Contra hos Svermeros itaqve prædictos Articulos conscribebant, conscripti Cibinium Ministri Ecclesiarum *Saxonicarum*, præcavere tamen non poterant, qvin maximas radices variis in locis ageret, hæc Ecclesiarum Deformatio, nam adjunxerant, se Kalmanchæo, Ludovico Szegedinus, Laurentius Perek, & Valentinus

Crispus Colosvariensis, Pastor Ecclesiæ Tordensis, qvi Calvinianos se profitebantur, omniaqve Calvini placita defendebant. Ne tamen latius serperet malum, Synodus Provincialis Claudiopolin indicebatur, in qva præcipui Pastores Ecclesiarum totius Transylvaniæ ad disputandum convenientes, Martinum cum assecłis ad defendenda dogmata sua evocabant, sed Martinus, valetudine, qvam plurimi simulatam credebant, præpeditus, apparere aut non volebat, aut non poterat Ludovicus a Collega munere accepto, apparebat qvidem, sed disputationem detrectabat, unde hæreseos cum reliqvis, qvi prædicti Calvini dogmata sequebantur, aut secuturi essent in posterũ, damnabatur, & an sam congregatis subministrabat, Confessionem conscribendi, in qva traditur *1. Sincera de S. Cœna doctrina, 2. Circumgestatio hostiæ consecratæ rejicitur, 3. Prohibitio alterius speciei damnatur, & 4. Transubstantiatio rejicitur.* Hanc, cum non deessent

essent qvi clam ab eadem dissentirent, ad Philippum Melanchtonem, transmittebant, & ejus de ea censuram petebant, qvam Anno seqvente demum d. 16. Januarii rescribens approbavit, *ut videre est ex Confessione hac, cum Censura, aliisq; Confessionibus publice conscriptis, edita Claudiopoli, Typis Georgii Hoffgrevii Anno 1558.*

Interea, Stanckarus apud senatum Cibinienſem, literis interpellarat, ut in urbem reciperetur, & aliqvem ibi commorandi locum haberet, sanctè promittens se civibus neqve gravem, nec ullius seditionis Authorem, per nova dogmata futurum. Qvod cum impetrasset, Cibinium cum uxore & liberis veniens, & per aliqvot mensens ibi delitescens, suum illud de Persona Christi Doctrinæ genus profitebatur, & aliqvos in suam sententiã trahebat, sed re intellecta, illuc unde venerat, redire jubebatur.

Ex urbe pulsus Clandiopolin maximo suo cum damno denuo veniebat. Acce-

perat

perat hic Thomas qvidam, Monachus reformatus, Philippi Melanchtonis, de Stanckari dogmate, recens editum libellum, ex qvo de ejus fundamento & falsitate melius edoctus, cum Francisco Davidis rem communicabat, ut instituto colloqvio ad meliorem Stanckarum mentem reducere adniterentur. Facta erga Conventione, die ultima Dec. A. 1557 ad Disputationem Stanckarum provocabant, ubi cum compareret, Orthodoxi Ecclesiarum suarum sententiam proponebant his verbis: *Se credere & fateri Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, verum Deum & hominem, generis humani Mediatorem esse, non secundum humanam naturam tantum, nec secundum divinam tantum, sed secundum humanam & divinam simul.* Huic sententiæ e diametro contrariam proponebat *Stanckarus*, hac Thesi: *se credere & fateri, Jesum Christum esse Mediatorem nostrum, non secundum, divinam nec secundum divinam & humanam simul, sed secundum humanam tantum*, addens, se non multum dimicare

care cum qvoqvam, ratione communicationis idiomatum, nec unqvam de ea re disputasse, sed de hoc qværere, utrum Divina natura possit intercedere, supplicare, orare, satisfacere &c. sicqve mox argumentorum, ab utraqve parte prolatorum, ventilatio seqvebatur, in qva, cũ, tanto Zelo eruditionisq; specie, Franciscus Davidis, rem ageret, omnium cum admiratione, ut nemo non eum supra ætatem, excellentibus ingenii & eloqventiæ donis donatum confiteretur, confusus Stanckarus haud sine multorum irrisione, ex colloqvio se subducere, & cum ex editis qvibusdam libellis fœtere corã omnibus inciperet, indignabundus, alio se conferre cogebatur, sed nusqvam receptus, tandem Kendii gratiam sibi conciliabat, & Szekely Vasarhelyinum sese conferebat.

Similem fortunam sibi exhinc promittebat contra Chalmanchæum & reliqvos Calvini assecias, Franciscus Davidis, nactusqve occasionẽ, in Synodo, qvam

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtár
Székelyudvarhely

qvam Anno 1558. d. 1. Maji Provincialem, in oppido Thorda denuo celebrabant, *Provinciæ* utriusq; Nationis Pastores, ut de contentis Epistolæ Philippi Melanchtonis edocerentur, eum agressus omnibus præsentibus, disputationibus & argutiis Dialecticis non modo, sed clarissimis etiam scripturæ oraculis, constringebat, ut se nullo pacto evolvere, & extricare valeret, sed confusus de ignorantia sua, & causæ malitia, certũ testimoniũ relinqveret apud præsentes, indignabundusq; sibi ipsi interitum acceleraret. Et hunc, cum vix e congregatione excesserat, nã cum colloqvii infelicem exitum accuratius consideraret, in ægritudinem incedens, blasphemi hujus asserti, qvod & animus meminisse horret, Per recessum egeri corpus Domini necesse esse, si in sacra Cœna Sacramentali & reali manducatione acciperetur, pœnas ex justissimo Dei judicio ei illatas, dabat. Rẽ verbis Herrmanni describere placet: *Cum enim inqvit, horrore mor-*

tis opprimeretur, stercus per os proprium, multa vi & tentamine, miserabili cum ejulatu, evomere coactus est, atq; ita suffocatus, incrementis propriis interiit. Scilicet crudeles obitus, impurus omnis habet, hæc ille.

Celebrarat interea Regina in Colosvar d. 3. Febr. ejusdẽ A. Comitia in qvibus svasu Francisci Kendii, tres Pastorũ Qvartas, qvas ex decimis percipiebant, sibi postularat. Nobiles & Siculi illico consenserant, nec fuerat qvi ex parte Hungarorum verbulum adderet, unde hucusqve Decimis imo & qvarta Decimárum parte carent. At cum Saxones sese interponerent supplices, ne qvid contra primo receptas leges, contra confirmationem, omnium Privilegiorum, & contra Veterem Regum & Principum constitutionem ac consvetudinem, qva semper Ecclesiis liberaliter & honeste opem tulissent, statueretur, decretum de auferendis Saxonum Decimis aboleverat, ne qvam ils daret occasioem offensionis, eo præcipue

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára Székelyudvarhely

cipue tempore, qvo cum Bebeckio, qvi nuper privatis de causis in aulam Turcicam discesserat, receptusqve singulari humanitate & benevolentia, ac in colloqvium admissus, apud purpuratos res suas secretioribus colloqviis egerat, postremo ab iis demissus, ac vestimentis, eqvis, aliisqve muneribus donatus, redierat, ideo vero in maximam rerum novandarum suspicionem, apud Reginam inciderat, (*Isthvanff. l. c. Libr. XX. p. m. 252.*) disfidebat. Papai l. c. ad A. 1558. In iisdem Comitiis de jurisdictione Ecclesiastica, in qvam politici Schæsburgenses, sese ingerere satagebant, disputabatur, ast ne qvid amplius, & in Capitulo Kysdensi, & in aliis locis hac in re tentaretur, Privilegia hac de re olim impetrata Ecclesiis omnibus confirmabantur qvorum unicum, Matthiæ Corvini huc adscribere placet scriptum est hac forma:

Nos MATHIAS DEi Gratia Rex Hungariæ, Bohemiæ &c. Memoriæ commendamus tenore præsentium signi-

ficantes qvibus expedit universis, qvod fidelis noster, Reverendus Dominus Ladislaus Gereb, Electus & Confirmatus, Ecclesiæ Albensis, Majestatis nostræ Attendens, in conspectum graves injurias & tribulationes & oppressiones, universorum Plebanorum ac aliorum Virorum Ecclesiasticorum & omniũ Ecclesiarum, sub Diœcesi & jurisdictione, præfatæ Ecclesiæ Albensis Transilvaniæ, & aliis in illis partibus Regni nostri constitutorum & existentium, gravissima, cũ qverela declaravit, qvod qvamvis Magnificus Comes Stephanus Bathori Vayvoda Noster Transylvanus &c. super Plebanos & alios Viros Ecclesiasticos & Ecclesias prædictarũ partium, nullam unqvam habuerit, neqve de jure debuerit habere, jurisdictionem & potestatem suam exercendi,

cendi, ex qvo alii talium Plebanorũ ac Virorum Ecclesiasticorum, præfato Domino Electo & Confirmato, suæqve Ecclesiæ prænotatæ, alii vero aliis judicibus, & Prælatis Spiritualibus, ordinariis Regni nostri de jure subjecti extitissent, ac deberent subjacere: tamen præfatus Stephano de Bathor, Vayvoda, nacta sibi qvadam potestate privata, non veritus falcẽ in alienam messem mittere, in contemptum & detrimentum jurisdictionis Spiritualis, pluribus in rebo ac negotiis, inter Plebanos & Viros Ecclesiasticos prænotatos, hactenus usus extitisset, mandatisq; suis, iisdẽ Seculari potestati obedire coegisset, in qvo Plebani ipsi & Viri Ecclesiastici, a certis jam temporibus, ab ipso Stephano de Bathor, graves & intollerabiles tribulationes & vexationes, ac oppressiones, præfatus vero

ro Dominus Transylvanus, ac alii Judices & Prælati Spirituales Ordinarii, Jurisdictionis & Authoritatis suæ Ecclesiasticæ, difficilem jacturam & præjudicium paterentur. Supplicavit igitur Majestati Nostræ, Dominus Ladislaus Gercb, suo & aliorum suorum supra notatorum nominibus & in personis, qvatenus eisdem superinde gratiose providere dignaremur. Unde nos, tametsi omnium regnicolarũ nostrorũ jura manutenere amus, Ecclesias tamen Dei & earundem Ministros, præcipuè tenemur & volumus Patrocinio confovere.

Qvapropter supplicatione hujusmodi exaudita, memoratos Plebanos & Ecclesiarum Rectores, Ecclesiasticosqve alios Viros, a modo in sempiternum ab omni & qvalibet potestate & molestatione ac impetitione, Vayvodarum partium illarum

rum Regni Noſtri, præſentis videlicet & futurorum eximent & exonerent, authoritati & jurisdictioni ac poteſtati ſpirituali ejusdem Eccleſiæ Albenſis Tranſylvaniæ, & conſequenter præfati Domini Electi & Confirmati, cæterorumq; Prælatorũ & judicum eorundem ſpiritualium ordinariorum, qvorum intereſt ſeu intererit, prout ſcilicet prius & ab antiqvo eisdem ſubjecti extiterunt, duximus penitus & per omnia reddendos & ſubjiciendos, nihil poteſtatis, nihil deniq; facultatis, ſi qvã forte iidẽ Vayvodæ ex ante actis in eosdẽ Plebanos & Eccleſiaſticos Viros habere prætenderent, apud eosdem relinqventes. Imo eximimus & exoneramus reddimusq; & ſubjicimus præſentium per vigorem. Qvocirca vobis Fidelibus Noſtris, præfato Magnifico Stephano, præſenti, futu-

risqve

risqve Vayvodis & eorundem vice Vayvodis, prædictarum partium regni Noſtri Tranſylvaniæ, præſentiũ ſerie, firmiſsimè præcipimꝰ & mandamus, qvatenus a modo in poſterũ, nullo unqvam tempore, contra jura & libertatẽ Eccleſiarum & jurisdictionẽ Spiritualem, præfati Domini Albenſis, aut aliorum Prælatorum & judicum Ordinariorum Spiritualium illius Regni Noſtri, vosmet ipsos de rebus & negotiis prædictorum Plebanorum & aliorum Virorum Eccleſiaſticorum, qvibuscunq; ex cauſis aut rationibus ingerendos aut intromittendos, vel eosdem ſeculari aut privata potentia deinceps ad parendum & obediendum, præcepto & mandato, atq; voluntati veſtræ, contra prædictam Eccleſiaſticam poteſtatem ac libertatem, nulla cauſa aut ratione præſumatis, nec

sitis ausi qvoqvo modo. Præsentes autem, qvos secreto sigillo nostro, qvo ut Rex Hungariæ utimur, impendenti, communiri fecimus, semper reddi volumus & mandamus, præsentanti. Datum Budæ Feria IV. proxima post Dominic. Invoc. An. 1484. Regnorum Nostrorum, Hungariæ 27. Bohemiæ vero decimo qvinto.

Schæsburgenses vero hoc speciali mandato, ad Ecclesiæ obedientiam revocabat.

ISABELLA Dei Gratia Regina, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, &c. Fidelibus Nostris, Circumspectis Magisttro Civium, Villicis, cœterisqve Juratis Senioribus, Sedis Nostræ Saxonum Segesvar, salutem & gratiã. Ex supplicatione Fidelium Nostrorum Venerabilium Sacerdotum Capituli, ejusdem Sedis Nostræ Saxonicalis Szasz-Kysd, accepimus, qvatenus

tenus vos, citra omnem justitiam, ac consvetudinem hujus Nostri Regni hactenus observatam in causis sedẽ Spiritualem concernentibus, violenter ingereretis, non contenti jurisdictione Vestra, sed etiam jurisdictionem Ecclesiasticam vobis usurpantes, deniqve Libertate eorum ordinaria, hactenus in hoc Regno nostro habita, & a Regibus & Principibus Hungariæ, Nostris Prædecessoribus eis & Ecclesiæ eorum concessо, omnino spoliare & privare cupere tis, in maximum totius Ecclesiastici status & ordinis præjudicium & damnum manifestum. Nos itaqve ob intuitum omnis justitiæ, Venerabiles Plebanos & Sacerdotes Universos in præfata sede nostra existentes, in libertate eorum ordinaria, omnibus & jurisdictionibus ac Privilegiis, ipsorum hactenus habi-

tis conſervare volentes, Fidelitatibus Veſtris harum ſerie, mandamus firmiter, ut a modo, deinceps vos ad Cauſas ſedem ſpiritualem concernentes, puta teſtamentorum, bonorum Eccleſiæ, Domorum Epiſcopalium, Viduarum, Pupillorum, maxime vero Matrimoniales, & ad ſedem eorum deductas, auſu temerariò contra poteſtatem eorum judiciorum ingerere & immittere, neq; judicium interturbare qvoqvo modo præſumatis, perſonasqve ſeculares cujuscunqve conditionis, pro teſtimonio ad ſedem eorum citatas, ne coram judicibus Eccleſiaſticis compareant, impedire, terrere & inhibere non debeatis. Si qvi in medio Veſtrum contumaces reperti fuerint, authoritatem Eccleſiaſticam vilipendentes, Decanus authoritate ſua ordinaria qva fungitur, per cenſuram

ſuram Eccleſiaſticam coercere, & hujusmodi inobedientes punire debeat. Volumus præterea, ne verbo aut facto aliqvo eos perturbare vel lædere audeatis, ſed magis debitam reverentiam obedientiam ac honorem ipſis deferre modis omnibus debeatis & teneamini. Secus in Præmiſſis ſub indignationis noſtræ pœna nulla ratione facere præſumatis Præſent. Perlect. Datum in Colosvard. 5. Febr. Anno 1558.

His ergo obtentis, & Calmanchæo ſublato, Eccleſiæ tranqvillitas qvædã, a plerisqve augurabatur, at vix in ſua qvisqve ſe contulerat, cum & Magnates proventibus ſuis denuo inhiare, Petrum Melius, Paſtorem Debrecini, virum alias eruditum, majori Zelo Doctrinam Calvini urgere, & Stanckarum furenti ſimilem, literas convitiorum plenas, ad Reginam dediſſe, intelligerent.

Scilicet Kendius cum fratre postulata sua qvotidie urgebant, qvo intellecto, qvod periculum in mora esset, ad Reginã excurrebant, & Privilegia qvædã offerentes, speciatim Sigismundi supra adnotatum, confirmationem subscriptione Reginæ cum filio impetrabant. Subscriptio his verbis constat:

Isabella Regina & Johannes Sigismundus m. p. Anno 1558. d. 15. Julii.

Stanckarus literis Reginam cum Proceribus obsecrabat, ne diutius Reformationem, inultam relinqveret, sed potius officium omnibus Regibus & Principibus, imo toti generi humano divinitus commissum, amplectendi puritatem doctrinæ cœlestis juxta Scripturæ sacræ testimonium, Audi Israel præcepta Domini; primum qværite Regnum Dei; Cavete vobis a Pseudo Prophetis, administraret. Mandare enim adhæc Deum, ut omnes veræ doctrinæ depravatores & fanatici Spiritus, qvales sint, Matthias Heblerus, Caspar

Caspar Heltus, Franciscus Davidis &c. qvi JEsu Christo filio Dei, cum Patre & Spiritu S. bellum indixerint, e medio tollantur, hinc se hortari, & rogare, ut authoritate gladii ad judicium Synodale cogerentur & punirentur, juxta jus divinum, in qvo mandetur hæreticorum cum suis facultatibus combustio, vel Canonicum, juxta qvod igni hæretici, omnia autem ipsorum bona fisco tradenda sint, qvod & jus Civile præstoletur.

Sed Apologiâ adversus maledicentiam tantam, tantasqve calumnias, jussu & voluntate omnium in Ecclesiis Transylvanicis, rectè secundum Dei verbum docentium, per Ministros Ecclesiæ Clandiopolitanæ, conscriptâ, in qva, initio acta Colloqvii, superiori Anno cum Stanckaro habiti, summatim recitantur, deinde firmis rationibus, doctrinam Ecclesiarum Transylvanicarum, non commentitiam & hæreticam, ut Stanckarus columnietur, sed veram, i. e. verbo Prophetico & Apo-

ſtolico conſentientem eſſe, oſtenditur, poſtremo breviter & modeſte ad calumnias Stanckari reſpondetur, coram omnibus Stanckarum fœtere faciebant, ut nusqvam receptus, nusqvam profugium amplius in Tranſylvania ei pateret, ſed exire coactus in Polonia ſortem experiri cogeretur, ſicqve abſente authore, error ejus etiam umbra citius evaneſceret.

Solus Petrus Melius voti ſui compos, maximam partem Nobilium, majorem vero Hungarorum atqve Siculorum numerum ad doctrinam ſuam alliciebat, imo tantum non omnes in Calvinianorum caſtra trahebat. Ne itaqve malum hoc omnes Eccleſias inficeret, Franciſcus Davidis ex hucusqve geſtis audacior, variis diſputationibus Petrum ad meliorem ſententiam revocare, concionibus vero populum ad ea unde receſſerant reducere adnitebatur, ſed dum non absqve rixis & jurgiis, imo tumultu ſæpius res finiretur, Davidis fractus & Nobilium favore

vore illectus ex objectisqve Philippi Melanchtonis ſcriptis & Variata Auguſtana Confeſſione dubius, in maximo fervore r emiſſior factus, plus Eccleſiæ defuit qvam profuit. Offerebant ei enim Primas Calviniani, & ut cum Petro Reformationis negotium urgeret petebant, qvas Inito etiam conſilio, non reſpuebat, ita tamen ne res proderetur. Sperabat enim, qvi noverat, Saxones hucusqve magnificè de ſe ſenſiſſe, ſua induſtria futurum, ut utriusqve Religionis aſſeclæ nefando ſyncretismo in unum coirent, & firma veraqve concordia colligarentur.

Clam hinc ſpe conſeqvendi qvod avebat, Saxonum integritate, qvi dolorum talium ignari erant abuſus, primo Lutheranos tanqvam Fratres ſollicitabat, eratq; iis Author mutandorum qvorundam rituum Eccleſiæ, mox cauſam hujus rei exponebat prolixioribus literis, & ad colloqvium, qvos habuerat ante hac inter Saxones amicos,

invitabat, ut de concordia in negotio religionis secum consultarent.

Facile hi videbant, qvid de eo, qvi hactenus optime religionis negotio profuerat, in posterum sibi sperare qveant, missis igitur literis, ad meliorem sententiam ut animum revocaret, petebant, se vero si a tam periculi plenis rebus non abstineat, nusqvam Fratrem eum agnoscere velle, colloqvium etiam tale tanqvam hæreticum se respuere, cum infelicē exitū exinde facile perpicere qvilibet possit, affirmabant. Et sicqvod ille dolo obtinere satagebat, ab eo, apertâ suâ confessione, Amici *Saxones* eum absterrere adnitebantur. Verū enim vero, tantum aberat, ut hæc eum frangeret, ut potius ad majora eum incitaret. Contemni enim se ab Amicis suis dicebat, nec fore ut hujus contemptus, non debitas pœnas luerent, datisqve denuo literis, jam exponebat se totum Calvinianorum castra sequi, Lutheranam vero Religionem, pro hæretica agnoscere, deinde nobilibus

bus adulari incipiebat, qvorum Calvinistæ, eum utrisqve manibus excipiebant, donisqve multis ditatum, ad majora sollicitabant.

Cum itaqve nihil superesse, qvam ut ad Colloqvium & Disputationem res perveniret, putaret Davidis, operâ Patronorum Nobilium, Diploma a *Regina* impetrabat, & qvod ante amicis literis, id jam vi urgebat, Saxonibusqve ut locum conventui aptū decernerent, aurhoritate in Diplomate sibi concessâ, mandabat.

Erant tum inter *Saxones* pleriqve grandævi, veneranda modestia, morum pietate, & doctrinæ sinceritate magis ornati, qvam artibus Dialecticis ad tantam Disputationem instructi, & trepidare merito potuissent, nisi de bonitate causæ suæ certi, certissimum Dei auxilium sibi promisissent. Hoc vero freti Mediam conventum cogebant, Confessionem suam de sanctissima Domini Cœna conscribebant, ejusqve approbationem primo a *Sigismundo*

do Poloniæ Rege obtinebant, deinde ab *Isabella* cum confirmatione omnium suorum Privilegiorum, qvod se undiq; lupis cingi viderent impetrabant. Confirmatio Privilegiorum ex hinc liqvet:

Nos Isabella Dei gratia Regina Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ &c. Memoriæ commendamus tenore præsentium significantes qvibus expedit universis: Qvot cum intelligamus jure divino & humano, Regiæ Celsitudinis esse, ut in qvalibet administratione publica, & Imperio, cultus Dei & Ministerium Ecclesiasticum imprimis & reverenter observetur, nimirum pie & prudenter sanctos Patres, Religionis nostræ lumina, Majores item & Prædecessores nostros Dives Reges Hungariæ, statuisse cernimus, ordinem Ecclesiasticum a seculari, non solum functione atqve effectu, sed etiam liber-

bertatibus, indultis, privilegiis & immunitatibus in solidum discretum & determinatum esse oportere: Suos enim illis Judices & Arbitros eorum & vitæ Censores e consortio fratrum suorum faventer admiserunt, qvi errata corrigerent, defectus, scandala, & qvaliacunqve offendicula in vero & recto judicio emendarent, causas Ecclesiasticarum personarum, item Matrimoniorum, Divortiorum, Testamentorum, Invasionis domorum Episcopalium, bonorum Ecclesiæ, Pupillorum, Orphanorum & alias in decretis & Decretalibus Pontificum nominatim expressas assumerent, discuterent, & rite dijudicarent, ne videlicet injuriis secularium Magistratuum, a qvibus officio, studiis & laboribus distingvuntur, per omnia obnoxii subjectiqve haberen-

tur. Qvin etiam judiciariis oneribus & mulctis gravibus consulto præcaverunt, ne qvis temere violentiam in illis tentare, nève libertatibus concesſis injuriam facere aut emolumenta atqve reditus illorum qvoqvo modo ſibi per vim uſurpare, aut illis ipſis Eccleſiarū Miniſtris impedimento eſſe auderent. Qvas qvidem libertates & immunitates in Eccleſias, a ſanctis Patribus pie introductas, & ad hæc usqve tempora pro Chriſtianorum Principum dignitate, inconcuſsè obſervatas, Nos qvoqve, Filius Noſter Sereniſsimus, Veſtigiis Prædeceſſorū Noſtrorū, Divorum Regum Hungariæ inſiſtentes, immobiles obſervare, & per ſubditos noſtros benevole obſervari facere volumus. Præſertim qvod ex obligatione Noſtra Filiiq; Noſtri Sereniſsimi, in ipſis comitiis Generalibus in Civitate noſtra Coloſvar (eſt Claudiopolis) Per nos celebratis tempore Regreſſus Noſtri in Regnum facti, unumqve nqve ſtatum ſpiritualem ac ſecularem in ſuis libertatibus, prærogativis & indultis conſervare & manutenere debeamus, adigamusqve; non poſſumus admittere qvam plurium conatus, qvi non contenti ſua ipſorum jurisdictione ſeculari, impetum facere in ſpiritualem jurisdictionem, & labefactare Eccleſiam non verentur, neqve Deum, neqve Principum ſtatuta, aut veterem multis jam ſeculis confirmatam conſvetudinem ob oculos habentes, Perſonis Miniſtrorum verbi Dei manūs injicere atqve eas captivare, judicare, deniqve punire etiam non reformidant, receptionem teſtium ſecularium per Miniſtros Eccleſiæ fieri interdicunt

Szegedi Tudományegyetem Könyvtár Szegedi Múzeum

cunt, emolumenta & Proventus Ecclesiarum intercipere & sibi captare satagunt, & qvantum in ipsis est totum ordinem veterem, & semper hactenus sanctè observatam consvetudinem subvertere, atqve jurisdictionem sibi usurpare contendunt, in præjudicium atq; contemptum libertatis Eccleſiasticæ & Ministerii verbi manifestum. Nos itaqve pro functione Nostra, Filiiqve nostri serenissimi Regia, volentes ejusmodi ausus temerarios, & injurias subditorum Nostrorum, tempestive reprimere, ac Ministros Ecclesiarum in juribus suis faventer tueri sicuti par est & defendere, vobis Fidelibus Nostris, Prudentibus Circumspectis Magistris Civium, Judicibus Regiis, juratis Civibus Civitatum Nostrarum, Cibinienſis, Brasovienſis, Medienſis, Segesvarienſis, Bistri-

Bistricienſis, Szaszebesienſis, Villicis item & Grebionibus, ac qvibusvis aliis officialibus septem & duarum Sedium Nostrarum Saxonicalium, modernis & futuris universis & singulis mandamus firmiter, qvatenus nullus omnino vestrum, Ecclesiarum Saxonicalium Plebanos atqve Ministros in suis juribus & antiqvis libertatibus, imo etiam perceptione fructuum, Decimarum & emolumentorum annuorum & jurisdictione ipsorum Ecclesiastica, præcipuè vero in causis supra nominatis impedire, turbare, molestare, aut sub qvopiam prætextu & colore in iis inqvietare, lacessere, damnificare debeat, nec sit ausus qvoqvo modo, sub gravissima indignationis nostræ, Filiiqve nostri Serenissimi pœna & moribus judicariis, ducentorum florenorum in fiscum

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára Székelyudvarhely

fiscum nostrum irremisse persolvendis. In qvorum omnium præmissorum robur, fidem firmam & testimonium, præsentes literas Nostras, ipsis Ecclesiarum Saxonicalium Ministris, pendentis & avthentici sigilli nostri munimine roboratas, clementer concessimus. Datæ per manus fidelis Nostri Reverendi Michaelis Cziaki Secretarii, & Cancellarii Nostri, Filiiqve Nostri Serenissimi in Civitate Nostra Alba Julia d. 10. Julii Anno 1559.

Johannes Electus Rex. m. p.

Approbatio ex subscriptione in Confessionis avthentico conspicua, patet.

Post hæc, dies 18. Augusti Anni 1559, collationi publicæ destinabatur, in qva *Matthias Heblerus, Superintendens Generalis*, Vir admirando ingenio, doctrinâ & eloqventia, magnificaq; vi ea explicandi qvæ animo conceperat, *præditus Præ-*

sidis, M. Dionysio Alesius Ecclesiæ Fönesiensis Pastor, & Ecclesiarum, Hungaricarum, Lutheranis dogmatibus adhuc assentientium Superintendens, vero *Respondentis* officiũ subibant, & *Mediæ* in consessu plurimorum tam Saxonum qvam Hungarorum, *Francisci Davidis & Gasparis Helti* opponentium, Sophisticationes felicissime eludebant, eoqve adigebant, ut confusi eo se recipere cogerentur, unde cum Sociis tanto fastu, & tanto apparatu arrivarant, ac si cœlum Gigantea sua audacia expugare veniissent.

Cibinienses Zelus in tanto periculo imprimis exinde videbatur, qvod nullis non precibus illud unicum peterent, atq; hortarentur, ne vel latum unguem ab ea doctrina qvæ hactenus per aliqvod lustra in Ecclesiis Saxonicis pure sonuisset, secederent, Saxonicarum Ecclesiarum Ministri, hanc enim ipsissimam veritatem, ex verbo Dei agnitam, adeoq; Dei amantissimum & piorum Patrum scriptis consonam, ipsi constanter affirmare, nec ullis modis & rationibus, aliam

ab hac doctrina, ferre & admittere constituerint.

Infelicior ergo ex parte *Calvinianorum* succeſſus fuerat, qvam ut gloriari de eo potuiſſent, ne autem malum aliqvot ſibi exinde attraherent, *Melius, Davidis & Heltus* in id amice conſpirabant, ut odiũ Nobilium & Principis, Saxonib9 compararent, in qva re tanta majore ſpe lactabantur, qvanto acerbiori luctu, *Johannes Sigismundus, jam Transſylvaniæ Princeps, & Hungariæ Rex Electus*, ob *obitum Matris*, qvæ hoc Anno 1559. in vivis eſſe deſierat, angebatur. Sed cum in aperta diſſidia res ruere videbatur, & exhinc oritura pericula, jam nunc mente & cogitatione præſagiret Princeps, precibus Lutheranorũ ſtimulatus, decernebat, ut Miniſtri Eccleſiæ utriusqve Religionis, publicis ſcriptis, ſententiarum collationem inſtituerent, ſi forte hac ratione, inteſtina odia conſopiri, & animi opinionum diverſitate diſtracti, in concordiam reduci poſſent,

ſent, datisqve Mandatoriis, ſerio ut rem agerent utrisqve injungebat.

Conveniebant itaqve denuo *Mediam* ad d. 10. Januar. Anno 1560. *Saxonicarum Eccleſiarum Miniſtri*, ibiqve Præſide *Heblero*, totam doctrinam de Sacra Domini Cœna, firmiſſimis argumentis ex verbo Dei, omniumqve Doctorum, & Patrum Eccleſiæ, unanimi conſenſu petitis, octo Tractatibus confirmatam, comprehendebant, explicabant, & Theſin cum Anti Theſi per columnas egregiè diſpoſitas omnibus clariſſimè proponebant, ut primo intuitu unicuilibet pateret, Lutheranorum & Calvinianorum Doctrina. His intellectis Franciſcus Davidis & Gaſpar Heltus, etiam accurrebant, & per varios dies de adnotatis Theſibus diſceptabant, cum Heblero & reliqvis invariatæ Auguſtanæ Confeſſioni addictis, ſed ex hinc poſt ſatis prolixam diſceptationem, nihil minus qvam exoptata Eccleſiarum concordia, ſeqvebatur, nam Davidis & Heltus, utriqve

in

in sententia Calvini perseverantes, calumnias etiã & mendacia ad rudiores decipiendos spargebant, omnes Academias purioris Doctrinæ in Germania, in sua stare sententia, imprimis Academiã Wittenbergensem, cujus maxima sit, & fuerit & futura sit authoritas eandem approbare, Lutheranorũ Saxonum vero improbare, adeoqve suam veram horum vero falsam esse. Regerebant Saxones juxta scripturas rem esse dijudicandam, in Academiis his homines vivere, qvi etiam facile labi potuerint, nec eorum sed Dei judicio sententiam seu Dogma ad salutem æternam conducens stare. Et sic re infecta in sua qvilibet se conferebat. Saxones ex scriptura sacra suis Doctrinam de S. Cœna continuo proponebant, Sacramentarii seu Calviniani, uteo majori cum successu doctrinam suam ingeretent Laicis atqve rudioribus, ad consensum doctrinæ provocabant, usqve dum re ad Principem delatâ, mandata utraqve pars acciperet, in qvibus

qvibus denuo Mediam confluere & post collationem sententiarum, doctrinam de cœna breviter & perspicuè tradere jubebantur.

Conveniebant ergo denuo d 6. Febr. rii Anno 1561. & per aliqvot dies utrinqve rem magna contentione, multisq; scriptis agitabant; *Franciscus cum Calvinianis, Calvini* dogmata ut hucusqve defendebat, *Corpus nimirum & sanguinem spiritualiter, nec ore sed corde seu fide sumi; Saxones* vero *Lutheri sententiam, Corpus & sanguinem verè sacramentaliter & realiter sub pane & vino manducari, & bibi*, probabant & hanc suam confessionem & sententiam, XIV. Propositionibus, comprehendebant, eamqve cum brevi Confessione alia, de Cœna Domini, Decreto Principis, præcipuarum Germaniæ Academiarum judiciis & censuræ, subjiciebant, per *Georgium Christianum, Pastorem Heltensem, Capituli Cibinienſis Decanum, Nicolaum Fuchsium, Honigbergensium Antistitem, Decanum Capituli Coronensis, & Lucam Unglerum, Gy-*

Gymnasii Cibinienſis Rectorem, publico & communi Univerſitatis conſenſu ad illud expeditos. Et ut Laicis etiam ſeries rerum tran actarum innoteſceret, idiomate Germanico vulgari, publice in Templo Medienſi loco Concionis prælegebant. Inſtitutum non patitur ipſam confeſſionem adſcribere Nomina tamen eorum qvi Confeſſioni ſubſcrrpſerunt adjicere placet, eaqve eadem ſerie qva in Editione Selynecceriana ſcripta reperio.

Nomina Eorum, qvi huic Confeſsioni ſuo & fratrum abſentium nomine ſubſcripſerũt.

Mathias Hebler, Paſtor Eccleſiæ Cibinienſis & Superintendens Saxonica: Eccleſiarum, ſic in Domino ſentio & toto corde credo.

Dionyſius Aleſius, Paſtor Eccleſiæ Foneſienſis, agnoſco has propoſitiones eſſe perpetuam doctrinam Catholicæ Eccleſiæ Dei m. prop.

M. Sebaſtianus Carolus P. Eccl. Saxopol. ſubs.

Mathias Glatzius, Decanus Generalis, meo & Fratrum abſentium C. Megy. nom. ſubſcr.

Georgius Chriſtianus Dec. Capituli Cibinienſis ſuo & ſuorum fratrum nomine ſubſcrib.

Jabobus

Jacobus Eiſcher, Decanus Coronienſis ſuo ac omnium Fratrum nomine ſubſc.

Chriſtianus Pomarius, P. Eccl. Lechnicienſis & Decanus Capit. Biſtricienſis, ſuo & omnium Fratr. ejusdem Capit. nomine ſubſcripſit.

Michael Kuntz P. Eccl. Kysdenſis, ac Dec. C. Kysd. ſuo & omn. Fr. ejusd. C. nom ſubscr.

Martinus Hevtzius Paſt. Eccl. Kelnicienſis ac Dec. Cap. Kosdi, ſuo & Fr. nom. m. p. ſubscr.

Paulus Hangaſius, P. Eccl. Kiſſelkenſis ac Decan. ſuo & ſuorum Fr. nomine ſubſcr.

Albertus Kurſner, P. E. Bſtric. m. pr. ſubſripſ.

Franciscus Salicetus P. E. Byrthalb. m. p. ſubſ.

Chriſtianus Koſthius, P. E. Muſchn. m. p. ſubſc.

Jacobus Mellembrigerus, P. E. Sabeſi. m. p. ſ.

Georgius Helthen. P. E. Megyen. p. m. ſubſcrip.

Petrus Ludovicus P. E. Mettersdorffens. ſub.

Petrus Arcuſinus, Concionat. E. Coron. m. p. ſ.

Stephanus Groſs, P. E. Homersdorff. m. p. ſ.

Mathias Totſchner, P. E. Dipſenſis m. p. ſubs.

Joh. Begnerp P. E. H. levin. in conf. or. firmaſ.

Nicol. Fuchſius, P. E. in Hengberg, m. p. ſubſ.

Georgius Jungk, P. E. Segeswar. m. p. ſubs.

Chriſtianus Meſſa, P. E. Roſenauenſis, m. p. ſ.

Lazarus Ryſſenaorffius P. E. Parathiana m. p. ſ.

Christianq Schesæus, P. E. ad S. Thobiam, m. p.
Mathias Gycolai P. E. Sardiensis juxta Ibam.
Laurentius Kleyn P. E. Solnensis in distr. Bistr.
Georgius Jungling P. E. Lapidensis, subscr.
Blasius Koch, P. E. Ibesdorffensis, m. p. s.
Michael Longevallensiis, P. E. Montismartini.
Dominicus, P. E. Pudendorffensis.
Jacobus Fabricius P. E. Bogatiensis.
Valentin. Crispius, Conc. Hungarorum Cibin.
Leonhardus Hermannus, P. E. Etzellensis.
Bartholomæus Durlesius, P. E. Capusiensis,
Petrus Basnensis, suo & suorum nomine subs.
Johannes Gebharth, P. E. Bonesorffensis.
Valentinus Cronerus, P. E. in Silva.
Thom. Frid. de Koresch, P. E. Welcensis.
Stanislaus Megariensis, P. in Kyrberg.
Johannes Homrich, P. in Longavalle.
Demetrius Aunerus, P. E. Schinensis.
David, P. E. Billesdorffensis.
Georgius Schonhewer, P. E. Schinensis.
Franciscus P. E. in Wurmloch.
Christophorus Schemert, P. E. Jacobitæ.
Christianus Herman P. E. Waltheidensis.
Johannes Brum P. E. Busdensis,
Georgius Albertus, P. E. Magariensis.

Simon

Simon Wernerus P. E. Almadiensis.
Georgius Trainer P. E. Nimisiane.
Michael Radaschinus, P. E. Bartphensis, legi, intellexi, & probo Confessionem Saxonicarum Ecclesiarum in Transylvania, de Cœna Domini. Idem enim & nos credimus, docemusq; in nostra Ecclesia, quòd in sacra Cœna utentes pane & vino, juxta institutionem Christi, non nuda elementa, sed cum eisdem verum naturale corpus & sanguinem Domini accipiant, pariter boni ad salutem & mali (qui in eodem cœtu sunt) ad judicium.

Thomas Fabri, Rector S. hole Bartphane, perlecta sententia scripti hujus Ecclesiarum Saxonicarum, non tantùm fateor, me illi toto pectore assentiri, verùm etiam oro Filium Dei, ut me in ejus confessione usq; ad extremum articulum vitæ meæ conservet.

Johannes Kynzelius, Pastor Tornonienſis, credo & doceo cum piis Saxonicarum Ecclesiarum in Transylvania ministris, in sacrosancta Cœna Domini, porrigi non signa significativa, sed signa exhibitiva, verè & certò exhiberi nobis corpus & sanguinem Domini nostri Jesu Christi, sicut verba sonant.

Rogetur Filius Dei, ut ista fides in omnibus Ecclesiis illæsa maneat.

Calvinianorum etiam fuisset, suam de doctrina S. Cænæ eodem modo conscribere, sed fugiebant lucem, & qvi hucusqve semper consensum Ecclesiæ creparant, eundem expavescebant, nec inveniebantur, qvi Legatis Saxonum se adjungerent, ne tamen eorundem sententia, Academias lateret, qvam superiori anno typis Claudio politanis imprimi curarant, *Confessionem Calviniani*, secum in Germaniam vehebant Saxonum Legati.

Feliciter ubiq; res in Saxoniã euntiũ succedebant, nec parum eosdem literæ ad *Potentissimum Electorem Saxoniæ &c. a Johanne, Serenissimo Transylvaniæ Principe datæ*, juvabant, ita ut sospites Anno 1562. præter approbationem Confessionis, tanqvam Scriptis Apostolicis congruæ, & cum doctrina Ecclesiarum Saxonicarum in Germania, qvarum consensus comprehensus in Confessionis libro, exhibitus est Augustæ Imperatori

ratori Corolo V. consentaneæ, varias Principum, imprimis *Potentissimi Electoris Saxonis, Doctorum item Theologorum ad Johannem Principem* literis, qvibus ut Lutheranos in Transylvania, digna prosequeretur benevolentia ac favore, puramqve eorundem doctrinam, a corruptelis Sacramentariorum constanter tueretur, amicè petebant & hortabantur, secum ferentes, redirent, & Academiarum harum consensu, auspicatissimè Svermerorum conatus infringerent Lutheranæ Religionis Confessores. Ob rejectam Calvinianorum doctrinã, Davidis fervor remissior qvidem jam erat, odium vero pristinum, qvod cum Calvini assecl is, contra Lutheranos conceperat, hoc remedio sopiri non poterat, imo & viribus ingenii, & amaritudine animi exacerbati, pertinacissime utebatur, ad odia inter Politicos & Ecclesiasticos in perniciem Lutheranorum ruitura, serenda, hæc enim via adhuc supererat, qvâ, Ministris Ecclesiarum damna inferri, & a variis injuriis lacessitis, consensus in damna-

tis dogmatibus, exprimi poterat. ed qvanto feliciori, in illo, tanto infeliciori in hoc gaudebat successu Davidis Apostata.

In Ferdinandi verba jurarat Balassius, cognomine Menyhart, & in festis armis Principem petebat, ad hunc domandum suscepta expeditione, nervum belli Proceribus procurandum mandabat, Princeps Johannes Sigismundus, qvi svasu Calvinianorum ut a plerisqve credebatur, maximos armamentarii sumptus Pastoribus Eccl. Saxonic. injungebant, molem certe talibus viris intollerabilem, cum autem injuncta præstare non sufficerent, acceptâ egregia pecuniæ summa, Laicis tandem idem negotium injungebatur.

Qvod Calvinianorum machinationes hæc effeciſſent ut credebant Lutherani, ita & finem eorundem augurabantur, ne igitur rebus suis deesſent, A. 1562. ad d. 8. Martii *Cibinii* convenichant, *Legatos in Saxoniam missos, hucusqve privatim tantum auditos, publicè audiebant,*

diebant, iisq; auditis, Rescripta Theologorum coram prælegebant, Augustanam Confessionem summatim repetebant, & ne vel latum unguem qvisqvam a doctrina in eadem contenta recederet, severissime mandabant, aliqvot Cerimonias de prohibitis in connubiis gradibus, introductione puerperarum & consecratione Elementorum, Sacratissimæ Domini Cœnæ adjiciebant, & plura adiecissent, nisi fama captorum a Balassio Principis Castrorum, ad solvendam synodum congregatos compulisset.

Erdélyi Református Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Miserrimus tunc & exsiculorum rebellione, oriebatur Transylvaniæ status, nec solum Politia, sed & Religio clades haud exiguas accipiebat, qvod crebritate & magnitudine Tributorum gravaretur Respublica, in Calvinianorum castra vero, & qvi hucusqve in Lutherana Religione permanserant, Siculi & Hungari transirent, nec paucis ex Saxonibus eorum dogmata arridere inciperent. Politicorum ergo fuisset Ecclesiam in his turbis juvare, sed magis

magis Reditibus Ecclesiasticis inhiabant, qvam ut veræ Religionis curam in se susceipere studuissent. Præcipui inter hos erant *Schæsburgenses* & *Rupenses*, qvi omnibus *Proventibus* Ecclesias privare, alioqve salario Ecclesiarum Ministros sustentare, allaborabant, & privassent nisi auspicatò Princeps Transylvaniæ, Schæsburgum venisset, hac enim occasione arrepta, *Fratres Capitulorum Rys l, Kosd*, Principi studia Politicorum suorum exponebant, Privilegioqve peculiari a Reditibus suis omnes Defraudatores arcebant, Privilegii Propositio in his verbis consistit.

Cum autem decimæ, non per Majores vestros, neqve per vos, verum per Divos Prædecessores nostros Reges Hungariæ a Fisco eorum Regio, ad qvem eædem divino & humano jure spectabant, avulsæ, Ministris Ecclesiarum qvi saluti populi ex officio invigilare debent, donatæ & collatæ sint. Nosqve pro functione Regia Nostra ipsas Ecclesias ac eorum Ministros in eorum

rum libertatibus, salvis decimis, Reditibus ac qvibusvis Proventibus ipsorum, qvo ipsi Ministri a sollicitudine acqvirendi corporali vacui, spiritualibus, eo diligentius incumbere possint, mediantibus literis Nostris Privilegialibus Ecclesiis Transylvanicis superinde concessis observare & observari facere statuerimus. Propterea Fidelitatibus vestris harum serie firmissime iterum mandamus, aliud omnino fieri nolentes, ut vos & qvilibet vestrum omninoin posterum Universas Decimas, Musti, frugum, avenæ, mylii, canabis, & aliarum terræ nascentium, nec non Apum Agnellorumqve, alios etiam qvoslibet reditus, Proventus & emolumenta, ipsis Parochis de jure, & ab antiqvo de Medio Vestri pervenire solita, tempore debito, pure & integre, liqvido, ac citra qvamlibet fraudem, dolum, fucum & defectum, prout Leges & justitia reqvirunt, eisdem reddere & restituere Modis omnibus debeatis, & teneamini. Secus nullo modo factu-

ri Præsentibus Perlect. Exhibit. restit. Dat. in civitate Segesvar Feria qvinta post Dominicam Reminiscere. A. 1563.

Mox post domitam Siculorum rebellionem & pacem inter Ferdinandum & Solymannum, cui & Johannes, sub hac conditione includebatur, ut abdicato Regis titulo, Transylvaniam cum variis Hungariæ Superioris Comitatibo, teneret, & suis juribus, ac legibo, liberè, absolutè, ac perpetuo Regia authoritate possideret, & gubernaret, *a qvo tempore Transylvaniæ Principes titulum Partium Regni Hungariæ Dominorum, usurpare cœperunt, & ad hodiernum usqve diem usurpant, ut Transylvania olim pars Regni, nunc partium Regni Hungariæ Domina appelletur, initam*, Regni res in melius vergebant, ut ergo de damno Ecclesiis illato resarciendo consultarent Ministri Ecclesiarum Saxonicarum, Cibinium ad d. 8. Martii A. 1563. confluebant, acceptisqve a Principe Johanne Sigismundo literis, in qvibus, ne circa Religonem ab Academiis adprobatam

batam denuo tumultus excitent, aut cultum vel ceremonias usitatas immutent, sed in semel agnita veritate persisterent, hortabatur, ut hucusqve, Doctrinam in A. C. comprehensam confirmabant, nec ab ea se unqvam recessuros promittebant.

Nec sic itaqve Davidis id qvod maximé avebat, consequebatur, sed fine, qvem ex Pressuris Ecclesiarum Saxonicarum, sibi speraverat, excidebat, ad eas ergo redire artes malebat, qvibus coram aut in suas partes traducere Saxones posset, aut ipse de falsitate dogmatis convictus, iis se adjungere valeret, disputationes & colloqvia intelligo, ad qvas ut eo facilius adspiraret in Georgii Blandratræ Archiatri Aulici gratiam, cujus magna & apud Principem, & apud Magnates erat Authoritas, sese insinuabat. Nec fallebat spes, indicebat enim Princeps SYNODUM PROVINCIALEM *Enyedinum*, qvo, *Georgium Blandrattam*, cujo detestabiles de sacra Triade opiniones, nemini

hucusqve innotuerant, cum plena authoritate mittebat, ut tanqvam Præses & moderator Colloqvio interesset, his literis commendatum:

Johannes II. Dei Gratia Electus Rex Hungariæ &c. Fidelibus nostris Reverendis, Honorabilibus, Superintendenti,, Decanis & Pastoribus ac universis Ministris Ecclesiarum Hungaricalium in præsenti Synodo Enyediensi constitutis.

Salutem & favorem.

Delegavimus ad præsentem Synodum cum pleno mandato & authoritate nostra, hunc præsentem nostrum Excellentissimum Georgium Blandratam, Doctorem nostrum Physicum, Virum gravem, Eruditum & in sacris literis non mediocriter versatum, ut Colloqviis & Differentiis vestris de Cœna Domini conciliandis interesit & universas rixas, inciviles tumultus, ac dissensiones

ones in ipsa Synodo, pro viribus sedare & compescere studeat, atqve hac occasione odia, injuriæ, contentiones inter eos, qvi Veterum Piorum Patrum assertionem & verum judicium pro manifesto verbo Dei seqvuntur, Præsentiam Corporis Christi affirmant: ac inter eos, qvi diversam intelligentiam ex verbis Cœnæ eruunt, sopiantur & subsidant, ut in Ecclesia Dei floreat vera Pax & Concordia. Statuimus autem magis è re futurum, si scripto utraq; pars suam assertionem proponat. Ita enim arbitramur fore, ut tum jurgia & convitia qvæ nonnunqvam ex incandescentibus hominum affectibus subnasci consveverunt, ac præter offensionem & scandalum infirmorum, veritas eluceseat, qvod qvidem in usum & piorum ædificationem maximè

vellemus: Sin autem id, qvod postulamus, seqvi non poterit, saltem fiant ordinationes piæ in tranqvillitatem Ecclesiarum, ut Ecclesiæ Saxonicæ, & qvicunqve præsentiam Corporis in Cœna asserunt, habere possint unum certum Superintendentem, Virum gravem, pium, & eruditum, Gregi Domini sedulò invigilantem, qvi in unitate Doctrinæ & Ceremoniarum conformitate ac Disciplina Evangelica Ecclesias gubernet & in fontes ac inobedientes dignâ pœnâ animadvertat. Rursus qvi diversam assertionem absentis videlicet Corporis Christi contendunt, suum habeant Superintendentem, cujus curâ & vigiliis, solitis ritibus & Ceremoniis, Ecclesiæ eorum in Disciplina Evangelica gubernentur, atq; ita distinctis limitibus & functionibus qvibuscunqve, suis omnibus prospiciant & Controversiæ ac contentiones passim inter utramqve partem grassantes, vel hoc modo sedentur: Mandamus igitur Fidelitatibus vestris, ut ipsum Georgium Blandratam honorificè in colloqvium excipere & pro Persona in hac functione à Nobis deputata habere, recognoscere & acceptare debeatis, simul etiam hortantes benevolè, ut collatis mutuis sententiis, veram & optatam Unionem atqve pacem in hac Cœnæ controversia complectamini. Datæ in Civitate nostra Alba Julia, Dominica Qvasimodogeniti A. 1564.

Johannes Rex Electus.

Licet vero spes incogenda Synodo non falleret Franciscum, fallebat tamen in successu. Postqvam enim maxima industriâ & & contentione res ex utraqve parte agebatur, & Calviniani, Calvini sui placita ex ipsius Scriptis, additis

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára Székelyudvarhely

ditis Bullingeri, Bezæ & Petri Martyris testimoniis probabant, Lutherani à Scriptura sine urgentibus causis non recedendum esse affirmabant, authoritatibusqve authorum allatorum, Authoritatem Heshusii, Martini Chemnitii, Selnecceri, Veterumqve Patrum, & aliorum qvorum Libelli auspicato introducti fuerant, opponebant, nec qvisqvã a sententia sua recedere volebat, usqve dum Georgii Molnaris Mors, a qvo tanqvam Hercule vel Gorgone aliqvo victoriam in animo sibi conceperant Calviniani, Calvinianos consternabat, ut post varias, easqve acerrimas contentiones discederent, & Lutheranis facultatem abeundi relinqverent.

Fractus ergo tot contentionibus *Davidis* novis rebus studebat, qvod cũ aperuisset Familiari suo, *Blanarattæ*, hic jam tempus explicandi suum de Deitate dogma, ratus, cum videret Davidis, organum fore aptissimum, per qvod, merces suas putidas, situqve & carie

carie obductas ac detritas, publice venum exponeret, animum, sententiamqve suam, ea qva poterat facunditate Francisco explicabat, variisqve promissis a Calvinianismo ad Arianismum trahebat. Qvo obtento Principi idem toxicum in qvotidianis collocutionibus porrigebat, remotoqve *M. Dionysio Alesio*, qvi Principi hucusqve a Concionibus fuerat, *Francisci* successorem deligebat, qvi callide & pedetentim Servetianam hæresim, qvam probe ex scriptis Serveti, Gentilis aliorumqve scriptis concipiebat, post deceptum Principem reliqvis etiam Aulicis instillabat.

Exorta denuo bella tantum malum diu celabant, & Calviniani maximos processus sibi promittebant ex novis Davidis honoribus, Saxones vero miserandam Principis sortem lugebant, qvod ejurata Lutherana Religione, ad Calvinianos transiisset, usqve dum ex variis, puta Calvini, Simleri, Bezæ, & aliorum libellis, in qvibus Blandratta de

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Gyűjteménye Székelyudvarhely

de transfugio accusabatur, & qvod perperam & impie sentiret de Sanctissimo, Sanctissimæ Trinitatis, Mysterio, Prædobaptismo, & aliis Religionis Christianæ Capitibus, insimulabatur, Poloniqve, Hungari, & Transylvani admonebantur, ne Fratrem Blandrattam agnoscerent, fuisse illum socium Valentini Gentilis, qvi ob horrendam blasphemiam, non ita pridem rogo adjudicatus, & Bernæ exustus esset, innotescebat. Posthæc enim suspecta Calvinianis, qvi multum in aula principis versabantur, Franciſci cum Blandratta intima familiaritas reddita, ansam iisdem subministrabat, accuratius in doctrinam Franciſci, ejusqve Conciones inqvirendi, qvod cum agerent, non sine stupore, Apostatam Davidis agnoscebant. Nova ergo Ecclesiarum Calamitas exhinc oriebatur.

Petrus Melius apud Principem de tanto monstro qverebatur primo, deinde Synodum Fratrum Calvinianorum ad d. 24. Febr. A. 1567. Debrecinum coge-

cogebat, & cauturus, ne inter suos aliqvis deciperetur, Helveticam Confessionem, Anno superiori editam Tiguri, iis porrigebat, cui etiam subscribebant, & Symbolum eandē qvo a Lutheranis & aliis sectis discriminarentur, constituebant. Tandem a principe impetrabat, ut publica synodo Albam inuicta, causa Hæreticorum cognosceretur.

Non sibi timebat callidus & ad fallendum incautos, compositissimus Italus, qvod ex Synodo Enyedinensi ingenia Hungarorum, Saxonumqve constantiam, & qvid qvisqve posset, exploraverat, imo in id incumbebat, ut tempus falleret, & editis libellis animos rudiorum sibi conciliaret. Felicissime omnia succedebant. Nam horrendas & abominabiles qvasdam imagines, per Typographum qvem Regis liberalitas Unitariis, sic enim dici volebant, concesserat, publici juris faciebat, his & aliis qvibusdam libellis, in qvibus doctrinam de Trinitate, non alienam a Fabulis poetarum, qvi Cerberum tricipitem

cipitem fingant esse, esse hydram multorum capitum, vel Gyorgone ipso portento Monstrosius, asserebat, animos Hungarorum & Siculorum qvorundam decipiebat, synodum autem in Annum 1568. protrahebat.

Illucescebat tandem Synodo destinata dies, ubi coram principe & proceribus, in palatio majori, inter Novatores, Saxonicarumqve & Hungaricarum Ecclesiarum Ministros qvorum illi, dogma istud: *Christum non extitisse in hypostasi aliqva, priusqvam in utero Dei paræ virginis conciperetur: Quotiescunqve illi tribuantur in Scriptura Sacra, Divinitatis prærogativæ, eas accipiendas esse, respectu inchoati, visibilis sui Ministerii in hoc Mundo, & restaurationis nimirum, & recreationis humani Generis: atq; ita Christum præ Consortibus suis unctum, Deificatum tantum hominem, non verum & æternum Dei filium esse*, contra totius Scripturæ sacræ consensum; Isti vero Trinitatis Doctrinam, ex Scripturis Propheticis & Apostolicis, juxta continuum Eccle-

siæ

siæ Catholicæ consensū defendere contendebant. Disputantes ex parte Novatorum erant, *Franciscus Davidis, Georgius Blandratta, Paulus Julianus Rector Schola Albensis, Stephanus Basilii Pastor Hungarorum Colosvariensium, & Demetrius Hunyadi*: ex parte Trinitatem propugnantium, *Petrus Melius, Ecclesiæ Debrecensis P. Reformatarumq; ultra & cis Tybiscum Superintendens, Georgius Czegledi, Pastor Varadiensis, Andreas Sandor E. Devaiensis P. Paulus Turi P. Biharensis, Laurentius Klein P.E. Bistriciensis, & Petrq Caroli, Rector Gymnasii Varadinensis*, & his Arbitri, ex parte Defensorum Trinitatis catholicæqve veritatis, *Matthias Hebler, Sebastianus Caroli, Caspar Helt, & Nicolaus Insulanus*; ex parte Novatorum vero, *Ludovicus Szegedi, Stephanus Czazmai, Nicolaus Starius, & Paulus Karádi, a Principe addebantur.*

Post occupationem Stationum, unicuilibet adjudicatarum, Disputationē cum fervore ordiebantur; Non hic consensum ullus crepare, aut ad eum pro-

provocare audebat, & ab initio Disputationis illud Novatores a Principe obtinebant, Patres enim Anti Christi Ministros, ex qvorum castris tota illa Papistarum agmina prodierint, fuisse asserebant, Scripturas autem esse qvæ veritatis dissidentes convincere qveat, ex profundissimisqve Scripturæ penetralibus atqve adytis, Spiritum revelationis, ipsis doctrinam a se propositam suggessisse, nec ulli mortalium a temporibus Apostolorum mysteria hæc plenius, planius, & perfectius patefacta fuisse. Cum autem catholicæ Veritatis Defensores, Auctores unde Novatores sua qvæ proferebant, ipsi vero conticescebant, qvemadmodum & spurii nomina parentum suorum prodere nolunt, producerent, & ex eis desumpta deliria, ex verbo Spiritus sancti, redarguerent, non eadem qva cœperant Novatores, alacritate Disputationem continuabant. Ipse Blandrata, cum qvarta Disputationis die a Czegledio urgeretur, qvem pridie

die ipse provocaverat, ut ad prolatum argumentum responderet, postqvam cogitabundus diu hæsisset, & Auditorium mire suspendisset, tandem respondebat, se non Theologum sed Medicum esse. Non deerat ergo objurgatio Arbitrorum, qva vocationis suæ eũ admonebant, & ut suæ professionis memor, a rebus, qvarum sufficientem cognitionem non haberet, abstineret, severius hortabantur. Eodem successu die sexta disputabat, a Magnifico enim Viro, Gaspare Beqves, inconstantiæ palam in os arguebatur, eo qvod teste Rege, & tota Aula, aliter a tribus anteactis Annis docuisset, ac tunc respondisset. Et cum antea Doctorem se corporis & animæ sæpe jactasset, nona die eo adactus est, ut in hæc verba de causa sua desperabundus prorumperet: Qvod ad me attinet ego nec scio, nec possum illud explicare, Raucedine enim laboro. Neqve sum ego D. Theologiæ sed Medicinæ, qvo responso Illustri auditorio risum movebat

Hadz Lajos Múzeum Tudományos Egyesület Székelyudvarhely

bat & acta illi9 die, inglorius claudebat. *Papa, l. c. ad A.* 1568. Claudebatur decima die Disputatio & licet satis de falsitate dogmatis constaret, eo tamen res redibat, ut sub judice lis penderet tantisper, donec eruditorum judicia temporis succcessu explicatius & dilucidius rem intricatissimam declararent: utrisqve vero severi edicto mandaretur, sub pœna capitis, ut a maledictis & aculeatis scriptis utrinqve sibi caverent, & abstinerent, qvibus alii aliorum famam vellicarent, neve qvisqvam deinceps alicujus dogmatis author haberetur, *ut ex iis qvæ Clausiopoli hac de re emanarunt, prolixius videre est*, qvo factum, ut non modo Aulicos seduceret Davidis, sed & claudiopolitanos in suas casses, per Socium Confessionis Johannem Sommerum Pirnensem, scholæ ibidem Rectorem, perduceret, tanto qvidem successu ut Anno 1570. tota urbs, hoc doctrinæ veneno, ceu peste acerbissima, infecta esset. Aversabantur eandem ergo nec imm erito Saxonicarum

nicarum reliqvarum Civitatum liberarum Judices, Senatores populusqve, eamqve a septem Civitatum ac Judicum numero excludebant. Tantum non ad rabiem irritati hoc facto Unitarii, contra sinceram de DEo doctrinam debachabantur variis blasphemiis, & Deum Trinum ex Regno se expulsuros minabantur, idqve ferro & igne. Sed verba erant, unde Davidis Claudiopolitanorum, & Religionis suæ infelicem successum præsagiens, ea, qvâ apud Principem auctoritate pollebat, ut in publicis Comitiis causa Claudiopolitanorum dijudicaretur, obtinebat. Proponebat rem, Vasarhelyinum congregatis Proceribus, nihil tamen vel rrinceps, vel Davidis ab iis, idqve post gravissimas de statu Reip. ac Religionis consultationes, qvam ut sub unitariæ religionis nomine, certis articulis obstricti, in Urbe Claudiopolitana degere debeant, impetrabant.

Ex his Comitiis Fratres Laszlenses, intercessione Domini Michaelis Cziaki, perpetuam Census Cathedracici re-

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

laxationem, ac omnium onerum & gravaminum, exceptis Taxis Generalibus, in qvibus, levamini Capituli Kosdi, de singulis ſſ. partem 18. ſ. de ſl. 100. ſl. 5. den. 10. deponere debeant, asportabant.

Finitis sic feliciter Comitiis, Proceres ad sua revertebantur, post qvorum discessum, cum ad Arcem Gergeniam animi relaxandi gratia, a Francisco Davidis comitatus Princeps, iret, ingentibusqve minis *Augustanæ Confessionis & Reformatarum Ecclesiarum Confessoribus* extrema qvæq; minaretur, carpento a via cursum deflectente, in trivium latus ac infigniter læsus, concurrentibus aliis aut solet morbis, d. 22. Martii Anni 1579. exspirabat, eo plane tempore, qvo *Davidis* cum *Blandrata* aliisqve Arianorum dogmatum assectis, scriptis etiam in publicum vulgatis, *Aureum seculum sibi promittebant, qvo totus orbis in eorum dogmata esset consensurus, sicq; fore unum ovile. Herrman. l. c. ad A. 1571.*

Jam enim eo flagitii devenerant. (sunt verba Isthrauffii Libr. XXIV. p. 337. col. b.) *ut corruptis Blandratæ, (adde & Davidi) operâ Principe & Beqvesio, nemo nisi Arianus in pretio foret, nemini Magistratus, nec Præfecturæ nisi ea peste infectus darentur: plurimiqve officiorum ambitu, nec ullo conscientiæ pavore, adeam fœdissime atqve impudentissime prælaberentur.* Excepto vero evivis Principe, omnia inverso ordine fiebant. Succedebat nempe Johanni Sigismundo, non qvem Successorem ipse denominaverat; *Beqvesium*, cum ob factum atqve arrogantiam, qvam vivente Principe, nimiam & formidolosam induerat, & innovatos Arii errores, maxima Nobilium & Plebis pars eum maximo odio persequeretur; sed *Stephanus Bathori de Somlyo, gente Hungarus, Filius Stephani Palatini Hungariæ, & Nepos Stephani, qvi A. 1444. in pugna ad Varnam cum Rege suo perierat*, omnibus cæteris formæ ac staturæ dignitate, rebusqve domi forisqve præclare gestis, facile anteferendus, qui d. XXVII. Maji ejusdem Anni, publicis omnium suffragiis, magna populotum acclamatione Principe salutabatur, & mox ab utroqve Imperatore, Romanorum ac Turcarum confirmabatur, a Maximiliano qvidem ea conditione, ut se pactis nuperrime initis accommodaret, qvibus erat conventum, ut qvi Johanni Sigismundo successurus esset, Siduciarii qvidem Vayvodæ Titulo, sub Cæsaris Clientela esset, sed absoluta rerum omnium potestate fungeretur.

Cum ergo sapientiâ virtute & Eruditione, Pietate item in Religionem & Rempublicam aliisqve pacis & belli artibus, sui temporis omnes penè Principes longe antecelleret, Regiminis sui initia feliciter auspicari commodum putabat, si omnium primo, turbatæ Religionis curam susciperet. Hoc respectu omnes Arianos ex aula ire jubebat, Anno verò 1572. ad d. 2. Maj. qvod etiam inter has revolutiones in cœlestem Patriam migraverat, Vir per-

perpetua memoria dignus *Matthias Hebler*, de A. C. pretioso depósito egregie meritus Ecclesiarú Saxonicarum Superintendens; & Ecclesiarum Saxonicarum turbatio propter ritus quosdam exorta fuerat, per Mandatarias, Synodum Mediam cogebat, ubi per Legatum suum Venerabilem Dominum, M. Dionysium Alesium, ut juxta hos articulos se conformarent, congregatis præcipiebat.

1. *Synodus sancta debet congregari in Ecclesia Majore & invocato Numine Spiritus Sancti animi consensu, voce & corde, pura animente ad tractanda Fidei & Ecclesiæ jus negotia eo procedere debent congregati.*

2. *Et quemadmodum in omnibus tam generalibus, quam particularibus & nationalibus Synodis fieri consuevit, data fide jurent singuli, quod depositis omnibus vitiosis affectibus, ira, odio & simultate aliisque animi perturbationibus, vitiorum flammis, pio candidoque pectore in Ecclesia & electione sua suffragia quilibet dare velit. Cujus in exemplatum veteres historiæ, tum præsentium temporum acta in Synodicis congressibus abunde suppeditant.*

3. *Singuli Ministri Ecclesiarum data fide jurent, quod normam sanæ fidei, doctrinæ Evangelicæ cujus summa comprehensa extat in Confessione Augustana inviolabiliter velint conservare, nec ab illius sententia vel latum unguem discedere & ab ea deficere: nec quicquam contra ipsam innovare, immutare, vel etiam detrahere.*

re. Cum enim illa tempore difficillimo durissimo & periculosissimo ab his sit scripta, qui fuerunt lumina Ecclesiæ, atque Invictissimo, Imperatori Carolo V, Augusta exhibita & ab eo recepta, approbata & confirmata sit, & consensum habeat totius ferme sententia Ecclesiarum Germaniæ & aliorum Regnorum ut Daniæ &c. non poterit nec debebit approbati judicii, citra grande Sacrilegium & Ecclesiæ Catholicæ offendiculum abrogari & labefactari, saltem ab administratore Superintendentiæ.

4. *Administrator Superintendentiæ habeat potestatem exequendi omnia ea quæ sunt juris Superintendentiæ, donec accesserit ad hanc Unionem Ecclesiarum Saxonicarum in Transylvania, judicium & approbatio Ecclesiarum rite pieque judicantium in Germania. Aut alioquin detur aliquis, eruditione pietate moribus gravissimus, qui perfecto federe valeat ad gubernacula, ut hoc pacto infirmi confirmentur, consensu & Confessione testificationeque Ecclesiarum reformatarum, & errantes revocari juvarique possint.*

5. *Ulterius velit Princeps Illustrissimus, decreto Synodi statui firmiter, ut Violatores Augustanæ Confessionis & turbatores consensuum & animis Ecclesiasticis ab officio deponantur, & eorum bona ad fiscum suæ Celsitudinis cedant.*

6. *Mandat hoc quoque sua Celsitudo, ut quævis per superbiam, (φιλονικιαν) simultatem & alios inordinatos animi affectus, Administratori Superintendentiæ in rebus honestis & gloriæ Dei*

Dei Jesu, & Salutem Ecclesiæ denique ad concordiam salutarem & consensum tuendum spectantibus, parere nollet, per unam atque alteram admonitionem, si non resipuerit ab officio deponatur.

7. *Ejusdem Celsitudo Cult Symbola Synodica, Apostolicum quod dicitur, Nicænum, Athanasianum, confessione & attestatione Synodi illustrari, repeti & confirmari, ut posteritas agnoscat, & intelligat fidem Catholicæ Ecclesiæ Christi, ac discernat eam ab omnibus Fanaticis opinionibus, & gentium, idolorum, ac hæreticorum figmentis.*

8. *Vult quoque proponi assidue doctrinam de pœnitentia, de fide, justificatione de bonis operibus, lege Dei, mandatis in Ecclesia, similiter doctrinam de Sacramentis divinitus institutis, Baptismo & Cœna Domini.*

9. *Et quia, quemadmodum in Ecclesia Christi Jesu Domini nostri una est fides, ita etiam uniformis debet esse externarum cæremoniarum cultus, quippe domum Dei decet sanctitudo, & Domus Dei debet esse ordinata: ideo Cult Illustrissimus Princeps de cultu cæremoniarum observandarum, utpote indumentorum, luminarium & similium ut ex unitate eorum quæ sunt visibilia, ad eorum quæ sunt invisibilia, ad agnitionem sui Dei, unius fidei, unius baptismi, secundum Apostolorum dictum, homines perducantur. Siquidem non immerito Principi pijssimum cepit admiratio, in præterita peregrinatione, dolor acerbissimus*

nisque non parvus, propterea, quod Bistricienses & alias nonnullas Ecclesias Saxonicas ab unitate Ecclesiæ segregatas ac propbanatas in Cæremoniis tantum conspexerit. Curanda igitur Superintendenti Reformatio Ecclesiarum Saxonicarum deformatarum, & statuenda in unitate fidei pariter ac cultus ad laudem Dei omnipotentis, qui est benedictus in secula seculorum.

10. *Anathemate sunt feriendi omnes qui de Jesu Christo & Spiritu Sancto ab Ecclesia Catholica dissentientes Mahometismum aut Atheismum inferre volunt.*

11. *Anathemate sunt feriendi omnes negantes animarum immortalitatem & resurrectionem horum corporum, in quibus viventes vitam animalem, pœnas peccati originalis & alias persecutiones pro veritatis confessione ferre cogimur.*

12. *Quia vero Magistratum omnes, omnium ordinum & graduum sunt & dicuntur servi Dei Rom 13. custodesque utriusque tabulæ Decalogi, diligenter edoceri debent in publicis concionibus, & commonefactionibus commone faciendi de dignitate & officiis Magistratus Politici, ut sciant se divinitus electos esse, non tantum ut corpora tueantur, aut divitias cumulandis inhient, sed ut serv ent vocem Decalogi in externa disciplina, honestas leges sanciendo, interpretem vocem Legis divinæ: Prohibeant edicto publico falsa dogmata, blasphemias horrendas adversus Deum verum unum & trinum: arceant ab ovili lupos, aut si furere non desinant, etiam pœnis cor-*

corporalibus affectos tollant e vivis ut sit pax Ecclesiis Dei, & scandala quibus ira Dei provocatur, cessent.

13. *Statuant etiam de aliis utilibus Ecclesiæ Dei, pro judicio sanctæ Synodi, imprimis autem rebus hanc annectant juramenti formam, quæ & inposterum omnibus ordinandis proponi debet:*

Ego N. N. testem invoco in animam meam, coram præsentibus Reverendis viris, meæ ordinationis testibus & sancta Ecclesia, æternum Deum Patrem, Filium & Spiritum S. me inviolabiliter doctrinam Evangelii, cujus summa comprehensa est in A. C. ad extremum usq; halutum conservaturū, & auxiliante Spiritu Sancto adversus omnes hæreses defensurum, in eaq; velle vivere & mori. Ita me Deus adjuvet.

Non erat qui ogganiret, imo post electū Episcopū M. Lucā Unglerū P. E. Birthalbensis, voce & corde cuncti promittebant, se nihil patraturos quod Ecclesiæ obesse ullo modo quiret.

Unicum tamen a multis maxime in hoc Principe exagitabatur, quod ejus permissione Jesuitæ Transylvaniam intraverant. Vix enim recepti erant, ubi in primis Regni Comitiis, adsistentibus Nonachis, qui adhuc diversis in locis latebant, suisque libertatibus gaudebant, Principem urgebant, ne Lutheranos tanto favore prosequeretur, sed eosdem cum Reformatis exilio mulctare nunquam dedignaretur.

retur. Licet ergo Princeps iisdem responderet, se Regem esse Populorum non Conscientiarum, triaque Deum sibi reservasse, 1. ex nihilo aliquid facere, 2. futura scire, 3. Conscientiis dominari, turbas tamen eos movere nunquam desituros, plurimi prævidebant, quibus inconstantia Hungarorum, animusque Novitatis avidus perspectus erat.

A. 1573. quod ipso Authore Articulis Synodalibus inferum fuerat, exequi suum existimans, Unglerū, Mediāq; ad d. 20. Maij synodū convocabat, ubi post repetitam Doctrinæ summam, omnes Ministros Ecclesiarū, quod sedulo eandē suis proponere vellent affirmare faciebat, vitaque pia admonitos in sua dimittebat.

Nihil jam aderat, quod pacem & concordiam, felicitatemque Ecclesiarum perturbare posse visum fuisset, sed quemadmodum nulla tam modesta felicitas est, quæ vel invidiam sibi compararet, vel malignitatis dentes vitare posset, ita & Patroni Ecclesiarum, hos qui Ecclesiis præerant odio prosequebantur, iisque quibus magis favebant Parœcias suas conferre non modo volebant, verum etiam Pastoribus ejectis conferrebant, quorum Conatus hoc diplomate compescere Princeps compellebatur.

Stephanus Bathori de Somlyo Vajvoda Transylvania & siculorum Comes Universis & singulis, Spectatissimis, Magnificis Dominis Comitibus, Vice Comitibus, quorumcunque Comitatuum, item Capitaneis, Capellanis, Provisoribus Arti-

Kaz Kazo Muzeum Tudományos Egyesület Szekelyudvarhely

Artium, & aliorum qvorumlibet locorum Præfectis, Arendatoribus eorundemqve vicem gerentibus; nec non Prudentibus, Circumspectis Magistris Civium, Judicibus & juratis Civibus qvarumcunqve Civitatum Oppidorum, Villarum, & Possessionum, earumqve Rectoribus modernis & futuris, ubivis in ditione Nostra constitutis & existentibus, præsentes visuris salutem & favorem. Ex significatione honorabilium Magistri Lucæ Ungleri Pastoris Ecclesiæ Muschnensis & Decani Generalis Ecclesiarum Saxonicarum intelleximus: Qvamvis inde ab antiqvis temporibus Parochias & Plebanatus dictarum Ecclesiarum Saxonicarum, sub sua administratione existentium, non ex simplici collatione Dominorum terrestrium, verum Confirmatione Dominorum Prælatorum legitime tenuerint possederintqve, nihilominus tamen essent pleriqve, qvi dictos Plebanos nulla habita ratione Confirmationis eorum, eos ejicere niterentur. Volentes igitur omnes status & ordines qvantum in nobis est in hactenus usitata eorum & firma consvetudine conservare, eum & alioqvin indignum censeamus, privatis qvibuvis Ecclesiasticam potestatem sibi usurpare, prohibitumqve suo personas Ecclesiasticas ejicere. Pro eo harum serie committimus Vobis & mandamus firmiter, qvatenus a modo, deinceps vos qvoqve Universos Pastores Ecclesiarum Saxonicarum sibi subjectarum in præscriptione eorū Parochia & Plebanatu inqve suis libertatibus consvetudinibus hactenus observatis, modis omnibus

muribus conservare & per Vestros conservari facere debeatis & teneamini, neqve in illis qvovis modo turbare & damnificare præsumatis, nec sitis ausi modo aliqvali. Secus non facturum. Data Albæ Julia Anno 1673. d. 10. Novembr.

Jesuitis autem oculi dolebant, qvod Ecclesiarum Saxonicarum Ministris omnia ex voto cederent, Proventibusqve suis felices uti poterant. Concitabant ergo Principem A. 1574. ut Proventus eorundem superfluos iis circumcideret, additis variis consiliis, mediisqj qvibus sub specie juris, facili opera, usui suo eosdem destinare qveat, sed qvemadmodum supra aures obstruxerat Princeps, ita nec hac vice, in alienam messem falcem mittere volebat, tamen hæc res Ministris Lutheranis subministrabat Synodum cogendi, Cibinium, & de Vita Moribusqve Pastorum ne ex superbia, qvam aliqvi in vestitu & Comitatu suo ostendebant, majores Proventus qvam habeant, concluderent aulici, & unius ob noxam, totus ordo lueret.

Excipiebat Synodum hanc Nationalem A. 1574. Provincialis, postqvam *Franciscus Davidis*, alias nullis dialecticorum laqveis vincibilis, eum Vertumno aut Promotheo volubilior esset, a propria Uxore, mirum in modum coarctatus, & infamia publicè notatus, omnē sui existimationem & apud suos amiserat. Convocabatur eadem a Principe Bathorzo, *Enyedinum*, ut ejus & vita & Doctrina cognosceretur, qvod cum fieret, tam horrenda ei

objiciebat flagitia Actrix Uxor, testibus omni falsitate carentibus, signisqve evidentissimis, ut omnium consilio indignus Uxore, imo hominum consortio judicaretur, mulierqve a tanto carcinomate sejungeretur.

Posthæc *Stephanus Bathoraus ad Sceptrum Poloniæ evocatus, Successorem* sibi in Transylvania *Christophorum fratrem* designabat, convocatisqve *M. Luca Unglero Superintendente Generali Ecclesiarum Saxonicarum, Francisco Alesio, & Lazaro Fabricio*, cum aliis coram Principe Fratre, eos Sacramento obstringebat, ne vel latum ungvem a Confessione Augustana secedere præsumeret, Fratri vero injungebat, ut in hac professione fidei Ecclesias Saxonicas ab omnibus impetitoribus defenderet, cum omnibusqve eorum Privilegiis foveret. Non detrectabat novus Princeps Fratris Regis hortationes, imo ut benevolentiæ suæ signum aliquod pateret mox *Diploma Isabella*, in qvo omnia Saxonum Privilegia tam Decimalia qvam Jurisdictionalia confirmantur, nomine suo muniebat, eorum violatoribus mulctam 100. fl. decernebat Sacramentoq; se obstringebat, qvod ipso vivente nil mali Ecclesiæ prædictæ pasturæ essent.

Ne ergo sibi ipsis deessent Saxones, utraqve Saxonum Universitas Cibinium evocabatur communi consensu, ubi pro Concordia inter utrumqve statum alenda, salubertima consilia agitabantur, conditisqve variis Articulis,

culis, communibus subsidiis, Prima omnium Ecclesiarum Saxonicarum Visitatione per Superintendentē Lucam Unglerum instituebatur, A. 1577.

Dum hæc inter Saxones aguntur, contentiones inter Serveti Discipulos, *Albæ Julienses & Claudiopolitanos* flagrante inter *Blandratam & Franciscum Davidis* controversia, oriebantur, qvorum ille invocandum Christum asserebat, hic omnem cultum Christo denegabat, qvas ut componerent, *Faustum Socinū Senensem*, qvi post obitum *Lælii Socini*, Patrui sui, Tiguri delituerat, & modo Basileæ, Lælii cōscriptis nec tamen evulgatis scriniis, immoriebatur, evocabant. Faustus itaqve futuri certaminis hyperaspistes *Blandratta* sumptus ferente, Claudiopoli, a Medio Novembre A. 1573. ad Aprilem A. 1579. Francisci Davidis hospitio fruebatur, sub qvo tempore, serio de invocatione Christi disputabant. Postqvam autem Davidis, qvi fatali existimationis suæ clade nupera, ad rabiem usq; exagitatus, vix mentis compos, novas qvotidie Theses atqve hypotheses sententiæ suæ probandæ causa sibi effingeret, scilicet *Christum esse nudum hominem, non a Patre ab aterno genitum*, nec ab *initio ante omnes creaturas a Deo creatum, nec ex* Maria *concepisse Spiritum S. in utero Mariæ conceptum, se ex humano Josephi semine prognatum, ut qvilibet homo ex semine Paterno generatur; mortuum non ut Satisfactorem, collocatum ad dexteram sine ullo*

Meditationis officio, & qvæ vel Judæorum Turcarumqve nugas æqve blasphemias impietate vincebant; hæqve vulgo innotescerent, Blandratta cum Socino reliqvisqve assecl is, metuentes ne terri bi errores sibi etiam imputarentur, seriem disputationis Principi deferebant, satius enim putabant rem prodere, qvam in apertissimum vitæ & Fortunarum discrimen incidere.

Cognitis tam blasphemis assertionibus, Princeps custodiæ satellitum in ædibus Perochialibus eundem committebat, mox coacta Synodo, Consessui Procerum & Pastorum commendabat, ut cognita causâ, eundem vel condemnarent vel absolverent, vel si ad meliorem frugem reduci qvirent, informarent. (Multum Francisco hic prodesse potuisset, *Christophorus Halmagius, Vir nobilis loco natus, magnaqve potentia pollens, sed cum nuper, se gladio, Francisci dogma propugnare velle jurasset, paulo post, (sunt verba Herrmanni l. c. ad A. 1577.) ingenio doloribus turpiter vitam finierat, ac cruciarat.*) Introductô in congregationem, interrogabatur, Num illarum assertionum Author esset, qvis non solum vulgus suas diceret sed & hi, qvi antea ipsi conjunctissimi fuissent sibi adjudicarent, qvo, ab initio moti certaminis, se idem qvod alii, qvi in ipsum jam solum fabam cuderent, docuisse, respondebat. Idem asserebat *Lucas* quidam, *David us Genet, Claudiopolitanorum Notarius Publicus, & Dragetta Sandor, complices ut* ✠ *Kolosvari.* Blas-

Blasphemiarum, sic & Sinculorum; convictus tamen, ad æternos carceres condemnabatur, & triduo post Devam, transmittebatur, ubi irrequieta conscientia æstro excitatus, fractis jam partim senio, partim sollicitudine viribus, & horribili modo exagitatus, per triduum sine respiratione horrendum ululans, communi sensu & ratione privatus, inter assidua spectatorum terriculamenta, visis etiam nonnunqvam qvos itineris Comites appellabat, diabolis dum frustra latebras qværeret, miserabili exitu vitam finivit anno 1579. *d.* 6. *Jun.*

Antequam vero hæc tragædia absolveretur, cum in Visitatione varia corripienda comprehendisset Superintendens, Anno 1578. ad d. X. Julii Synodû cogebat Mediam, ubi perspicuæ Doctrinam *de Deo, Filio Dei, Voluntate, Providentia Dei*, de *Prædestinatione, Libero Arbitrio, Justificatione, bonis operibus, pœnitentia & sacramentis explicabat*, & ne qvisqvam a Doctrina recederet severissime mandabat, qvod si fieret, fore, ut novi dogmatis reus accusetur transgressor, & juxta Regium Decretum Anni 1571. Principi extraderetur, qvi pro arbitrio, se in tales animadversurum promisisset. Posthæc facta cum reliqvis deliberatione, ad qvorundam petita, Festa *Sanctorum Petri Pauli, & S. Jacobi, propter opera rustica, circa messis tempora incidentia abrogabat, festa Apostolorum interesse tantum, ut post officium matutinum concessum liberumqve sit, cuilibet operas tractare mauuarias: & tantum Festa* An-

Hely Reformed Museum Tudományos Könyvtára
szekelyudvarhely

Annunciationis, Ascensionis, Pentecostes tres Paschatos, tres Pentecostes, & tres in Natalitate Domini celebranda atqve observanda constituebat. Non eqvidem deerant qvi novitatis hoc concluſu marguerent, inter qvos primas ducebat Vir inſigni pietate Clariſſimus *Joachimus Teutſch P. Biſtricienſis*, ſed cum *Georgius Melas Paſtor Koſonenſis*, jam dictum pium ſenem ſcommatibus & indignis poſtulationibus afflorirerur, & Joachimus perturbatus ex congregatione excederet, non erat qvi amplius verbulum adderet. Infelix autem hic Annus, toti Tranſylvaniæ erat, qvod ipſa die Jacobi ingens grando ſegetes & Vineas perdebat. Vulgus ergo, ut fieri ſolet, omnem cauſam cladis in Paſtores rejiciebat, qvod ob avaritiam ipſorū, qvæ Paſtores non deceat Feſta ſuſtuliſſent, & ad morem Eccleſiarum Calviniſticarum, omnia aliqvando ſufferre ſtuderent, multis mortem minabantur, & occidiſſent, niſi ſententiam Synodi mutaſſent, priſtinumqꝫ morem feſta Apoſtolica celebrandi introduxiſſent. Barcenſes, Synodalem definitionem obſervabant eqvidem aliqvamdiu, & juxta eandem, Authore *Petro Bognero*, *per Chriſtianum Frenium*, tabulam Feſtorum, a Magno Reformatore Tranſylvaniæ, *Johanne Honthero* m. p. ſcriptam corrigebant adjiciendo unicuilibet Feſto, unam harum vocum, *abrogatus, interciſe totaliter* Herrmannus l. c. ad A. 1578. Sed hodie eodem qvo reliqvæ Eccleſiæ more utuntur.

Princeps

Princeps Comitia A. 1578. ad Feſtum S. Georgii celebrant Claudiopoli, ubi, ſicuti ſemper Eccleſiis proſpexrat, ita & hic publico decreto decernebat, ut Decimæ aliiqvæ legitimi proventus Miniſtris Eccleſiarum ubivis in Tranſylvania conſtitutorum, integre & inviolabiliter redderentur & conſervarentur, bonaqve per qvoslibet ab Eccleſiis & ædibus Parochialibus ſub qvouis prætextu abalienati reſtituerentur, qvod cum intelligerent Eccleſiaſticæ perſonæ Anno ſeqq. 1579. Albam excurrebant, & ſpeciali mandato, Decreti confirmationem in Privilegio accipiebant, ſub dato 1579. d. 4. Iulii. Sufulti & publico decreto, & ſpeciali Privilegio, nec qvicqvam mali ſibi amplius metuentes locupletiores qvidam Paſtores, ob curarum molem, certo pretio, qvartas aliqvas, ſecularibus vendendo, abundantiam qvandam, Politicis ſemper inviſam, palam prodebant, & nullam perſonarum atq; Magiſtratus qvi emere qvartas nitebantur, præ aliis inferioribus, ſed ſolius prætii reſpectū habendo, hac turpi qvæſtura, ſibi cum reliqvis Paſtoribus extra Barciam, pauperrimis etiam, inſigne detrimentum attrahebant. Livore enim ob id atqve invidia inflammati Politici, & inter hos præcipue, *Simon Miles, Conſul Cibinienſis*, *Joachimus Koch, Conſul Medienſis, & Franciſcus Koch*, Conſul Biſtricienſis, apud Principem, tanqvam turpiſſimum qvæſtum rem exagitabant, nihilqve tale cogitantem eo deducebant, ut emiſſis men-

mandatoriis, jus Proximitatis sibi ceu Patriæ Patri, in emendis Qvartis, certo & definito precio annuo, a Pastoribus Saxonicis omnibus promiscue, extra Barciam, etiam pauperrimis, sibi vendicaret, & qvartam Decimarum Qvartam, ad fiscum cumulare curaret. Multum eqvidem laborabant Pastores tam libellis supplicibus quam viva voce ut amissa recuperarent, ast nihilū petrabant, præter aſſecurationem pro continuaarendæ persolutione.

Non impunè jam ferebat *Faustus* cum *Blandratta*, contra *Franciscum Davidis* institutam persecutionem, sed qvotidie *Francisci Davidis*, *Francisci Pitii*, *Palæologi*, *Glirii*, *Sommeri* aliorumqve exprobrationes & qværelas audire cogebantur, qvas cum apologiâ diluere Socinus frustra allaboraret. Contradictionis pertæsi ambo in Poloniā secedebant, ubi *Blandratta* A. 1582. a Fratris filio, qvi opibus, ejus ex Transylvania ingentibus eductis, inhiabat, oppressus, non sine ingenti *Socini* dolore, interit, *Socinus* vero, nacta docendi potestate, cætus amplissimos colligendo, orbem lacessivit.

Post horū excessum, *Iesuita*, Regem Poloniæ Patronum nacti, Transylvaniam ingrediebantur, Principemqve Sigismundum, Christophori filium, fidei suæ commissum accipiebant, qvorum primarius erat *Valentinus Schrechius*, acceptoqve Ministerio Claudiopoli schola aperiebant, ex qvibus, publicis Disputationibus, Doctrinam Papisticam propalabant.

labant, Comædiisqve ac aliis Iuventutis Exercitiis, animos Magnatum Nobiliumqve sibi conciliabant. Me vidisse recordor Dissertationem Claudiopoli Anno 1581. evulgatam sub hoc fere Titulo: Theses de *Authoritate Traditionum*, *disputatæ*, *Præside V. Wolfgange Schrechio Iesuita cum Christophorus Bathori*, *novum Gymnasium*, *Fratribus Societatis Iesu Claudiopoli aperiret*. *Alba Iulia* etiam Collegium fundantes, variis iisqve opimis Proventibus illud muniebant.

Anno 1585. Ecclesias Saxonicas, novæ turbæ in Religionis negotio exercebant Coronæ enim *Daniel Reipchius* Diaconus Coronensis in Concione doctrinam de Omnipræsentia publicè explicaverat, asserens: *christum esse ubiqve secundum humanam naturam per immensitatem*, *corpus Christi divinitatiexaqvatum*, *infinitum esse & ubiqve diffusum*, cui se *Titus Apus Bognerus* ex D. urriusqve luris, Pastor, E. Coronensis, cum reliqvis Theologis Coronensium, atqve *Kertzio* qvodam D. Medicinæ ut par erat opponebant. instituitqve conventu, ut ad meliorem mentem eum reducerent, varia argumenta cum Reipchio conferebant, *Christumqve non per immensitatem sed per communicatam gloriam voluntarie præsentem esse asserebant*. Post prolixam disputationem *Kertzius*, *Reipchio* opponebat: Christus est ubiqve Ergo & in lapide & in Cloaca, &c. qvorsum hoc responsū accipiebat *Time Deū Domine Doctor*, penna minitavit. Per

ceperat-

ceperat hoc Plebecula extra Bibliothecam, exacerbataqve Kertzium cum sociis lapitibus obruisset, nisi Reipchius obstitisset & simul se aliò contulissent. Ne igitur malum latius serperet re ad Superintendentem Generalem, *M. Unglerum*, delata, hic in Synodo Byrthalbinum conscriptâ admeliorem mentem reducebat Reipchium & in sana doctrina melius informatum eo remittebat unde arrivarat Ubi cum omni studio in id adniteretur, ut maculam sibi aspersam abstergeret, Decus Barciæ factus, ab omnibus maximo favore proseqvebatur.

Interea obiverat *Christophorus Bathoreus* Princeps, & *Sigismundo* filio Regnum reliqverat, qvod ad Annum usqve 1588. à Gubernatore *Iohanne Götzi*, moderabatur, hoc vero Anno, Annum ætatis XVII. mox ingressurus, ipse regendum in Comitiis, Mediam indictis d. 7. Ianuar. suscipiebat. Vix fasces Regni sumserat, cum variis implicaretur Difficultatibus. Cautum in Comitiis sub Iohanne fuerat, ne Monachi plures in Transylvaniam intromitterentur, hoc decreto non obstante Stephanus Rex Poloniæ, Provinciam Iesvitis aperuerat, ut dictum, qvi summe felices, novas res molliebantur, & varias conqverendi Materias Magnatibus præbebant. Harum ergo respectu antequam qvicqvam concluderetur, ejectionem novorum hospitum petebant Proceres. *Sigismundus*, a Stephano Patruo, e lecto emortuali, primam & præcipuam eorum

curam, Testamentali jussione sibi demandatam acceperat, ut videre licet ex Papai l. c. Propter educationem etiam multum iis debebat, sicqve serio in id incumbebat, ut ad mitiorem sententiam Proceres deduceret, sed in sua se conferre hi malebant, qvam diutius Iesvitas secum habere. Ne igitur novis turbis ansam præberet, tandem petitioni Procerum satisfacturus, e Regno Sigismundus eos ire & in perpetuum emanere jubebat, postqvam Fastos Civiles, a Gregorio Pontifice correctos summo studio sibi commendatos ab ipsis acceperat. Fastos hos obtrudere volebat A. 1589. Saxonib9 cũ toto Regno Princeps, cuj9 mandato cũ reluctari non possent, in Synodo Cibiniensi Anno 1590. d. 23 Novembris concludebatur ej9 receptio: & ab omnibus Regnicolis Anno 1591. d. 1. Ian. acceptabatur.

Posthac Princeps *Alphonsum Carigliam Iesvitam*, qvorum Societatem e Regno nupet exire jusserat, in familiaritatem intimam admittebat, qvæ cum nimium suspecta Alexandro Kendio Cancellario redderetur, ac novandarum rerum consilia, qvæ religioni imprimis nocere possent, augurareturr, vocatis ad se *Unglero*, & Georgio qvodam Pastore Orbacense, Author svaserqve erat, ut coacta Synodo, Doctrinam in Confessione Augustana cumprehensam, coram repeterent, cunctosqve Fratres suos obsecrarent, ne vel latum ungvem a doctrina hactenus recepta recederc,

re, sed eam defendere, & proprio sanguine, necessitate exigente obsignare velint. Coactâ ergo Synodo, *Ungerus* Schæsburgi d. 17. Iunii Doctrinam Augustanæ Confessionis Congregatis proponebat & explicabat, expositaqve metuenda pernicie, ad serias preces, animatamqve constantiam cunctos hortabatur.

Agitabatur ad hæc in eodem Synodo qvæstio de nummellis seu *Cippo*, cujus Iuris dictionis sint? idqve, qvod Villicus Valdhudensis, jussu *Pastoris* ejusdem loci, qvendam blasphemantem, irreqvisito Consule Medense Iohanne Schulero, & judice Iohanne Koch, nummellis incluserat, sed ob id, ab his carceri injectus, gravem mulctam expectabat. Cum ergo deprehenderetur & antiqvitus Cippum ad Ecclesiasticam Disciplinam pertinuisse, re ad universitatem *Politicam* delata Villicus libertati restituebatur.

Non vero familiaris illa inter Principem & *Carigliam* collatio, respiciebat Religionis negotium, sed cum *Bathoreum* Princeps Turcam Hungariæ incumbere videret, a Iesuita qværebat, an Turcis justũ bellũ inferre posset, qvos ipse Feudi Dominos agnosceret, neqve ab iis injurias aliqvas, nisi forte latrocinia solita, in finibus patrata accepisset. Iesuita multum de Ecclesiæ commodo & Papæ obsequio garriebat, Principiq; bellũ, qvod extremã cladõ Regno & Religioni extrema qvæq; minabatur posthæc, attulit, persvadebat. Ab initio arma

arma sumpta læta erant, in processu debilitabantur in fine laborabant, ita ut potentibus *Barbarorum* excursionibus impar Transylvaniã Imperatori tradere cogeretur Sigismundo Imperium Cæsaris *Bathorii* reliqvi, Andreas, Stephanus & Gabriel detrectabant, subditisqve armatis eum petebant, qvibus, Cæsar opponebat *Georgium Bastam* eum Michaele Vayvoda qvi conflictu habito superior in acie Andream opprimebat, *Stephaneqve* per amicos sublato, *Gabrielem* fugabat, *Sigismundum* ex *Silesia* reducem ad *Mozinium* clade insigni afficiebat, *Michaelem* nova meditantem e medio tollebat, *Mosen Zeckelium* cum Transylvanis copiis delebat, inter qvas revolutiones tantas calamitates Transylvania passa est, ut incolæ ejus non dubitarent numismate Successoribus suis miseriam suam depingere. Injicit ejus mentionem Wedelius Exercit. Med. Philol. Dec. VII. in addendis, *habetqve se ad formam nummorum Jani, Unum latus exhibet Caput triplici facie donatum, ad lævam juvenis ad dexteram senis barbati, ad illius latus adscriptum est: Occidens, ad hujus: Oriens, Tertia facies sursum seu Cœlum spectat, cum adscripta voce: Deus. Circumcirca legitur, Terrena consideres ut Cœlita possideas. Aversum latus hæc habet:*

Coronemur.

Aver-

A. tergo.
&. fronte.
malum. tandem
Deus. propitiare.
A.M.DC.II. fatali. Transylvania.

Anno 1604. *Gabriel Bethlenius*, ducta Mosis Zeckelii Uxore Principatum sibi vendicabat; sed statim a *Basta* copiæ ejus disjiciebantur, totaqve Transylvania Cæsari subjiciebatur. Cum vero *Basta* instigante *Georgio Ratz*, Nobile Hungaro, qvem nuper Privilegio qvodam presserat, ne Saxonum Ecclesias in ritibus & religionis negotio, turbaret, ipse jam Confessores Evangelicæ Religionis affligeret, *Stephanus Borskai* a Turcis, cum Strigonium oppugnarent, subsidia ad defendendam contra Cæsareanos Transylvaniam, per *Gabrielem Bethlenium* impetrabat, frustra renitente *Tampierio*, Cæsarem a Transylvaniæ dominatu excludebat, & bello decenni tantum non extinctam Provinciam denuo reficiebat.

Inter has Turbas, Anno 1599. obiverat *M. Lucas Ungerus* Generalis Saxonicarum Ecclesiarum Superintendens, & Anno 1601. postqvam sedes Episcopalis Annum & qvod excedit, vacarat, d. 12. May in Synodo Mediensi *Matthiam Schiffbaumerum* elegerant. Miserandus Patriæ status author fuerat Cibiniensibus,

sibus literas ad congregatos nomine totius Universitatis Politicæ dare qvibus congregatos seriò hortabantur, ut talem officialem ac Præsulem Ecclesiis præficerent qvi omnes turbas in Ecclesiis amoveat, qvæ a bellis plus justo turbarentur.

Nec tamen præcaveri poterat, qvin lupo Grex committeretur, nam cum Calvinianis colludens Schiffbaumer, varios Articulos in Conventu Anni 1607. condebat, eosqve obtrudere Ecclesiis nitebatur, sed subolfacto Calvinianismo Anno 1615. post obium Schiffbaumeri & delationem Dignitatis Episcopalis in *Zachariam Veyrauch*, qvæ A. 1614. d. 17. Febr. in synodo mediæ congregata facta est, a novo Episcopo s. Superintendente Generali, adsistentibus *Fleischero*, *Befodnero*, *Bordano*, *Oltardo*, aliisqve Senioribus Universitatis Ecclesiasticæ, d. 23. Januarii coram Universitate Politica abrogabantur & reprobabantur.

Dilataverat sese hoc malum, variosqve infecerat, absoluto igitur conventu Cibiniensi, ad d. 6. Maii ejusdem A. 1615. synodum cogebat Superintendens, & *Simonem Paulinum* qvi post obitum *Petri Sarii* A. 1603. *Schæsburgi* in Pastorem electus fuerat de Calvinismo suspectum non modo, sed & convictum, cum *Petro Befodnero P. E. Cib.* doctrinam suam conferre jubebat, qvam cum defendere non posset, veritati palmam tribuere Palinodiam canere, ac publice, porrecta manu, erroris veniam deprecari, certaq; sub juramenti formula synceritate Religionis compromittere compulsus est

Lupum hic pilos tantum non animum mutasse mox patebat, juramenti enim oblitus, post Synodum, partim scriptis disseminatis, partim brachio seculari causam suam tueri non erubuit, Ecclesiasqve longe diuqve cum assectis vexavit, imprimis ubi post obitum *Besdneri* ad breve licet tempus *Johannem* Funccium hyperaspistem nanciscereturEqvidem ob id Visitationem instituere & Ecclesiis pacem reddere adnitebatur *Veyrauchius*, sed cũ renitentib9 Politicis eademimpediretur, re infecta ad sua denuo se referre cogebatur. E vivis sublato succedebat A. 1621. d. 22. Maij. *Franciscus Graffius* in id & hic incumbebat, ut errores Calviniistici eradicarentur, & aliqvanto feliciori successu utebatur omnesq; extinxisset, nisi A. 1627. in vivis esse desiisset. Eo defuncto, Birthalbenses citra voluntatem superiorum utriusqve Status, insignia Ecclesiastica *Petro Sitopæo* Pastori Prasmarienſi tradentes ansam qvandam disceptandi Subministrabant. *Sitopæus* ut sibi delatam dignitatem obtineret, variis actibus allaborabat sed Congregatione synodali qvæ Cibinium conscripta erat eodem A. post longam disceptationẽ Georgio *Theleſio Pastori Medienſi* cedere cogebatur, qvi unanimi Consensu Superintendens & Pastor Birthalbensium denunciabatur.

Anno 1629. Gabriel Bethlenius, post varia egregie patrata facinora Princeps creat9 cũ in pace exoptatissima viveret ad instaurationem Collegii Albensis inde ab excessu jesuitarũ desolati, animum conjiciebat, conscriptisqve

ptisqve ex Germania qvi eidem præsient, *Absſedio Brisſterfeldio*, *Piſcatore* Calvinianorum res optime adaugebat, Princeps de utraqve Religione, & Patria meritissimus.

Anno 1638. Tumult9 inter Unitarios Claudiopoli oriebatur, dum *Mathias Raro*, Saxo natione, Minister Phorinianus, filius primarii senatoris spe sua Superintendẽtis dignitatẽ consequendi qvater delusus ex ambitione, *Daniel Beeke*, contradicere apostatam & hæreticum publice proclamare ac novos errores, ostentationis gratia, serere inciperet. Delata autem ad Principem *Georgium Rakoczium*, re, Comitia impetrabant Cives Claudiopolitani, inqvibus ad 23. April. in oppidum Dees, qvod ineunte hoc seculo opera *Georgii Caroli*, Calvinianorũ doctrinam ejectis Arianis susceperat, indictis, utrinqve dissidentium pars, suam confessionem scripto publico submittere jubebatur, reqve cognita authoritate Principis conciliabantur, post conciliationem vero certis articulis, subscribere cogebantur, & cum omnibus assectis & in posterum ad eorum normam vivere & docere cogebantur, sub nota perpetuæ infidelitatis.

Post hos Arrianorum Tumultus A. 1646. *Puritanorum* schisma Ecclesias Calviniſticas in Transylvania exercebat qvæ authore *Johanne Tholnae*, in Hungaria cis Tibiscana excitabatur, cui mox ex Angliæ non ita pridem reduces *D. Medgjeſi*, & Professores Albenses succenturiabantur, *Selue*, Superintendens Generalis, *Stephanum Gedei*, cum Bisterfeldio,

Caso vi.

feldio, ei contradicebant, reqve ad *Principem* delata, efficiebant, ut Tholnæus cum Sociis in Synodo *Stakmarini* congregata, ab officiis remoti, certis Canonibus coercerentur. Sed non diu emanebant Puritani, indutaqve alia pelle non modo simpliciores, verum ipsum *Bisterfeldium*, in suas partes trahebant & post obitum *Gellii*, omnibus Ecclesiis Puritanismum suum, Episcopis omnem authoritatem abrogando, genuflexionē in Cœna tanqvam Papisticū qvid, ptoscribendo, baptismum privatum, infantibus desperatæ valetudinis administrandum, & Sacram Cœnam moribundis domi porrigendam, improbando: festos qvoscunq; dies, solo Dominico excepto interdicendo, Imagines, & Cruces publice in templis appensas, ejiciendo; Sonos Musicos & instrumenta varia nec non certas Evangeliorum formulas, in Postillis descriptas, à Sacris prorsq; removendo; A. 1652. obtrudebant.

Erdélyi Múzeum Egyesület Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Interea Lutherani, sub *Thesleſio* varijs cogebāt Synodos, ut à Calvinianismo Ecclesiæ ipsorū penitq; liberarētur. Cui demortuo *Christiano Barth* Decanus p. t. Generalis An. 1647. d. 26. Jan. succedebat, qvi visitatione 1650. instituta Zelum suum comprobavit. Turbæ vero Calvinisticæ sub *Luca Herrmanno*, A. 1652. succedente in Ecclesiis nostris plane sublatæ sunt ita ut nunc Dei Gratia in illis Doctrina syncera, Libris Lutheranorum Symbolicis comprehensa sonet, nec sonare Deo adsistente, decujus auxilio nullus dubito, desinet.

FINIS.

Valachorum origo p. 80.

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely